

C A I I
I N S T I T V T I O N V M

Fragmenta, & Epitome

C V M
H I E R O N Y M I A L E A N D R I
I V N I O R I S
C O M M E N T A R I O.

Consensu Superiorum, & Privilegio.

V E N E T I I S, M D C.

Apud Franciscum Bolzetam Bibliopolam
Patauinum.

PERILLVSTRI,
ET REVERENDISS.
D. ATILIO AMALTHEO
PROT APOSTOL. &c.

Hierony. Aleander S.

Rbem Romam summo Dei priuilegio inter alias vrbes adeo floruisse, vt omnibus gentibus admirationi semper fuerit, perquam notum est. & quemadmodum caput, & domina ceterarum vrbiū dicta est, seu à Repu. seu ab Imperatoribus regeretur, ita hoc quoque tempore eadē nomina iure merito sibi vindicare potest, ut quę Ecclesiam habeat ceterarum principē. quod & Christus dominus noster futurū premonstrauit, quū non antea ob redemptionem nostram, & nasci, & mori voluit, quā isser Iudęa in Romanorum ditionē. quorum etiam iura non improbasse uisus est, quū Cēsari pēdendum tributum respondit. Iure itaque hodie Romana iura sunt adeo in precio, vt omnes Respublicę, omnia Regna, quę recta norunt, ijs viuere, & gubernari gaudeāt. Quamobrem ego inter felicitatis meę partes referre solēo (si qua felicitas in terris dici potest) quod me studijs Romanę iurisprudentiæ totus addixerim. Romanam voco iurisprudentiam non tām quę in Iurisconsultorum scriptis, & Imperatorum

peratorum cōstitutionibus, sed & quę in sacris Canonum libris continetur, quam Romanę Ecclesię principes, hoc est summi Pontifices constituere. Sed proximam hanc uirum magis requirere existimo, quā ego sim, qui adhuc, ut tu nosti, adolescens sum: quę enim propius ad res sacras, & diuinas accedunt, maiori cura, & animi iudicio tractanda sunt. Alteram autem illam amanter amplexatus multa obseruauī, multa scripsi. inter quę Commētariolus hic ad Caji Institutiones. quem ego partum non ideo genueram, ut statim inuālidum exponerem, sed tātum memorię adiūuandę. uerū amicorum precibus id dandum fuit. Ac ut obrectatorum inuidiam effugerem, illud faciendum putaui, quod apud ueteres olim in usu fuisse, compertum est, quos adfixisse legitimus potētiorum titulos domibus, & prędijs, ne a quoquam peterentur. quis enim frontem huius libelli tuo exornatam nomine adspiciens non abstineat maledictis? Sanē multis ex causis tu vnus eligendus eras, cui ego mea hęc, quęcunque sint, inscriberem. nā & consultissimus es Romani iuris, & in Romana aula maximē conspicuus, tūm ob morū probitatem, tūm ob multis summi Pontificis fueris, seu grauissimas legationes administraueris, aut alia munera obieris, in quibus neque diligentię, neque probitatis quidquam desideratum inquam est. Hūc accedit, quod ego tibi arctissimo, & cognationis, & beneuolentię vinculo sum coniunctus, & (quod maximum est) tantum me tibi debere liberē profiteor, quantū viro optimo, ac munificentissimo deberi par est. Accipe igitur Reuerendiss. Auuncule primitias hęc meas animo (quod spero) libenti: efficies enim, ut ad maiora hic stimulus concitet, quod me & litteraria, & Christiana res vocat. Vale. Patauij.

STVDIOSIS ADOLESCENTIBVS.

SED iam agitur annus, ex quo ego Patauium ueni puer adhuc, & vix signans prima lanugine malas, ut iuri (Ciuili operam darem, quū (ut verum fatear) quasi in alterum terrarum orbem delatus mihi videbar: ita se mihi ē molli Musarū sinu erepto noua oīa, & dura offerebāt. Ac sanē libellus Institutionum Iustiniani vni cuiq. per se facilis, qui in bonis auctoribus euoluendis aliquot dies consumserit, salebrofus mirum in modum uidebatur, ac nullam aliam ob causam, quā propter multiloqua indoctorū Doctōrum cōmentaria; (neq. n. quę optima essent, adhuc quisquam patefecerat) Quod quū ego tunc tēpore non intelligerē, putabā me rudi nimis ingenio natū, ac ita paulatim studiorū meorū spe destituebar. Demū itā ferē elapso hoc in errore triēnio, nebulā mihi bonus genius dissoluit, ut statim perspicere, eū Romanam Iurisprudentiam posse callere, qui Romanos mores, & instituta teneret. quā ob rē pauculos menses in ueterum auctorū, quos potui, ac nouorum quoq. q̄ isthęc docerent, lectione impendi; at id quidem raptim, & corrente oculo, ne quemadmodū olim Phrygibus, postea mihi obijceretur, ut scire sapperē. Sequutus itaq. docti viri preceptū multa legi, multa scripsi, non tamē ex magistrorū auditorio, sed ex ijs, quę meo Marte obseruaueram, desumpta. perrare enim publica gymnasia introibam. neque tamē me latebat, quod Cicero quadam epistola ad Trebatium scribit, ius ciuile non tam ex libris, quanquā plurimi sint, cognosci posse, q̄ doctore ē desiderares, sed accidit mihi infelicitē, ut parū ex doctōrū uoce addiscerē. Neq. uelim tamen aliquis existimet, non propterea eos optimos esse Iurisconsultos, me iudicasse. Sed probē nouerā, id illos sectari institutū, quod adolescentib. probaretur, ne, si aliter facerēt, soli in scholis relinquerētur, ut quādoq. prudētiorib. quę cū inspicitū turba degentib. similes se ijs ostendere, sit necesse. Quis. n. nesciat, q̄ multi hodie iuuenes Patauiū accedūt latentib. adhuc labris, & vix ē Grammatices uberib. euulsi? qui regulas quasdā, & cetera quędam ediscētes, triduo in coronā doctōrū uirorū audent Iurisconsultos profiteri atq; hęc sibi solidā putāt doctrinā, q̄ canillationib. cōstet: quib. quid magis contrarium iuri, quod esse dicimus arēt boni, & equi? Horū ego turbidas turbas semper aufugi, eosq; mi

hi selegi socios, qui optimis essent morib. & recto iudicio, quibuscūq;
& studia, & curas partiri cōsueui. Quāmq; ijsdē mea scripta cōica-
sem, (q̄ nec pauca profectō sunt, si tres illi anni spectētur, quos malē
cōtriuērā) coegerūt, ut anteq̄ Patauio discederē, aliquid in lucē emit-
terē, tū ut parentib. meis, & cognatis ostenderē, nō oīno me oleum, &
operā perdidisse; tū ut sibi quoq; rem gratā facerē, qui q̄ me dili-
gāt, scriptis ēt meis delectantur. Aiebant quoq; vsui id vobis, huma-
nissimi adolescentes, & delectationi futurū: quod si ita erit, gloriabor
sanē, operā me non luisse. Hunc igitur ad Caij Institutiones Commē-
tariū ad veterē iuris disciplinā adcomodatū, sed qui nec nouā negli-
gat, accipite, & probate, non ut ego quidē mereor, sed ut amicorum
meorū, qui hunc vobis inter cēteras meas lucubratiunculas donādū
elegerunt, iudiciū probetis. Licet. n. quandoq; ab Aretinis, à Porcijs,
à Bartolis abstinere; immō & conducit: Nam adfirmo vobis, (vsur-
pabo autē uerba deserti scriptoris.) Qui inter isthac tū nutriun-
tur, nō magis sapere pnt, q̄ bene olere, q̄ in culina habitāt.
Id ē quidā ex Italis nostris, & plures ex Trāsalpinis videre ten-
tātes pristino nitori Iurisprudentiā donare: ac magna quidē ex par-
te fecerunt. Reliquū modō à vobis speratur; quib. si studiū quoq; meū
probatū iri cognoscā, cognoscā ēt calcar additum currenti equo. Hēc
scripsi, hēc edidi adolescentib. adolescens, scholasticus scholasticis,
non istis seuerā frontis, & grauis supercilij. qui si tamen hisce minu-
tis manus admouerint, sciant se cum pueris ludere, ac ueluti sapientif-
simus Socrates filiolis obsequens, equitare in arundine longa.

DE CAIO.

CAIUS clarissimus Iurisconsultus quis fue-
rit, quoq; tpe floruerit, alij alia tradidere,
longeq; à scopo aberrarunt. Quidam. n. Fla-
uium illū Appij ceciscribā putarunt, cuius
mentio est in l. 2. de Orig. iur. & apud Li-
uiū lib. 9. in fi. & alios: quidā C. Liuiū Dru-
sum, quē noīat Cicero lib. 5. Tuscul. & Cel-
sus in l. 28. de Act. emptio. Quidā ex Seruij
auditoribus existimarunt, quod & Bernar-
dinus Rutilius videtur sensisse: propterea quod Caius nominetur inter
Seruij auditores à Pōponio in l. 2. de Orig. iur. quo tamē in loco vox
illa **CAIUS** delenda est, ut rectē animaduertit Cuiacius, alioquin
non

non decem, ut esse dicuntur à Pomponio, sed undecim foret. Alij Ca-
ium Cassium credere, à quo Cassionū familia descendit. quorum
opinionēs refelluntur ab Ant. Augustino lib. 1. Emend. ca. 5. Atq;
hi quemadmodum antiquiorē fecerunt, ita alij iuniorē, quā par e-
rat, ac postremis tpe natū existimarunt. quippe qui arbitrati sint, eū
Caracallae tēpestatē vixisse, nonnulli Theodosio, aut Arcadio impe-
rātē decepti Epitome institutionū, q̄ exponēdā suscepimus. Alij ridi-
culū ēt Iustiniani tpe. q̄ eū quodā loco suū appellet, q̄ oīa falsa esse
patebunt ex ipsiusmet Caij testimonio. nā ipsum uixisse sub Mar-
co Aurelio Antonino Philosopho liquet ex leg. 9. D. ad S. C. Ter-
tullianū, vbi Caius scribens ad Senatuscōsultum Orficianum ita ait:
Sacratissimi Principis nostri oratione cauetur, ut matris in-
testatā hēditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erūt,
ptineat. Nā his uerbis denotari M. Aureliū, uel ex Iustiniano pa-
tet, qui in princ. Instit. ad S. C. Orfic. inquit: Liberi ad bona ma-
trum intestatorum admittuntur ex S. C. Orficiano, q̄ Or-
ficio, & Rufo Coss. effectum est Diui Marci tpebus, qui fuit
annus Christi Domini nostri 179. ab vrbe condita 930. quū & Cō-
modus imperabat adscitus in partē Imperij ab Aurelio anno prece-
denti, itaque non tam M. Aurelij, q̄ utriusq; orationē sequitū fuisse
Senatuscōsultū Orficianum, tradit Vlpianus in frag. reg. tit. 26. Hinc
ergo colligere licet, uixisse Caium tpe M. Aurelij, quem subindi-
cat ēt in l. 73. de lega. 1. Nam quod censuit Cuiacius in posteriorib.
notis ad Instit. Iustin. cum fuisse Hadriani, siue Antonini Pij tpepo-
ribus, non inuitus quidem admiserim, dummodo non floruisse eū ijs
temporibus, nec tanquā Iurisconsultum fuisse cognitum conceda-
tur. quod enim inquit in l. 42. de Donat. int. vir. & vx. Nup ex in-
dulgētia principis Antonini, &c. sanē & Aurelium pōt in-
telligere, qui Antoninus quoq; dicebatur. Sed & ipse potius credam
Antoninum Pium indicari, quem tamen iam antē obijse, q̄ hēc scri-
beret Caius, facile credendum est, quia principis nostri dixisset,
ut de Aurelio fecit. Sic etiam Imperatorem Antoninum nominat
in l. 11. de Iurisd. om. iud. absque NOSTRI appellatione. demum id
apertissimum est, quia in ceteris omnibus locis hunc Antoninū ap-
pellat DIUVM. ut in l. 1. de lu. pers. l. 56. de lega. 2. l. 96. de leg. 3.
l. 90. de Cond. & dem. l. 63. §. rescripto, Ad S. C. Trebell. quod nomē
Imperatorib. tantū vita functis competeat, utiq; postquā Sena-
tus (ut impia superstitio ferebat) inter Diuos retulisset. Adolescentu-
lus igitur, aut etiam puer temporibus Antonini Caius fuerat, sicut

& Hadriani, quod demonstrat in l. 8. de Reb. dub. quum ait: Et nostra quidem ætate Serapias Alexandrina mulier ad Diuum Hadrianum perducta est, &c. sic & Diuum Hadrianum nominat in l. 26. de Fideiusoribus, & man. Quam verò celebris fuerit Iurisconsultus, eius scripta produnt, quæ multa quidem confecit: hæcque potissimum recensentur. At Edictum provinciale libri duo, & triginta. Ad leges libri quiddecim. Ad edictum vbi bicitu libri duodecim, quod soli tempore Iustiniani reperti sunt, plures enim scripserat. Aureorum, seu rerum quotidianarum libri septem. Ad leges duodecim tabularum libri sex. De verborum obligationibus libri tres. De manumissionibus libri tres. Fideicommissorum libri duo. De Casibus liber singularis. Regularum liber singularis. Dotalitiorum liber singularis. Ad formulam Hypothecariam liber singularis. Ad edictum g. dilium Curulium libri duo. De tacitis fideicommissis liber singularis. Ad Senatusconsultum Tertullianum liber singularis. Ad Senatusconsultum Orficianum liber singularis. Ad legem Glicia liber singularis. Regularum libri tres. de Origine vocabulorum liber singularis. Institutionum libri tres, quorum fragmenta nos collegimus, & interpretamur. Caij magna erat auctoritas, ut eius volumina publice prelegerentur, ut tradit Iustin. Constit. Omnem, quæ digesta præcedit. Eiusdem quoque scripta ab Impp. Theodosio, & Valentiniano confirmata sunt, ut iuris haberent auctoritatem, l. vii. C. Theod. de Resp. Prud. Et eius libri Grammaticis, & alijs doctis viris familiares erant. Itaque citatur à Boetio non semel in Comment. Topic. Cicer. ab Agellio lib. 1. cap. 17. à Prisciano lib. 6. à Diomedes lib. 1. cap. 4. à Seruio lib. 3. Georg. à Papiano nouitio Iuriscōsulto in Respōsis ti. 5.

DE NOMINE CAII.

MIRVM profectò uideri potest, celeberrimū hunc Iuriscensultum solo tantum prænomine notum esse: ut nec nomen eius, nec cognomen ullum exstet: quum tamen antiquitus etiam uilissimi homines sua nomina haberet, & cognomina. Quin unusquisque nomine potius, aut cognomine appellabatur, quam prænomine. Itaque C. Iulius Cæsar, aut Iulius, aut Cæsar uocatur, non Caius. Sic M. Tullius Cicero, Tullius magis, aut Cicero dicitur, quàm Marcus. Sunt,

Sunt, qui putarint, eum ex Cassiorum familia fuisse, sed nulla suffulturatione. Sunt, qui existiment, dictum fuisse Caium Lælium, quia quod Caius refert in l. 8. de Reb. dub. ea Paulus in l. 3. D. si pars hered. pet. Lælium scripsisse adfirmat. Verum nihil obstat, quominus & Lælius, & Caius historiam eandem recensuerint, quum præsertim Lælium id uidisse appareat, at Caius magis narret tanquam ab alio acceptum. Nominatur etiam idem Lælius Iuriscensultus. ab eo dem Paulo in l. 43. de Petit. hered. Estque sine dubio Lælius Felix, cuius fragmenta quædam sunt apud Agellium lib. 15. cap. 27. Scripserunt alij Caium cognominatum fuisse NOSTRVM, propterea quod ita appellatur à Pomponio in l. pen. de stip. seru. item à Iustiniano in Proemio Digestorum, in Proem. Institutionum, & in Item lex Cornelia, Inst. de Pub. Iud. quod non ita facile admittendam arbitror: potuit enim illum Pomponius eo modo appellare in beneuolentia, & amicitia significationem, quia eodem tempore uixit. At Iustinianus sic nominat, quia eo plurimum est usus, ut & ipse fatetur. Sic Paulus, & Tryphonius dicere solent, Scæuola noster, quia hoc auctore sæpius utuntur, quod & Cuiacius notauit. Quanquam non desint, qui dicant, ideo à Iustiniano NOSTRVM appellatum, quia is Caius fuerit Christianus, quum tamē à nemine hoc disci possit, ut hi se magis diuinitores, quàm historicos demonstrent. Sanè & Caligulā Imperatorem notatum tantummodo Caium ex Suetonio, & alijs apparet. Et quatuordecim Martyres Caios duntaxat uocatos pie docent historie, præsertim Romanum Martyrologium: at optimi illi Christiani unico tantum nomine ut plurimum contenti erant. Ceterum Caij nomen Romanis perquam celebre fuit, ut et significat nuptialis illa formula, Vbi tu Caius, ego Caia. & hilaris erat appellatio, nam Caij dicti à gaudio parētū, ait C. Titius Probus, qui libellum conscripsit de Nominibus, Prænom. &c. qui etiam Valerio Maximo adscribitur. Itaque nunc Hetrusci uernaculo idiomate iucundas, lætasque res Gaias quādoque uocāt, quo vocabulo, Dantes, Boccacius, Petrarca, & ceteri usi sunt. Quāobrem neque absurde quisque existimarit, non tantum prænomine, sed & cognomine aliquē appellari Caium, sicut et Caius dictus est Seruus in l. 9. C. de Oper. liber. nam is à L. Titio manumissus, L. Titius Caius uocatus esset, sumebant enim patronorum nomina nomine suo in cognomen mutato, quia de re non nihil Agellius lib. 4. ad fin. c. 20. Quamuis autē in Florentinis Pandectis scribatur perpetuò Gaius, non Caius, nos tamen edocti Romanæ scriptiois usum, uiriosum id existimauimus. Nā etsi multa prius scriberet C. litem,

dera, quæ sono G pronuntiarent, demumq. eadem etiam hac posterio-
re littera scribere cepissent, auctore Varrone, & Festo, alijsq. postq.
eam Carbilus Spurcius inuenit, ut ait Plutarchus Problem. 34. ta-
men prior illa littera in Caio, & Cneo remansit. qua de re idoneum
dabo fideiussores Quintilianum, qui lib. 1. cap. 7. sic ait: Quid que
scribantur aliter q. enunciantur? nam & Gaius C littera notat,
q. inuersa mulierem declarat, q. tã Caias esse vocitatas, q.
Caios et ex nuptialibus sacris apparet. nec Gneus eam litte-
ram in prænominis nota accipit, qua sonat. Denique in vetu-
stis marmoribus semper CAIVS insculptus est, non GAIVS.

DE INSTITVTIONIBVS CAII.

QUANTVM Iustinianus in Oratione ad
antecessores, scribat Institutiones suas. ex
omni penè ueterum Institutionum corpo-
re confectas esse, tamen in Proemio Institu-
tionum fatetur, illud opus p̄cipuè ex Caij
Institutionib. esse compositum. Ac sanè li-
bellus Iustiniani cum hisce Caij fragmen-
tis, & Epitome collatus ostendet, quàm to-
tus ferè ex ijs transcriptus sit. ex quo præ-
stantia Caij cōprobatur, & eius Institutionū, q. quidē eius p̄deris, &
auctoritatis erāt, ut ab Antecessoribus publicè discipulis explicarē-
tur, p̄termittis alijs aliorū Jurisconsultorū, ut patet ex eadē Oratione,
seu Epistola, q. Pandectas, præcedit. Constabat verò hæ Institutiones
ex trib. libris, quorū primus personas, earumq. statū cōtinebat, secun-
dus Res cōplectebatur, earumq. adq̄sitiones, & dominia; tertio disse-
rebatur de Obligationib. q. apparet ex inscriptione l. 2. de Oblig. &
act. cui fides magis est adhibenda q. auctori Epitomes, qui duos tan-
tūm libros facit, quoniā is ēt plura capita cōfundit, q. nos segrega-
mus, & causā in Commētario patefacimus. Ac demum satius est
existimare, ordinē, quē diximus, à Caio obseruari. Index certè Iuris-
consultorum, qui Pandectas Florentinas anteit, quatuor fuisse libros
denotat: sic. n. Characterib. partim Græcis, partim Latinis scriptum
hēt: INSTITVTION BIBLIOTHECÆ. quod an proban-
dū sit, nescio. certè qui Epitomen cōfecit, post obligationū tractatū
nihil addidit, non omisurus fortasse siquid ulterius fuisset. Ego sa-
ne

nē auctoritati illius Indicis non multū defero, neq. puto à Pandecta-
rū cōpilatorib. fuisse conscriptū, quia & alia errata cōtinet, & plu-
res in eo desunt Iuriscōsultorū libri, qui in Digesta sunt relati, in q. b.
neq. minimū qdē huius quarti libri fragmentum exstat. faciliē autē
hmoi error manare potuit ex Iustiniani Institutionib. q. in quatuor li-
bros sūt distincta. Quæ verò fragmenta ex hisce trib. Caij superat, oīa
collegimus, & eo ordine iter Epitome disposuimus, q. aptior uisus est.

DE EPITOME INSTITVTIONVM Caij, eiusque Auctore.

MULTIS negotium faceßere visa est Epito-
me illa, q. titulū Institutionū Caij præfere-
bat. Quidā. n. putarunt, uerè esse Institutio-
nes Caij, ac propterea in non paucos erro-
res inciderūt, diū multa dixisse Caium ad-
firmarunt, q. nec per s̄nū quidē dicere po-
tuerat, ut omittamus Latinitatē illā parū
latinam. Alij hoc perspicientes non Caij hoc
opus, sed alterius absq. noīe esse credidere,
errore q. librariorum factū, ut Caij nomen in fronte gereret. Nonnulli
quoq. Caij quidē hoc esse opus, at non illius Caij celebris Iurisconsulti,
sed alterius eiusdē noīis, quē Theodosij ætate, aut ēt paulo ante Iu-
stinianū uixerit, solentq. appellare Caium Iuniorē. Hi q. omnes toto
(ut dicitur) celo aberrarunt. At illi rectè censuere, qui dixerunt, &
esse Caij, & non esse: hoc est, esse quidē Institutiones Caij, sed in cōp̄-
dio redactas ab Aniano Consiliario Alarici Regis Vuisigothorum,
quibusdā detractis, & immutatis. quæ sententia p̄cipuè fuit clarif-
simi viri Iacobi Cuiacij in præfatione ad Codicem Theodosianum.
Idq. verissimū esse, clarè cōstabit ex multis argumentis, q. Commen-
tariū hunc meū legentibus occurrēt. Operæpretium aut erit, quo tpe
id. Anianus fecerit, discutere. Alaricus Vuisigothorū Rex nonus ab
illo Alarico, qui Italiā ingressus est, Tolosæ regnabat, ut uidere est
apud Iornandē de Rebus Geticis Cap. 47. successerat aut Eurico pa-
tri, q. quo fuerit anno, declarat Isidorus in Chron. Goth. sic scribēs:
Era DXXII. anno XI. Zenonis Imperatoris, Eurico mor-
tuo Alaricus filius eius apud Tololensē urbē princeps Go-
thorū efficit, eosq. rexit annis viginti tribus. Fuit aut is annus
Christi

Christi 483. Quam igitur Alaricus, & Gothos subditos haberet, et Romanos, ac Gothi moribus, & consuetudine potius uterentur, Romanilegibus Romanis, tentavit paulatim, & Romanos trahere ad Gothorum instituta. Itaque quam pater eius Euricus Gothis etiam leges scriptas dare cepisset, de quo hæc Isidor. Sub hoc Rege Gothi legum instituta scriptis habere ceperunt. nam antea tantum moribus, & consuetudine tenebantur: Alaricus negotium mandavit Aniano viro spectabili, ut ex omni Romana Iurisperdientia quedam decerneret, suasque interpretationes adderet, quæ à Gothorum institutis non omnino abhorrent: quod ille anno vicesimo secundo Regni Alarici, Christi verò 504. exsequutus est; coniecitque in unum volumen Codicem Theodosianum, Codicem Hermogenianum, & Gregorianum, Pauli receptas sententias, Caji Institutiones, & alia Iuriconsultorum, & Imperatorum responsa, & placita, sed, ut ei libitum, detruncata, & falsis expositionibus deturpata, quæ omnia apparent tum ex Commonitorio Alarici Codici Theodosiano præfixo, tum ex Interpretatione eiusdem Aniani ad l. vn. C. Theod. de Respon. Pruden. Tam verò Aniani Glossæ, quam leges ipse iuris habebant auctoritatem, quod uel ex hoc apparet, quia Gratianus canonum collector 2. quæ. 6. Theodosianas leges (ut ipse ait) adducens, caput 22. c. 25. & 26 scribit ex Aniani interpretationibus ad Pauli Sent. lib. 5. tit. 33. tit. 35. & 36. omittis Pauli verbis. Neque verò ea res Gothos sefellit, nam eò tandem ventum est, ut Rex Chindasvundus prohibuerit amplius uti Romanis legibus; quod habetur in legib. Visigothor. lib. 2. tit. 1. cap. 9. Caterum Institutiones Caji per similes modis ab Aniano acceptæ sunt: nam quum eas per omnium manus uersari perspiceret, non, ut in cæteris, contextui adiunxit interpretationes, sed confecto ex ijs breuiario adulterinum supposuit partum, hocque commento hominibus imposuit, ut crederent, id Caium scripsisse, quod ipse aut ex nouo iure, aut ex suo capite confinxerat. Atque hoc illud est, quod nos pluribus in locis Commentarij nostri patefecimus. Diuisimus autem hanc Epitomen in plura capita, aliter ac Anianus fecerat, notato tamen ad oram paginae ordine ueterum editionum.

C A I I
INSTITUTIONVM
LIBER PRIMVS,
C V M
HIERONYMI ALEANDRI
COMMENTARIO.

De Iure gentium, & Ciuili. Cap. I.

C A I V S.

MNES populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est; vocaturque ius Ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes per æquæ custoditur; vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

Anianus, qui (vt satis apparet) rededit in Epitomen institutionum Caij, multa omisit, nec tantum particulas capitum, sed & capita integra. ac quod Caius tribus libris, ipse duobus complexus est. certe compendium non habet huius fragmenti, quod existat in l. 9 D. de iust. & iur. & apud Iustinianum sub tit. de iur. natu. gent. & Ciui. idque nos titulo DE IURE GENTIVM, ET CIVILI munimus.

QVI LEGIBVS.] Non hoc demonstrat, vt quidam sint populi, qui sine legibus, moribusve viuunt, quod enim referat, non propterea restringit. Sed ait, quum omnes populi legibus, moribusve viuunt, partim suo proprio, partim communi omnium iure utuntur. quod intellexit Theophilus, quum ait: Omnes igitur populi aut scripto iure utuntur, aut non scripto; & alias proprio, idest ciuili, alias communi, idest iure gentium. Ius scriptum lex est, ius non scriptum consuetudo, seu mores. Vtrumque ius apud Romanos est, l. 6. de iust. & iur. §. constat. Inst. de iur. nat. gen. & ciu. at earatione, vt quum scriptis legibus non utimur, id custodiri oporteat, quod moribus, & consuetudine inductum est, l. de quibus, D. de legib. Athenienses scripto solummodo iure, Lacedemonij morib. tantum vivebant, §. sine scripto, Inst. de iur. nat. gen. & ci.

QVOD VERO NATVRALIS RATIO.] Quod naturali ratione inter omnes homines peraeque obseruatur, ait idem Caius l. 2. aureorum. l. 1. de Adq. rer. dom.

VOCATVRQVE IUS GENTIVM.] Quod & naturale vocat Cicero lib. 2. de Inuent. Rhet. lib. 2. de legib. lib. 3. Offic. & Iustinian. §. vlt. Inst. hoc titu. §. 1. & §. singulorum, de Rer. diuis. Ex hoc iure introducta sunt bella, & captiuitates, & seruitutes, & manumissiones: discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes instituta, exceptis quibusdam, quae a iure ciuili introductae sunt. illud etiam, vt vim, atque iniuriam propulsemus, ut hominem homini insidiari nefas sit, l. 3. l. 4. l. 5. de iust. & iur. §. Ius autem gent. Inst. hoc tit. Iur. gentium quoque est erga Deum religio, vt parentibus, & patriae pareamus, l. 2. de iust. & iur. Nec vero diuisionem nostrorum interpretum admitto, qui aiunt, ius gentium duplex esse, Primaeuum scilicet (vt eorum verbis utar) & secundarium: Primaeuum esse rationem a Deo nobis institam, ex qua fiat, vt Deum veneremur, parentibus partemur, & huiusmodi. nam quum querimus, quid sit ius gentium, non rationem

tionem ipsam dicemus esse, quis enim rationem ius dicat? sed quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, idque apud omnes populos peraeque custoditur. Propterea quod de Religione dicitur, non hoc est, vt consideremus singulos homines per se de diuinis cogitare, & animo, proprioque actu Deum venerari. quod & Elephantos facere quidam scribunt, sed apud omnes gentes receptum esse, vt vigeant religiones, tēpla edificentur, sacerdotes creentur, ritus, & caeremoniae, sacrificia instituantur, quae qui neglexerit, supplicio aliquo mulctatur. pariter vt filij parentibus pareant, communi omnium iure custoditur, vt qui inobedientes, & contumaces aduersus parentes fuerint, poena aliqua coerceantur. quod sensit auctor Rhet. ad Heren. qui lib. 2. ait: natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes a liberis, & a parentibus liberi coluntur. id verò, quod scribit Pomponius in d. l. 2. de iust. & iur. sumptum videtur ex Xenophon. li. de Dict. & fact. Socra. ait enim. Καὶ γὰρ ὡπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πάντων νομίζεται, θεὸς σέβειν, ἑκούσιον καὶ νόμιμον τιμᾶν, πάντα καὶ νομίζεται. hoc est: Etenim apud omnes homines prima lex est, Deos venerari. insuper vt parentibus honorem habeamus, vniuersalis lex est.

C A I V S.

OMne ius, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones,

Habetur hoc fragmentum in l. 1. D. de statu hom. & in §. vlt. Inst. hoc tit. non est autem cum superiori adeo coniungendum, ut non pro certo habeamus, quodam deesse, ea scilicet, aut similia, quae Iustinianus inter vtrumque enumerat. nempe Romanos tam proprio, quam communi iure uti: proprium ius, aut scriptum esse, aut non scriptum: Scriptum constare lege, plebiscito, Senatusconsulto, Principum placitis, magistratuum edictis, responsis prudentium. haecque omnia abunde declarasse. Nunc accedit ad applicationem vniuersi iuris, vt vel ad personas spectet, vel ad res, vel ad actiones. quae ipse sic digessit, vt primo libro de personis loquatur; Secundo de rebus tractet; Tertio de actionibus differat, aut potius de obligationibus, quae matres actionum sint: quem ordinem non seruauit Iustinianus, qui in quatuor libros Institutiones suas disposuit.

AD RES.] Hoc nomine omnes contractus, & modi intelligi debent, quibus res adquiruntur.

De iure personarum. Cap. II.

C A I V S.

Umma itaque de iure personarum diuifio hæc est, quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui.

EX l. 3. de Statu hom. hoc caput titulum de *IVRE PERSONARVM* præferre debet, etiam Justiniani Institutiones demonstrant. qui autem epitomæ confecit, is (credo) ex suo capite capita diuisit, & titulos adfixit.

SVMMMA] maxima, prima, quæ maiores partes sub se continet, quam reliquæ personarum diuisiones.

*AVT LIBERI SVNT, AVT SERVI.] V*nusquisque aut omnino liber est, aut omnino seruus. nemo est, qui pro parte sit liber, pro parte seruus. & quamquam libertas τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον recipiat, meliori enim libertate fruuntur ij, qui ingenui sunt, quam qui libertini: rursus ex libertinis melior erat conditio ciuium Romanorum, quam Latinorum, aut Dedititiorum, & Latinorum melior, quam Dedititiorum. nihilominus omnes liberi sunt, nec quisquam pro parte seruus est. at seruorum conditio nullam prorsus admittit differentiam, §. ult. Inst. de iu. pers. quamuis enim quidam durior, quidam minus acerbam seruiant seruitutem, non tamen constituit ius ciuile, minus hosce seruos esse, quam illos: & ut Theophilus ait, scindi in species seruitus non potest.

E P I T O M E.

Lib. j. tit. i. **C**Aij institutionum liber primus dicit, omnes homines, aut liberos esse, aut seruos.

ET si fragmenta Institutionum Caij non exstarent, hoc tamen initium veritatem patefaceret, & vna initium secundi libri.

Sed

E P I T O M E.

Sed & ex ipsis, qui liberi sunt, alios esse ingenuos; Lib. j. alios libertinos: Ingenuos, qui ingenui nati sunt: tit. j. Libertinos, qui iusta seruitute manumissi liberi fiunt.

Valde dubito, Anianum omisisse definitionem libertatis, & seruitutis, quarum alteram Florentinus dixit esse naturalem facultatem eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut iure prohibetur: alteram esse constitutionem iurisperitorum, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur, l. 4. de Statu ho. §. 1. Inst. de iu. pers.

QUI INGENUI NATI SVNT.] Idem per idem explicatum videtur. Marcianus, quidem in suis Institutionibus ingenuos esse dicit, qui ex matre libera nati sunt, l. 5. de Statu hom. Justinianus ingenuum ait, qui statim ut natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis natus, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino, & altero ingenuo, siue etiam ex patre seruo, matre libera, §. 1. Inst. de ingen. Fortè verò (si non potius **QUI LIBERI NATI SVNT** scripsit Caius) respexit ad præscam libertinorum appellationem: nam si quis recte Iurisperitorum Institutiones, & regulas perspexerit, uidebit multa ad antiquorum temporum usum spectantia. Constat autem olim falsum fuisse, ingenuos esse omnes, qui matre libera nati sunt, nam qui matre libera, patre liberto nascebantur, libertini dicebantur, non ingenui. id patet ex Sueton. Claud. cap. 24. dum ait; Laticlavum, quamuis initio affirmasset non lecturum Senatorem, nisi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, sed sub conditione, si prius ab equite Romano adoptatus esset. ac sic quoque reprehensionem verens, et Ap. Cæcum censorem, generis sui proauctorem libertinorum filios in Senatum allegasse docuit, ignarus, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. quod & apud Ciceronem intelligi reor in Orat. pro Cluentio, eo loco: nam Popillium, quod erat libertini filius, in Senatum non legit. Post illa tempora ingenuus erat, qui liber nascebatur, præterquam in casu l. cum inter, l. 4. C. de fideicommiss. lib. Hodie omnes indistinctè non solum nascuntur, sed manumissi in Hier. Alcan. Comm.

genui statim fiunt, Nou. 78.

NATI SVNT.] Et in eodem statu permanferint; nam si quis natus ingenuus fit, postea aliqua ratione in seruitutem deueniat, nō ingenuus tunc, sed seruus est, qui si manumittatur, libertinus, non ingenuus erit, l. liber homo, 21. de statu hom. At etiam qui ingenui nati non sunt, ex postfacto iuris interuentu, ingenui fiunt. vt ecce, si libertinus à Principe natalibus suis restitutus fuerit, illis enim vtrique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, quum seruus natus esset, hic enim quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset, l. 2. de Natal. resti. non ita qui ius aureorum anulorum accepit, is enim verè ingenuus non fit, quamuis vt ingenuus habetur, l. pen. de iur. aur. an. l. 3. de bon. liber. itaque qui ius aureorum anulorum impetrauit, patrono reuerentiam exhibere debet, l. 10. de iur. voc. deniq; ius aureorum anulorum non statum ingenuitatis, sed imaginem libertinis dat, l. 2. C. de iur. aur. an.

LIBERI FIUNT.] Hæc Anianus diligenti nimis declaratione; nam quid opus fuit dicere **LIBERI FIUNT?** quasi verò aliqui ex iusta seruitute manumissi liberi non fiant. Certè qui rectè manumissi sunt, amplius serui non sunt, at qui serui non sunt, liberos esse fatendum est. Summa namque diuisio personarum est, omnes homines aut liberos esse, aut seruos. Caius ea verba omisit, cuius hæc sunt in l. 6. de statu hom. §. 1. Inst. de Libert.

C A I V S.

Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

Olim (vt docuimus) libertini erant filij eorum, qui serui esse desierant, hodie ingenui sunt. Sed alia ratione discrepant inter se hæc appellationes. quia libertus refertur ad patronum, sicut patronus ad libertum, & (vt dicunt) correlatiua sunt inter se nomina. vt quum filium dicimus, respicimus patrem, quum patrem, ad filium cogitatio venit. Libertini autem appellatio generis conditionem respicit. itaque si quem dixerimus seruum non esse, sed nec ingenuum, tunc libertinum fatebimur. atque hæc ex Vlpiano probari possunt, l. vlt. si libert. inge. esse di. §. Mod. l. 1. de excus. tu.

EX IUSTA SERUITUTE.] Iusta seruitus est à iure cōproba-

ta, ut eorum qui in bello capti sunt, vt vernarum, hoc est, qui domi nascuntur, vt qui maiores xx. annis ignorant se venundari sint pas si pretij participandi gratia. hi que manumissi libertini fiunt: qui aliter in seruitute sunt, manumissi ingenui remanent. aliud enim est, seruum esse, aliud seruire, vt ait Fabius lib. 5. cap. 10. qui a latronculis, & predonibus capiuntur, seruiunt quidem, sed serui non sunt, l. hostes, l. latrones, de Capt. & post l. reu. pariter qui in civilibus dissensionibus capiuntur, l. si quis, 21. §. vlt. eod. titu. & qui ignarus statutus sui diutino tempore seruiuerit, l. 2. C. de ingen. man. sic tñ, qui nexi in seruitutem creditoribus addicebantur, de quibus sic Quintilian. lib. 7. cap. 4. Circà propria, ac differentia magna subtilitas, vt quum queritur, an addictus, quem lex seruire, donec soluerit, iubet, seruus sit. altera pars finit ita: Seruus est, qui est iure in seruitute. altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruus, aut, vt antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. quæ finitio etiam si constat equo, nisi tamen proprijs, & differentibus adiuuetur inanis est. dicet enim aduersarius seruire eum seruitutem, aut eo iure, quo seruum. Videamus ergo propria, differentiaque liberorum, quæ libro quinto leuiter in transitu attigeram. Seruus quum manumittitur, fit libertinus, Addictus recepta libertate est ingenuus: Seruus inuito domino libertatem non consequitur, Addictus soluendo citra voluntatem domini consequitur; ad seruum nulla lex pertinet, Addictus legem habet, &c. Theophilus non contentus iusta seruitute, addit & legitima, at quam affert rationem satis non percipio. mihi quidem iusta seruitutis appellatione abundè intelligi ea videtur, quam Caius intendit. Ceterum non me latet, iustam seruitutem posse dici alterius serui, qui mihi bona fide seruit, l. & generaliter, 28. de Noxal. act. & liberi hominis, quem bona fide possideo, l. si seruus, 34. de stipul. seruo.

MANUMISSI SVNT.] Seruitus contra naturam est, §. 1. Inst. de iur. pers. at vitium hoc necessarium fuit. inuentum est tamen manumissionis remedium, sed non omnino nature seruienti, neque enim plenam tribuit libertatem. Quid ergo si dominus seruū manumittēs paciscatur, velle se eū esse ingenuū? ac pōt quidē dominus ius patronatus hodie remittere, l. vlt. C. de Bon. lib. facere tamen nō pōt, vt is libertinæ cōditionis nō sit, l. ingenui, C. de inge. manu. re. Et Seneca Epi. 31. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata.

Lib.j. **I**ngenuorum omnium vnus status est. libertorum ve-
tit.j. **I**rò ideo non vnus, quia tria sunt genera libertorum;
quia liberti aut ciues Romani sunt, aut Latini, aut Dedi-
titij. Tamen qui ciues Romani sint, qui Latini, qui De-
dititij, breuiter explanandum est.

Liberi homines, aut Ingenui sunt, aut Libertini. Ingenuorum
vnum est genus, aut, vt Dialectici loquuntur, vna est species,
atque ea postrema, quæ nullas sub se species habet.

IDEO NON VNVS, QVIA &c.] A primis vrbis Ro-
mæ cunabulis vna, atque simplex libertas competebat, id est eadem,
quam habebat manumissor; nisi quod libertinus erat, qui manumit-
tebatur, manumissor ingenuus, s. libertinorum, Instit. de Libert. Erat
igitur Ciuis Romanus, qui ex seruo factus fuerat liber: sicque Cice-
ro loquitur pro Corn. Balbo eo loco: Seruos denique bene de
Repub. meritos persepe libertate, id est ciuitate publicè do-
nari uidebamus. at ea libertas nulla alia manumissione dabatur,
quam tribus illis, quæ infra declarabuntur, censu scilicet, vindicta,
testamento. quod idem Cicero ostendit in Topicis, ubi ex partium
enumeratione argumentum deducit; ait enim: Si neque censu,
neque vindicta, neque testamento liber factus est, non est
liber; neque est vlla earum rerum, non est igitur liber.
omnes enim hic partes manumittendi nominat; nam si eo tempore in
vsu fuissent manumissiones inter amicos, aut per epistolam, hæque
liberum fecissent, corrueret argumentum: prima enim positio (quæ
maiores isti uocant) nullatenus admitteretur, quod & Boetius ibi
dem exsequitur. Neque mouet me, quod in Plauti, Terentijque
Comædijs seruos manumitti uideamus nullo ex his tribus modis,
nam ex actiones inter Græcos, & exterarum gentes, vt plurimum fin-
gebantur, penes quos Romanorum solemnitates in vsu non erant:
vique enim sicut seruitutes, ita manumissiones iuri gentium sunt,
l. 4. de Inst. & in. & Theophilus in §. Dedititios, Instit. de Libert. natu-
rales uocat manumissiones inter amicos, per mensam, per epistolam,
legitimas verò censu, vindicta, testamento. quod si quis aliter, quàm
vno ex ijs tribus modis manumissus fuerat, non liber esse, sed in li-
bertate morari dicebatur, quod præclare patet ex fragmento Dosi-
thei

thei magistri Grammaticæ, quod cum Theodosiano Codice circum-
fertur; in eo sic est, leuiter à me emendato. Primum ergo uidea-
mus quale est, quod dicitur, eos qui inter amicos apud ve-
teres manumittebantur, non esse liberos, sed domini vo-
luntate in libertate morari, & tantum seruiendi metu di-
mitti. Antea enim vna libertas erat vindicta, uel testamē-
to, uel censu, ex qua ciuitas Romana competit manumis-
sis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autem, qui domi-
ni uoluntate in libertate erant, manebant serui, & si manu-
missores audebant in seruitutem denuò eos per vim du-
cere; interueniebat Prætor, & non permittebat manumis-
sum seruire. Omnia tamen tanquam seruus adquirebat
manumissori: & siquid stipulabatur, uel si per scripturam
acceperat, uel ex quacunque causa alia adquisierat, domi-
ni hoc faciebat. quare is quodammodo seruus erat, at seruitutē
non seruiebat interposita Prætoris auctoritate. in libertate igitur
morabatur, at non in ea libertate, qua ciues Rom. quam legitimam
Dositheus appellat, Vlpianus in fragmen. iustam, ut & Sueton. Au-
gu. cap. 40. Seruos non contentus multis difficultatibus a li-
bertate iusta remouisse, quum & de numero, & de condi-
tione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose
cauisset, hoc quoque adiecit, &c. eodem quoque capite proba-
tur, quod nos diximus, ijs temporibus Ciuitatem Romanam cum li-
bertate semper fuisse coniunctam, sic enim de Augusto scribit;
magni præterea existimans sincerum, atque ab omni col-
luuione peregrini, ac seruilis sanguinis incorruptum serua-
re populum, & ciuitatem Rom. parcissimè dedit, & manu-
mittendi modum terminauit. qui igitur ijs tribus modis manu-
missus non erat, quamuis in libertate morabatur, tamen liber dici
uerè non poterat, quod etiam ex Vlpiano apparet, qui in Fragment.
Regular. tit. 1. ait. Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege
Iunia, qua lege Latini sunt nominati inter ami-

cos manumissi. desunt enim quedam,
quæ hanc sententiam antecede-
bant, quibus uerisimile est di-
ctum fuisse, nullos
ex seruis

existisse liberos, nisi qui vno ex ijs tribus modis
manumissus esset.

De Libertinis. Cap. III.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. j.

Ciues Romani sunt, qui his tribus modis, idest testamento, aut in Ecclesia, aut ante consulem fuerint manumissi.

Hic tertium caput distinximus, quod epitomator non seruauit, qui id sub primo capite habet cum inscriptione *DE LIBERTATIBVS SERVORUM*. nos titulum posuimus *DE LIBERTINIS* sequuti *Vlpianum* in fragmentis, & *Iustinianum* in Institutionibus.

[*CIVES ROMANI.*] Vna olim libertas erat, eaque Ciuium Romanorum, vt declaratum est; ceperunt postea tria esse genera libertorum, nam qui manumittebantur, modo maiorem, & iustam libertatem consequerantur, & fiebant Ciues Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege *Aelia Sentia* Dedititij, *S. Libertinorum*, *Inst. de Libert.* Hic a nobilioribus incipit; declaratque qui liberti Ciues Romani fiant.

[*TESTAMENTO.*] Ut testamento manumissi liberi sint, lex 12. tabul. facit, ait *Vlpian.* in *Fragm. tit. 1.* ea enim lege ita cautum fuerat: *PATER FAMILIAS VTI SUPER FAMILIA, PECUNIA QVE SUA LEGASSIT, ITA IVS ESTO*, vt est apud *Auctor. Rhet. ad Herenn.* & alios, quibus verbis latissima potestas tributa videtur, & heredis instituenti, & legata, & libertates dandi, vt ait *Pomponius* in *L. Verbis*, 120. de verb. sign. itaque ex latissima hac potestate poterat testator quoscunque seruos, & totam familiam testamento manumittere. at (vt inquit idem *Pomponius*) interpretatione coangustatum est, uel legum, uel auctoritate iura constituentium, nam lege *Caninia* modus terminatus est numero seruorum testamento manumittendorum, de qua in quinto capite erit sermo. modum etiam imposuit lex *Aelia Sentia*, q̄ in fraudē creditorum, & patroni manumittere prohibet, aut si manumissor sit minor 20. ann. de qua etiam infra loquemur.

Ante

Ante verò legem Iuniam qui testamento manumittebantur ciues Romani erant, post legem Iuniam hac etiam in parte coangustata est testatoris potestas, nam minor 20. annis seruus manumissus perinde haberi iubetur, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque latinus fit, ut ait *Vlp.* in *fragm. tit. 1.* Pariter qui est in bonis testatoris (de quo domini genere infra cap. 9. verba habebimus) non etiam ex iure Quiritum tempore faciendi testamenti, & mortis testatoris, iustam libertatem non consequitur, ut idem *Vlpian.* declarat, & *Theoph.* in *S. ult. Inst. de libert.* Et qui testamento seruum manumiserat ea conditione, ut Latinus esset, iustam libertatem non consequeretur, sed Latinus fiebat. *l. unic. §. illo* procul dubio, *C. de lat. lib. toll.* Similiter si sub conditione libertas data esset, & pendente conditione seruus heres manumississet, *d. l. un. §. sequen.* Testamento autē manumissus ita demum fit liber, si testamentum ualeat, ut ex eo adita sit hereditas, uel si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, *l. testamento*, 23. *l. sciendum*, 32. *D. de man. testa.* uel si heres scriptus per in integrum restitutionem abstinerit hereditatem, *l. 3. C. de testam. manum.* Modò uerò directa libertas testamento dabatur, hoc modo; Liber esto. Liber sit. Liberum esse iubeo. quam qui consequerantur, nullius liberti erant, *l. si necem*, de *bon. lib.* uocabantur autem liberti Orcini, & apud *Vlp.* in *fragm. tit. 2.* & in *l. directis*, 10. *C. de testam. manum. §. libertas*, *Institut. de sing. reb. per fid. reli.* & alijs locis. ab Orco deducto nomine, quasi Orco liberti essent, ad quem descenderat dominus: *Theophilus* uocat *Charonianos*, quasi *Charontis* libertos. Modò fideicommissaria relinquebatur libertas, quā heres rogabatur, ut seruum manumitteret; ut puta; Rogo, fidei committo heredis mei, ut *Stichum* seruum manumittat. isque heredis libertus fiebat. cuius rei titulus est in *Pandectis*, & *Codice*. Sicut autem aliena res legari, aut per fideicommissum dari potest, ita alieno seruo libertas fidei commissio (neque enim directa potest) datur, *l. libertas*, de *fideicommiss.* liber tunc enim debet heres seruum redimere, & manumittere, uel magno pretio, si id a testatore sit iussu, *l. impuberem*, 22. *§. si testamentarius*, ad *leg. Corn. de fals.* quod si iussu non sit, iustum pretium attenditur, quoniam nec pretij computatio pro libertate fieri potest, utpote pro re inestimabili. quod si dominus non uendat, exinguebatur olim libertas, vt *Vlpian.* ostendit in *fragm. tit. 2. ad si.* hodie non deficit, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas ex rescripto *Alexandri*, *l. deberi*, *C. de*

de fideicommiss. liber. §. libertas. Inst. de sing. reb. per fid. rel. Quid autem si heres, qui rogatus est libertatem dare, (quum ex testamento iusta libertas competat) uellet Latinum facere? Et statutum est non posse. serui enim deteriore conditionem heres facere non potest, l. si is qui ex causa, de fideicō. liber. nam & si seruo, antequam manumitteretur, iniecta fuissent vincula, quia Dedititiorum numero fuisset, extinguebatur fideicommissa libertas, l. fideicommissaria, 43. de fidei c. liber.

IN ECCLESIA.] Nulli dubium esse debet, quin Caius scripserit CENSU. at Anianus, quæ sua ætate obsoleta erant, in hac Epitome omisit, quæque tunc obtinebant, adscripsit, ut manumissio in Ecclesia, quæ à Constantino adinuenta est. Quoniam igitur de Censu loquutus fuerat Caius, de hoc non nihil disseremus. Censor dictus est, inquit Varro lib. 4. de lin. lat. ad cuius censionem, id est arbitrium censeretur populus. idem quoque (ut est apud Nonium) lib. 2. de uita pop. Rom. Itaque quod hos arbitros instituerunt populi, Censores appellarunt. idem enim ualet censere, & arbitrari. Ad arbitrium itaque Censorum quinto quoque anno ciues censebantur, id est in publicas tabulas referebant nomina, filios, agros, pecuniam, seruos, quos possidebant, pro quib. tributum pendebant, l. 21. §. ult. de ann. leg. l. generali, 32. in fin. de usu fru. leg. id quod à Ser. Tullo Rom. Rege inuentum est, ut refert Dionys. lib. 4. forma uero deferendi in censum exprimitur aliquatenus in l. 4. de censib. Debat autem quisque res suas deferre, quod si quis alienas detulisset, idque fecisset domini consensu, ipse Dominus efficiebatur, l. Censualis, C. de donat. At soli ciues censebantur, quod quibusdam locis ostendit Cicero pro Corn. Balbo, & pro Arch. Poeta. quin, ut tradit Dionysius, ciues, qui secus fecissent, amisissis bonis, et ciuitate efficiebantur serui, & publicè uenibant ex lege Ser. Tulli: quod & Cicero pro Cæcina tangit: quum autem incensum uen didit, hoc iudicat, quum ij, qui in seruitute iusta fuerint, cē su liberentur, eum, qui, quum liber esset, censi noluierit, ipsum sibi libertatem abiudicasse. & Ulpia. in fragm. tit. de tutel. Maxima capitis diminutio est, per quam, & ciuitas, & libertas amittitur, ueluti quum incensus aliquis uenierit, quamobrem quum liberi nisi cēsi essent, serui fiebant, consequens erat, & serui, qui lustrali censu Roma iussu dominorum inter ciues Rom. censum profitebantur, liberi, & ciues euaderent. hique censu manumitti dicebantur, ut est apud Ulpian. in fragm. titu. 1. Boet. in

Top.

Top. Cice. Theop. in §. ult. Inst. de libert. Quum autem censendo finis factus foret, lustrum condebatur, hoc est sacrificio, quod Sueouetaurilia vocabant, populus lustrabatur, & quoniam id quinto quoque anno fiebat, lustrum pro quinquennio dici cepit. Quoniam uero quæ censu facta erant, lustris cōdito cōfirmabatur, dissensio fuit, an seruus, qui censu manumissus esset, ante conditum lustrum liber foret: quod M. Tullius significat lib. 1. de Orat. ijs uerbis. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? nonne ex iure ciuili potest esse contentio, quum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, continuo ne, an ubi lustrum conditum, liber sit? Præclare uero de Censuali manumissione in fragmento Dosithei magistri Grammaticæ, ita scriptum est: Et qui in censu manumittitur, si triginta annos habeat, ciuitate Romana potitur. Census tamen Romæ agi solet. Census autem lustris conditur. Est autem lustrum quinquennale tēpus, quo Roma lustratur, sed debet hic seruus ex iure. Qui ritium manumittentis esse, ut ciuis Romanus fieri possit. Magna tamen dissensio inter prudentes, utrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo census, an eo tempore, in quo lustrum conditur. Existimant enim censum descendere ad diem lustris, non lustrum decurrere ad diem census. Propterea quæsitum est, quia omnia censu aguntur, lustris confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum censum agi declaratum est, in prouincijs autem magis professionibus utuntur.

ECCLESIA.] Manumissio in æde sacra, qua Ciues Romani fiebant, inuenta est (ut diximus) à Constantino, quem super ea res tres constitutiones scripsisse, constat ex Histor. tripert. lib. 1. cap. 9. quarum duæ extant sub titulo Cod. De his qui in Ecclesijs manumittuntur. Id autem sub adpectu antistitum fieri debebat, hoc est Episcopi, & Presbiterorum, aut Presbiterorum, & Diaconorum, ut exponit Papinianus Respons. lib. tit. 3. Sicque manumissos Ecclesia à quocunque defendit, ut qui eis aut status, aut peculij quæstionem mouerit, animaduersione ecclesiastica coerceatur. c. eos qui, cap. liberti, dist. 87.

ANTE CONSVLEM.] Hic de Vindicta agendum est, hoc est de manumissione, quæ sit vindicta, quæ lictoris uirgula erat. quod Boet. ita explanat in Topic. Cic. Erat etiam pars altera adipiscendæ libertatis, quæ Vindicta vocabatur. Vindicta uero est

Institutionum Caij

est virgula quædam, quam licitor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens quædam verba solemnia: atque ideo illa virgula vindicta vocabatur. & veteres Glossæ ad illum Persij versum Sat. 5.

Vindicta postquam meus à Pratore recessi.

Virga est, inquit, qua manumittendi à Pratore in capite pullant, ideo dicta, quæ eundem vindicat libertati. Eam festucam nominat idem Auctor ead. m. Satyra. Non in festuca, licitor quam iactat ineptus, ut & Plaut. Milite glor. Quid ea? ingenua, an festuca facta, serua, an libera est? & Plutarchus in lib. de Seranum vind. ait, Romanos corporibus eorum, quos liberos faciebant tenuem festucam solitos imponere. Putat verò idem Plutarch. in Publicula, quod & Liuius lib. 2. & Theophilus confirmare videntur, dictam vindictam à Vindice Vitelliorum familie seruo, qui primus ea festuca liberatus est. Sed à vindicando potius trahi id nomen videtur, unde etiam vindicie. Vindicie (Aut Festus) appellantur res eæ, de quibus controuersia est, quod potius dicatur vis, quæ fit inter eos, qui contendunt. Sic enim legendum videtur ex eo, quod Agellius ait in fin. cap. 9. lib. 20. ubi de Vindicis tractat: conferens vim illam civilem, & festucariam, &c. Apud consulem igitur, aut Proconsulem, aut prætorem, aut quemuis magistratum, qui legis actionem haberet, dominus caput serui, aut aliud membrum tenens dicebat: Hunc hominem liberum esse volo, ut ostendit Fest. lib. 11. tunc seruus libertatem vindicabat, seu pro eo licitor, qui vindictam imponebat, & recipiebat, & quædam solemnia verbaloquebatur. Prator autem libertatem ad dicebat, quam ad rem fortè pertinent notæ illæ apud Probum in Actionib. S. S. C. S. D. E. T. V. hoc est, secundum suam causam, sicuti dixi, ecce tibi vindicta. Existimo enim, easdem solemnitates tunc adhibitas, quæ in cessionibus in iure adhibebantur, de quibus lib. 2. disputabimus. certe enim hæc manumissio in iure cessio erat: idque patefacit Ulpian. qui in Fragm. tit. 19. ait: In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut ususfructus, & hæreditas, & tutela legitima, & libertas. Apparet autem & tunc manumissos circummagi solitos ex eadem Persij Sat.

Quibus vna Quiritem

Vertigo facit. hic Dama est non tressis agaso,
Verterit hunc Dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama. Et meminit Seneca in quadam epist. & 2. controuers.

Liber Primus.

8.

trouers. unde Ambactus seruus, seruus circumactus. Festo dicitur. Solemnitates autem verborum in defuetudinem abierunt; itaque manumissio per licitorem domino tacente fiebat: & uerba solemnia licet non dicebantur, ut dicta accipiebantur, l. antepen. de Man. vind. sed etsi licitor non adesset, ea res agi poterat: scribit enim Ulpianus, se, quum in villa cum prætore esset, passum esse apud eum manumitti, etsi licitoris presentia non esset, l. ego 8. de Man. vind. neque enim omnino necesse est pro tribunali manumittere, sed & in transitu, & quum lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodisset magi stratus, l. anteced. eod. tit. Sciendum autem, apud filium familias magistratum manumitti posse, etiam si ipse filius familias manumittere non possit l. 18. cod. tit. at Prator apud Collegam suum manumittere non potest, l. ead. quia par imperium habet: apud Consulem verò, qui maius habet imperium, poterit manumittere, l. Apud, 23. de Manumiss. Sed Consul apud collegam videtur posse, l. vn. de Off. Conf. & Prætor apud se, dum consilium præbet, l. 5. de Man. vind. Hi que vindictam exigunt: sed Imperator, quum seruum manumittit, non vindictam imponit, sed quum voluerit, fit liber is, qui manumittitur ex lege Augusti. d. l. Apud. de Manumiss.

E P I T O M E.

L Atini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, Lib. 1.
aut conuiuij adhibitione manumittuntur. tit. 1.

Hæc libertatis species lege Iunia Norbana introducta est, quæ lex lata fuit Tiberij Cæs. tempore, M. Iunio Silano, L. Norbano Balbo Cons. anno ab V. C. DCCLXXI. à Christo nato XX. Quare Latini Iuniani dicti sunt ad differentiam Latinorum Coloniarum, quorum exemplo hi sunt inuenti, ut ait Iustinian. in l. vn. C. de Lat. lib. toll. & in fragmento Dosithei ita est: Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quæ libertatem eis dedit, exequauit eos Latinis Colonarijs, qui tunc erant Cives Romanorum, & nomen suum in ciuitatem dederant. Quæ verba scrupulum videntur injicere; nam si Latini Colonarij Cives Romani erant, Iuniani verò equiparati sunt Colonarijs, sequitur dicendum, Iunianos etiam cives fuisse Romanos, quod falsum est. Aut igitur equiparauit eos lex Iunia habita ratione non sui

sui temporis, sed ante legem Iuliam, quæ totum Latium ciuitate donauit, aut dicendum (quod potius est) Latinos ciuitate donatos non eo iure fuisse, quo originarij ciues, hoc est Quirites, nisi si quis populus fundus factus esset, hoc est iisdem legibus vteretur, quibus populus Rom. qua de re qui plura volet, adeat Panninium in ciuitate Rom. & Sigoniu in lib. de Antiquo iure Italiæ. Latini igitur quum socij essent populi Rom. ciues dicti sunt, & ius ciuitatis habebant, sed non ius Quiritium, quo iure omnes legum actiones Romanis competebant. Itaq; ante Antoninum Pium Colonarij, & Iunianis Latinis non dicebatur dari ciuitas Romana, sed ius Quiritium, quod palam ostendit Plinius, qui pro tribus Latinis ius Quiritium à Traiano petit, lib. 10. epi. 105. Valerius, domine, Paulinus, excepto vno, ius Latinorum tuorum mihi reliquit: ex quibus logo, tribus interim ius Quiritium des. Sic & eodem libro ep. 4. & epi. 6. quibusdam peregrinis ciuitatem Romanam, alijs uero ius Quiritium petit, ex quo apparet, idem non fuisse. At postquam Imperator Antoninus omnibus, qui sub Imperio Romano essent, id ius contulit, ut ueri ciues essent, l. in orbe, de Statu hom. Nou. 78. in fi. factum est, ut quum omnes eiusdem generis ciues essent, Latini Iuniani (quibus id ab Antonino indultum non erat) non amplius ius Quiritium, sed ciuitatem Romanam peterent, ideoque separantur ciues Romani a Latinis Iunianis. sed quoniam Originarij, & Colonarij Latini iam sublati essent, quia omnes censerentur Quirites, Iustinianus, Iunianos quoque sustulit, inquitens satis absurdum esse, ipsa origine rei sublata, eius imaginem derelinqui, d. l. un. C. de Lat. lib. tol.

PER EPISTOLAM] Qui per epistolam hodie manumittuntur, quia ciues Romani ex constitutione Iustiniani sunt, ita fieri debent, ut epistola & à domino, & à quinque testibus subscribatur, d. l. un. §. sancimus, C. de Lat. lib. toll. quod non existimo lege Iunia cautum fuisse. quia satis erat id ex voluntate domini fuisse, at sine testium subscriptione ea uoluntas declarari poterat. ea uero epistola à Domino seruo scribebatur ut ex fragmento Dosithei apparet, & alijs.

INTER AMICOS.] Hic etiam modus erat, quo uoluntate domini seruus in libertate morabatur, ex quo lex Iunia Latinam libertatem ei competere statuit, & Iustinianus Romanam ciuitatem. adhibitis tamen quinque testibus, d. l. un. §. sed & si quis. Quæstio esse poterat, an peregrinus, qui Romæ moraretur, si seruum suum

manumisisset, Latinum fecisset? quia lege Iunia cautum erat, ut qui uoluntate domini liber esset, Latinus censeretur, sic enim est i. frag. Dosithei. In his, qui inter amicos manumittuntur, uoluntas domini spectatur ex lege Iunia; quæ iubet eos fieri Latinos, quos dominus liberos esse uoluit. hic autem uoluntate domini liber erat. Sed Latinum non fuisse, patet ex uerbis eiusdem Fragmenti, quæ ita habent: Peregrinus manumittens seruum non potest Latinum facere, quoniam lex Iunia, quæ Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, sicut & Octauenus probat. at Pretor non permittit manumissum seruire, nisi aliter lege peregrina confirmatum fuerat. Si aut & eos, qui ante legem Iuniam eo modo manumissi erant, non sinebat Pretor seruire, ut supra dictum est. præt. is enim est, equitatem præ oculis habere, itaque fauere libertatibus dicitur in l. 3. §. 1. de Alie. iud. mut. ca. fa. is igitur in libertate morabatur, poteratq; Rom. ciuitatem à Principe impetrare, ut pro quodam medico fecit Plinius, qui ad Traianum scribens lib. 10. epi. 4. sic ait: Quare rogo, des ei ciuitatem Romanam. est enim peregrinæ conditionis manumissus à peregrina. uide quot hominum conditiones, quum tamen nec seruitutem, nec libertinitatem, nec peregrinitatem natura adgnoscat, ut rectè dixerit Seneca lib. de Beata uita. capi. 40. Serui, liberinè sint, ingenui, an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert?

CONVIVII ADHIBITIONE.] Quum libertatis dandæ gratia seruum conuiuio adhibebant, ut ait Theophilus. itaque exprimi debebat, id fieri, ut is liber esset, cuius rei argumentum fuisset, si inuitatus esset, ut accumberet. nam ueteres, quum tenerent, cubuisse super lectulis, non sedisse, notum est. Erant autem prope lectos mensarum subsellia, quibus serui, aut si qui uiles homines inuitarentur, sederent. quod Terentio euenisse scribit Donatus in eius uita: & significat Parasitus apud Plautum Stichus:

Haud postulo equidem med in lecto accumbere;
Scis tu, med esse imi subsellij virum.

& eadem Comædia serui duo: potius in subsellio Cynicè accipiemur, quàm in lectis.

MANVMITTUNTUR.] Qui his tribus modis manumittebantur, Latini fiebant. Sed & alia ratione, ueluti si seruus, qui iusta manumissione liberatur, minor xxx. ann. sit, aut tan-

terony. Alean. Comm.

B

tum

Institutionum Caij

tum in bonis domini sit, non etiam ex iure Quiritium; pariter si dominus, qui testamento, uel uindicta eum liberat, expresse, uelle se, eum esse Latinum; & si testamento libertas data esset sub conditione, qua pendente heres seruum manumiseret. quæ omnia supra indicauimus. Prætereas si seruus ægrotans à domino eiectus, & expulsus esset, latinam libertatem consequeretur, l. unie. §. sed scimus, C. de lat. lib. toll. & ij, qui pileati domini funus antecederant, uel cadauer uentilabant ex uoluntate testatoris, uel heredis, d. l. uni. §. sed & qui. & si in liberali iudicio separatus fuerat seruus à domino, deinde serui precium ab aliquo ei solutum esset, seruus Latinus fiebat, d. l. uni. §. illud etiam. item ancilla latina fiebat, quæ homini libero fuerat in uxorem à domino data, & ei dos constituta, §. sed & si quis. pariter si apud acta seruus à domino filius nominatus esset, §. similis quæ modo. præterea si instrumenta seruitutis seruo data essent à domino, aut ab eodem corrupta testibus presentibus, §. ille autem. Insuper qui nascebantur matre ingenua, patre uero seruo fiscali, Latine conditionis erant, l. 3. C. Theod. Ad S. C. Claud. quæ omnia sustulit Iustinianus.

EPITOME.

Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicij subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt. aut in quorum facie, uel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa sunt, ut deleri non possint. hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur.

Quemadmodum exemplo Latinorum Colonianorum lex Iunia quandam libertatis speciem inuenit, ita exemplo populorum, qui se in Romanam ditionem dederant, quod Theophilus uidetur non ignorasse, introducta fuerat alia libertas à lege Aelia Sentia, quæ lex lata est Sex. Aelio Catulo, C. Sentio Saturnino Coss. anno ab V. C. DCCLVI. quum Christus dominus noster sextum annum ageret, tempore Augusti Impe. qui sanxerat, ne uinctus unquam tortusue quis ullo libertatis genere ciuitatem adipisceretur, ut refert Sueton. in eiusdem uita capit. 40. Planè Dedititij

populi

Liber Primus.

10

populi pessimo libertatis genere utebantur, ut mirum non sit, apud Historicos nec liberorum nomine vocari, quum legitur, quibusdam ciuitatibus ademptam, quibusdam redditam libertatem Dedititionis autem formula ea est, quam Liuius tradit lib. 1. de Collatinis loquens: Rex interrogauit, estisne uos legati, oratores missi à populo Collatino, ut uos, populumque Collatinum dederetis? sumus. estisne populus Collatinus in sua potestate? est. Deditisne uos, populumque Collatinum, urbem, agros, aquas, terminos, delubra, utensilia, diuina, humanaque omnia in meam, populi que Rom. ditionem? dedimus. & ego recipio. ex quo fiebat, ut ij, omnibus rebus præuarentur. Verum Romani ijs, uti, frui sinebant, dum grauissimum soluerent stipendium. ad eorum igitur similitudinem excogitauit lex Aelia Sentia libertos Dedititios, seu ut Vlp. in fragm. semper vocat, Dedititorum numero, qui magis umbram, & imaginem libertatis, quam libertatem habebant.

POST ADMISSA CRIMINA SUPPLICIIS SUBDITI.] Subditus autem supplicij hic intelligendus est, non is tantum, qui tortus est, sed & qui uinctus fuit. nam id etiam lege Aelia Sentia cautum est; ait enim Vlpia. in fragm. reg. Dedititorum numero sunt, qui poenæ causâ uincti sunt à domino. & idem ad eandem legem scribens declarat, eum, qui in carcere clusus est, non uideri neque uinctum, neque in uinculis esse, nisi corpori eius uincta sint adhibita, l. uerum, de uerb. sign. Nam quum uinculorum tantum lex mentionem fecisset, æquum fuit, ut strictius acciperetur, ob fauorem ampliandæ ciuitatis, quæ ea lege coercetur; quæ enim odiosa sunt, (ut iuris regula fertur) ea interpretatione lenienda sunt. alioquin quum de fauorabili causâ agitur, uinculorum appellatio latius accipitur: nam etiam carceribus inclusi uinctorum numero habentur, quia nihil interest, parietibus, an compedibus teneantur, l. succurrite, 9. D. Ex quib. ca. maio. Quod autem in seruo diximus, de priuato carcere intelligendum est: nam si in publico carcere clusus sit, etiam si compedes adhibiti non sint, credo legi locum esse, quod ex Vlpiani frag. apparet, qui quum dixisset de his, qui uincti sunt, addit: uel in custodiam coniecti fuerunt: idque confirmat Theophilus. Custodiam uero carcerem esse publicum tradit Callistratus. in fi. d. l. succurritur. Debet autem exacti consilij esse dominus qui seruum uincire iubet, nam si pupillus sit, uel finiosus,

Statui eius non preiudicat, ut refert Paul. Sent. lib. 4. tit. 12. sed nec communem servum unus ex socijs vinciendo, futurę libertati nocebit; inter pares enim sententias clementior seniori pręfertur, ut ibid. Paulus tradit, vinciri autem videtur, non tantum si ipse dominus faciat, sed & si vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris, actio ris vř factum comprober, quod si antequam sciret victum solutionis eius causas adprobaverit, libertati futura vincula non nocebunt. Sed nec debitor, creditor vř servum pignori obligatū vinciendo, Dedititium facere possunt: alter enim sine altero causam pignoris deteriore non facit. quę omnia Paulus exsequitur loco supra adducto. At, POST ADMISSA CRIMINA, nam si nullum admisit crimen, vincula, & supplicia nihil obstant. Sed & si admisit quidem, tormentis vř subiectus de nulla culpa confessus fuerit, ad instam libertatem perducı poterat, quod docet idem Paulus eo lib. Sent. & Vlp. in fragm.

ET PVBLICE PRO CRIMINIBVS CAESI.] legendum forsā, AVT PVBLICE &c. nam & si publice cęsi non essent, tamen vincula obstabant iustę libertati. at qui publice cęsus est, vix esse potest, ut non antea in vinculis, aut custodia fuerit. Erant & alia supplicia, quę instam impediabant libertatem, ut si quis traditus esset ad ludum gladiatorium, aut ut cum bestijs in arena depugnaret, ut Vlpia. in fragm. refert, ex quo arenarij servi dicebantur, lib. de iur. 38. de ope. liber.

IN QVORVM FACIE, VEL [CORPORE.] Vereor, ut Caius illud IN CORPORE scripserit, non Anianus addiderit. Stigmata enim, quę servis inurebantur, in facie tantum fieri solita credo, ut ab omnibus inspicı possent. nam fures ita inscribebantur, ut ab ijs hoıes caverent, & fugitivi pariter, ne a quoq; reciperentur. Ac de servo scriptore fugitivo, venustum est Ausonij Epigramma 15.

Tam segnis scriptor, quā lentus Pergame cursor
Fugisti, & primo captus es in stadio.

Ergo notas scripto tolerasti Pergame vultu:

Et quas neglexit dextera, frons patitur.
Notas vř hoc est singulas litteras, & verba etiam scribi solita esse, multis exemplis apparet. Notę quidem ita fortasse scribebantur F. H. E. L. T. Fugitivus Hic Est Lucij Titij. nam si apprehensus esset, nomina, & notę ad magistratus deferbantur, ut facilius agnosci posset, l. 1. in fin. de Fugit. Nota autem etiam

cica-

exatrices intelliguntur, ut ead. l. dicitur, & significant hec verba. QVÆCUNQVE INDICIA itaque si non litterę, sed cicatrices incisę essent, quę forma, quę latitudine, quę magnitudine ferrent, ad magistratum deferbantur. Certę & hęc inscriptiones habuisse quodammodo suas formulas videtur significare Petronius Arbitr in Satyrico, quum ait; implevit Eumolpus frontes vtriusque ingentibus litteris, & notum fugitivorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit. dicebantur etiam eę notę signata, ut apud Vlpian. in fragm. (sic enim legendum, non vestigia) & Sueton. Calig. cap. 27. unde servi stigmatici a quibusdam aut vocati. & quia ut plurimum litterę erant, litterarum quoque sunt dicti, ut apud Apuleium lib. 9. & Plaut. in Casina. & inscripti p. Plinium lib. 18. ca. 3. Varronem lib. 1. de re Rust. & Senec. de Benef. lib. 4. ca. 137. & seq. Iustitiam quoque, ut vocat Valer. Max. lib. 6. cap. 8. Servus ab eo vinculorum poena coercitus inexplabilique litterarum nota per summam oris contumeliam inustus. nam ignito, seu candenti ferro litteras incidebant, idque est, quod ait Caius. AVT IGNE, AVT FERRO. Hodie in equis vrimur, quum coxas aliquo signo inurimus, quod & apud veteres in usu fuit. Anacreon, Εν ισχυρί μιν ἴπποι Πόρρ' ἔχουσιν. Sed post servorum inustionem atramentum infundebant, quo perspicı facilius possent, idque ex Petronio apparet, & ex Zona in Theoph. qui refert, duobus monachis ab inapio imperatore inscriptos fuisse vultus infuso atramento, adeo ut (quod mirum est) epigramma caperent duodecim versuum Iambicorum. Lege Rēmia liberis quoque hominibus, qui calumnie damnati essent, frontes inscribebantur K nota, quia Kalumniam veteres scribebant, ut testatur Kale. Probus; Martianus Capella, Velius Longus, Terentius Scaurus, & Diomedes. & significat Iulianus cōtra Antiochenos sic scribens; ἡ γὰρ αἰς ἐν τῷ πάγονός μιν πλέκειν δέσχηται, καὶ οὐ πολεμῶ τῷ χιτῶνι δέν μὲν εἰσὶν τὴ καππα, καὶ οὐ μὴν γὰρ οἱ πολέμοι τῆς δὲ τῆς πόλεως θεοὶ διαπολεῖ δόξεν, ἅτι παρὲς τῷ το καὶ τὰς ἀστυγέτονας ἐσυκοφαντῆσατε πόλιν ἱερὰς, καὶ ἡμοῦ δόξεν. hoc est. Deinde, quod ex barba mea oraret, fupiculos nectere, quodq; bellum gerere cum X Chri. vos autem desideratis K Kappa. Atque vitanam Dijs custodes huius vrbis id vobis duplex largiatur, quoniam pręter hoc calumniati estis sacras vrbes finitimas, quę & mecum Dijs serviunt. nam quod ad X attinet, eam

E P I T O M E.

litteram ex Labaro Iulianus sustulerat, quam adpinxerat Constantinus in honorem Christi Domini nostri & Sanctissime Crucis. et in red memini Iustus Lipsius in Libello de Cruce. quod verò aut Antiochenos desiderare & intelligit Constantini nomen, in quo ea littera prima est, quam eos duplicem mereri ob calumnias ideo scribit, quia facile fuit, ut calumniaribus ita frontes inscriberentur K.K. nam hæc notas calumnie causa significare, docet Isidorus Etym. li. 1. aut certe Calumnie condemnatus, ut in holt. C. Hermog. de Calumniat. Atque hæc inscriptiones intelligit Cicero in Orat. pro Sex. Roscio Amer. Sed, si ego hos bene liqui, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam alias omnes adderitis, ita vehementer ad caput adfigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras accusare possitis. & Plinius in iur. in Paneg. Traiani de delatoribus ita ait: Expellere penatibus gestunt? suis exturbentur; neque ut antea, ex sanguine illam, & ferream frontem nequidquam conuulneradam præbeant punctis, & notas suas rideant. hincque viri probe tegre frontis dicti sunt. & notam inurere, pro infamiam irrogare. Statuit tandem Constantinus, ne quis in facie signaretur, inquiens, faciem, quæ ad similitudinem pulchritudinis est celestis, minime esse maculandam, l. si quis, 17. C. de Pen.

UT DELERI NON POSSINT. An quia facilia quædam sint stigmata, ut in Satyrico Petronij, quæ spongia detorgebantur, ait enim, ut verò spongia vda facies plorantis deterisa est, & liquesfactum per totum os atramentum, omnia scilicet lineamenta fuliginea nubes confudit. an quia vera quidem essent stigmata, sed aliquo modo deleri possent? quæ de retractat Scribonius Largus, de Compos. medicament. cap. 92. medic. 23. 1. referi- que Tryphonis medicamento ex allio, cantharidibus Alexandrinis, sulphure, calce, cera, & oleo composito deletas fuisse eas notas sed & quadam herba utebantur, cuius mentionem facit Columella lib. 8.

Ponitur & lactis gustum quæ condiat herba, Deiectura quidem fronti data signa figantur, Vimque suam idcirco proficitur nomine Graiou. Est autem ea herba Lepidum, de qua idem Columella lib. 8. cap. 8. Plin. lib. 26. cap. 17.

Ed inter hæc tria genera libertorum, ideo Ciues Romani meliorem statum habent; quia & testamenta facere, & ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam & Latini, & Dedititij nec testamentum condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt vllatenus vindicare. Tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum libertorum consequi possunt. Dedititij verò nulla ratione possunt ad ciuium Romanorum libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, aut ante Consulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia consequuntur.

ET TESTAMENTA FACERE, Et. Mancipationes, quæ in testamentis fiebant, inter ciues Rom. procedebant, id est, q. testabatur, & qui hereditatem emebat, & q. libripens erat, aut testis, ciuis esse debebat. Et is, cui hereditas, aut legatum relinquebatur. Unde Cicero in Orat. pro Arch. poeta, contendens eundem Archiam ciuem esse, ijs temporibus (inquit) quæ tu criminaris, ne ipse quidem iudicio in Ciuium Romanorum iure esse versatum, & testamentum sepe fecit nostris legibus, & adiit hereditates Ciuium Romanorum.

NAM ET LATINI, ET DEDITITII, NEC TESTAMENTA, Et. Latini quidem testamentum facere non possunt, quia id nominatim lege Iunia expressum est. Is autem, qui Dedititiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest, quum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certe ciuitatis sit, ut secundum legem ciuitatis sue testetur. hæc Plin. in fragm. tit. 20. Sed nec Latini, quamuis lege Iunia cautum non esset, eadem ratione videntur condere posse testamentum, quum nec ciues Romani sint, nec alterius ciuitatis. at certe expressione opus fuit, ne domini fraudarentur eorum bonis, Latini enim moriebantur, ut

serui, l. vnic. C. de lat. lib. toll. nam quoad reliqua prorsus ἀπ' αὐτῶν non erant, quum & commerciorum, mancipationumque cum ciuib. participes forent, ut tradit Vlpian. in fragm. tit. 19. & familia emptores, & testes, & libripendēs fieri possent, ut testatur idem tit. 20.

NEC SIBI EX TESTAMENTO ALIOR. &c.] De Deditiis dubitationi locus non est, De Latinis videamus. Et Latinos habere testamenti factionem patet ex fragm. Vlp. tit. 11. de Tutel. §. testamento, & tit. 20. de Test. §. latinas. quod hic Causa aperte negat, sed omnia recte conciliantur. Latinus heres quidem institui potest (neque enim id lege Iunia vetitum est) at si intra diem creationis, hoc est, centum dies ius Quiritium non consequatur, caduca fit hereditas, quod declarat Vlpia. in fragm. tit. 17. & tit. 22. De eo igitur, qui Latinus manserit, hic Caius loquitur, ideo non ait heredem, aut legatarium fieri non posse, sed ex aliorum testamento aperire prohiberi. Ad hanc institutionem Catoniana regula non pertinet, quum ad leges tantum antiquas, hoc est 12. tabularum, non ad nouas pertineat, l. ult. de reg. Caton. quare ad leges Papias non pertinet, ut sensit recte doctissimus Cuiacius, ex antiquis enim legibus dies legati cedit a morte testatoris, ex Papia ab apertis Tabulis, unde nec ad Iuniam legem pertinebit, quae aditionem spectat, & ueluti conditionem adiicit. in conditionibus autem institutionibus Catonis regula locum non habet, l. placet, de Reg. Caton. Admittuntur etiam Latini ad matris successionem ex S. C. orphitiano, si tempore aditionis ciues essent, ut colligitur ex Paulo lib. 4. sent. tit. 10. §. ad legitimum.

DIMISSVM.] Dictum est pro relictum. ut in testamento M. Grunni Corocottae porcelli: inelamauit ad se parentes suos, ut de cibarijs suis aliquid dimitteret eis.

VLLATENVS VINDICARE.] De hereditate, & legato intelligitur, nam fideicommissum capere possunt, sic enim Vlpia. in fragm. tit. 25. Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licet legatum non possint. nam fideicommissum, ut idem affirmat, non ex rigore iuris ciuile proficiscitur, sed ex uoluntate datur relinquentis. quamobrem, & reliquis peregrinis dari posse existimo, quum nuda spectetur dantis uoluntas, ex qua etiam, quae inutiliter data sunt, conualescunt, l. 1. §. 1. & §. si quis plane. d. leg. 3.

JUSTINI CERTIS REBUS PRIVILEGIATA, &c.]

Quibusdam ex causis Latini consequebantur ciuitatem. quarum una hic a Caio refertur, eaque est iteratio, nam si quis, postquam ab qua ratione manumissus Latinus factus est, iterum aut vindicta, aut censu, aut testamento manumissus esset, ciuis fiebat. cuius rei meminit Plinius lib. 7. epist. 16. Hic nunc Proconsul prouinciam Beticam per Ticinum est petiturus. spero, immo confido, facile me impetraturum ut ex itinere defleat ad te, si uoles. Vindicta liberare, quos proximè inter amicos manumissi. Reliqui modi visuntur apud Vlpianum in fragm. regul. tit. 3. Hi quæ sunt. Si beneficio Principis ciuitatem impetrauerit, si uxorem duxerit testatione interposita, quod liberorum querendorum causa id fecerit, natus autem filius fuerit, & anniculus factus; Si Romæ triennio inter uigiles militauerit; Si nauem fabricauerit non minorem, quam X. M. modiorum, & Romæ sex annis frumentum portauerit, quod Tranquilli attingit Claud. cap. 19. Si adificiū Romæ construxerit, & perfecerit Romæ autem sic uer dicuntur, & quæ in continentibus fiunt: perfecisse autem intelligitur, qui ita consummauit, ut iam in usu esse possit. l. Aedificia, de uerb. sign. Item si pistrinum fabricauerit.

IN ECCLESIA.] iam diximus, Caium scripsisse CENSVM.

Qui, & quibus ex causis manumittere non possunt. Cap. III.

E P I T O M E.

NON tamen omnes domini seruos suos Lib. j. manumittere possunt. nam si aliquis tit. j. multa debita habeat, cuius substantia à creditoribus teneatur obnoxia, si in fraudem creditoris sui seruos suos manumittere uoluerit, collata manumissio non ualet. Aut si libertus Ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni sui seruos suos manumittat,

numittat, similiter data manumissio non valet. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus seruo suo libertatem dare non potest, nisi fortè tantum minor manumissor, cui pater suus, & mater à patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certè pædagogum, aut collataneum manumittat. Nam quemlibet dominus, idest, quatuordecim annos egressus, testamentum facere possit, & hæredem instituere, & legata relinquere, libertatem tamen seruis non potest in hac ætate conferre.

QUI Caium in compendium reduxit, hic caput non distinxit, quod tamen Caium fecisse creda, matris compositione institutionum Iustiniani.

CVIVS SUBSTANTIA A CREDITORIBVS TENEATUR OBNOXIA.] legendum **CVIVS SVBSTANTIA CREDITORIBVS,** &c. Substantiam verò pro bonis & facultatibus dixit, ut in l. 6. D. qui, & a quib. manum. & passim in iure.

SI IN FRAUDE CREDITORIS.] Lex Aelia Sentia libertatibus modum imposuit. Statuit inter cætera, ne quis in fraudem creditorum manumitteret, non tantum in testamento, sed & vindicta, aut alio modo. In fraudem verò creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est, vel datis libertatibus desiturus est soluendo esse, l. 10. D. Qui, & a quib. man. nam qui hoc agit, videtur debitum denegare, itaque fraudem facit. Tertullian. de Idolola. Fraudis conditio ea est, opinor, si quis alienum rapiat, aut alij debitum denegat. verum quia fraudis interpretatio non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur, l. Fraudis 79. de reg. iur. nisi consilium fraudandi manumissor habuerit, quamvis bona eius creditoribus non sufficiant libertates non impediuntur, S. in fraudem Instit. hoc titum, quia id fecit bona fide: est autem fides bona contraria fraudi, & dolo, l. 3. in fi. Pro Soc. quod euenire potuit, quum sepe de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperent homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & alijs regionibus, quæ

in

in quibus ipsi morantur, per alios exercent, d. l. in fraudem, l. 10. Qui, & a quib. man. lib. non fi. Impediuntur etiam lege Aelia Sentia libertates, quæ in fraudem creditorum testamento datæ sunt, etiam si debitori hæres, qui soluendo est, exstiterit, l. in fraudem, 3. C. de Testam. manum. Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex causa actio cum fraudatore competit, l. si quum fideicommissa, S. ne quis. Qui, & a quib. manu. itaque & legatarij, & fideicommissarij erunt hoc in numero, nisi si quid legatum sub conditione sit, nam antequàm conditio exstiterit, inter creditores legatarius iste non habetur, l. 27. eod. titu. Porro quum impediunt libertates dicimus, intellegendum est, ipso iure nullas esse; idcirco creditoribus opus non erit Pauliana actione, quæ in cæteris rebus competit, l. videamus, 8. S. in Pauliana, de vsur. S. item si quis. Inst. de Ael. Vnus excipitur casus, quo in fraudem creditorum libertatem dare licet, quum scilicet dominus, qui soluendo non est, in testamento seruum suum cum libertate hæredem instituit, qui liber sit, hæresque solus, & necessarius, si modò nemo alius ex eo testamento hæres exstiterit, S. 1. Inst. hoc titu. nam si seruus institutus, liber homo substitutus sit, a secundo gradu incipiendum erit, l. si is, qui soluendo, 57. de hered. instit. is autem seruus ante Iustinianum non tantum in bonis testatoris, sed etiam ex iure Quiritium esse debebat, quia si in bonis tantum fuisset, Latinitatem consequutus esset, quod non proficit ad hereditatem capiendam, l. l. in fragm. tit. 22. S. eum seruum, solus verò is seruus institui debet, quod si duo, pluresve hæredes esse iussi sunt, primo loco scriptus liber, & hæres sit, ut apparet ex eod. Ulpian. in fragm. tit. 1. S. ab eo domino.

FILIOS LIBEROS NON HABVERIT.] Vacat una earum vocum, aut **LIBEROS** dixit ad seruatorum differentiam, poterat enim libertus filios seruos habere, ut si ei à domino donati essent. Ideo autem ait, non valere manumissionem, si filios non habuerit, quoniam ij excluderant patronum, S. qua de causa, Inst. de Success. liber. quare domino fraus non fiebat, quando exstantibus filiis ex ea hereditate nihil sperabat.

SIMILITER DATA MANUMISSIO NON VALET.] Ipso iure, idcirco patrono opus non erit Pauliana, aut Calpurniana actione, ut in cæteris rebus abstractis, l. 1. Si quid in fraudem patris, sit.

MINOR QVICVNQVE VIGINTI ANNORUM.]

Quid

Quid si quum ipse non posset, alij seruum dederit, ut manumitteret? Et constat legi fraudem fieri, ideo manumissio inuvalida est, l. si quis, 7. S. ult. D. Qui, & à quib. man. lib. idemque dicendum est, si partem in communi seruo habuerit, eumque manumittendi causa tradiderit, l. 16. S. 1. eo. ti.

NISI FORTE. Qui minor erat viginti annis, non aliter manumittere poterat, quam vindicta apud consilium iusta causa manumissionis approbata. In consilium autem adhibentur Romæ quinquæ senatores, & quinque equites Romani, in prouincia viginti recuperatores Cives Rom. Vlp. in fragm. tit. 1. S. eadem lxx. Iust. e. autem manumissionis causæ sunt, veluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiamque, aut fratres, sororesque naturales, aut cognatos, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamque, aut collataneum, aut capsarium manumittat, aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij causa, aut seruum, qui dominum à periculo vite, infamiaeque liberauit, l. si minor, 11. cum tribus seqq. l. iusta. de Manu. vind. S. eadem lege. insti. hoc tit.

NAM QVEM LIBET DOMINVS, IDEST, QVATVORDECIM. In alijs est, **NAM QVILIBET.** credo legendum: **NAM QVAM LIBET DOMINVS, QVI EST QVATVORDECIM.** Sed nec ex Iustini constitutione quatuordecim annos natus manumittere poterat, ille enim plenam elegit pubertatem, unde septimum, & decimum annum impleuisse debebat, §. ult. insti. hoc tit. postea statuit, ut quo tempore testamentum quis facere posset, liceret eidem seruos manumittere. Noue. 119.

De numero seruorum testamento manumittendorum. Cap. V.

EPITOME.

Lib. j. tit. j. **C**onstitutum est, quantum seruorum numerum testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine: ut si quis duos seruos habet, ambos manumittere possit. qui vero tres, duo testamento manumittat. qui quatuor, similiter duos.

duos. qui sex, tres. qui octo, quatuor. qui decem, quinque. Qui vndecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sedecim, decem & septem, similiter quinque. Qui decem & octo, sex. & ab hoc numero usque ad triginta tertiam partem manumittere liceat. qui amplius quam triginta habuerit, usque ad centum, quartam partem de numero seruorum manumittere potest. Qui vero plures, quam centum, habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed & hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia nulli amplius quam centum manumittere liceat. Nam qui voluerit aut in * Ecclesia, aut ante Consulem, aut inter amicos, aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem familiam iugo seruitutis absolvere. Nam si aliquis testamento plures manumittere voluerit, quam continet numerus superscriptus, ordo seruandus est, ut illis tantum libertas valeat, qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet superius comprehensa. Qui vero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integrè in seruitute eos certum est permanere.

HIC computus ex lege Caninia est, quæ testamentarias manumissiones coercuit, faciliores enim ad donandum sumus in vltimis voluntatibus, quam inter viuos, quum sciamus, nihilominus nos priuari, etsi donatum non esset. Lata fuit hæc lex tempore Augusti, ut testatur Dio. lib. 48. Ex qua qui unum habet seruum, cum potest testamento manumittere; item qui duos habet, ambos manumittere potest; qui vero tres, aut quatuor, aut quinque, duos tantum; qui sex, aut septem, tres; qui octo, aut nouem, quatuor: qui non minus quam decem, nec magis quam decem & septem, quinque: qui non minus quam 18, nec magis quam 20 sex: qui 21. 22. 23. septem: qui 24. 25. 26. octo; qui 27. 28. 29. 30. nouem: Atque hucusque tertiam partem. Qui non minus quam 31. nec magis quam

44. decem: qui 45. 46. 47. 48. vndecim: qui 49. 50. 51. 52. duodecim: qui 53. vsque ad 56. tredecim: qui 57. vsque ad 60. quatuordecim: qui 61. vsque ad 64. quindecim: qui 65. vsque ad 68. sedecim: qui 69. vsq. ad 72. decem & septem: qui 73. vsque ad 76. oetodecim: qui 77. vsque ad 80. decem & nouem: qui 81. vsque ad 84. viginti: ab 84. ad 88. vnum & viginti: ab 88. ad 92. duos & viginti: a 92. ad 96. tres & viginti: a 96. ad centum, quatuor & viginti. Hucusque quartam partem. a 100. ad 130. viginti quinque. a 130. ad 135. sex & viginti: a 135. ad 140. viginti septem: a 140. ad 145. duodeviginti: a 145. ad 150. nouem & viginti: a 150. ad 155. triginta: & sic semper quintam partem, itaque qui ducentos habet, quadraginta manumittit: qui trecentos, sexaginta: qui quadringentos, octuaginta: qui quingentos, centum; nec vltra licet; ut etiam qui mille seruos habeat, plures quam centum manumittere nequeat. qua de re Ulpianus in fragm. regularum tit. 1. §. pen. & Paulus lib. 4. senten. tit. vlt. qui ait, etiam fugitiuos numero seruorum computandos, quorum semper possessio animo retinetur.

[*LLIS TANTVM LIBERTAS VALEAT, QUI PRIUS MANUMISSI SVNT.*] Quum itaque legitimu numerum excedunt, non omnium irrita sunt libertates, sed eorum, qui posterius nominati sunt: quod etiam obtinuit in lege Aelia Sentia, nam si quis ere grauat'us alieno tot seruos manumiserit, ut aliqua ex parte soluendo non sit, qui primi nominati sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum solvatur, l. si quis habens, 24. D. Qui, & a quib. man. at in lege Aelia Sentia ex causa ordo variatur. nam si quis decem debeat, duosq. seruos manumittat, alterum qui decem (isq. prior sit) alterum, qui sex valeat, si posterior seruus manserit, nihilominus soluendo non erit, quare ne vterque seruus sit, humanius dicitur, prioris duntaxat libertatem impediri, d. l. si quis habens. In lege Caninia nulla habetur ratio maioris, aut minoris precij. Quod si quadraginta quis habens seruos, quum decem tantum manumittere in testamento possit, prius factis codicillis sex manumiserit, postea condito testamento duodecim: quum octo in seruitutem retrahi debeant, nū qui codicillis continentur, an qui testamento retrahendi sunt? & notat Paulus lib. 4. Senten. eos, qui codicillis scripti sunt, nouissimo loco computari debere: quoniam codicilli sequela sunt testamenti.

Quod

E P I T O M E.

Quod si non nominatim serui, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confusè omnes seruit. 2. uos suos, vel ancillas is, qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli penitus sfirmā esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit, id est in circulo, ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit adgnosci, nulli ex his libertatem ualere manifestum est: si adgnosci non potest, qui prior, qui posterior manumissus fuerit.

NOMINATIM.] quoniam per legem Caniniam nulli seruos omnes testamento manumittere licebat, ideo necesse erat, ut qui manumitterentur nominati essent, hoc modo: Stichus, & Damas liberi sunt, uel ex S. C. Orphitiano: Obsonatorem, & qui ex ancilla illa nascetur, liberos esse volo. officiorū enim, & artium appellatio, aut si qua alia demonstratio est, nihil de significatione nominum mutat, nisi forte plures sint, qui eo officio designentur, ut tradit Paulus lib. 4. Sent. ti. vlt. nam & si plures Stichī, pluresue Damae sint, nec appareat, de quibus testator senserit, nullus liber est, l. quum ex pluribus, 31. de manum. testam. quod & in lege Aelia Sentia procedit, nam si is, qui soluendo non est, quum seruum necessarium sibi heredem facere possit, sic scripserit: Apollonij serui mei liberi, & hæredes mihi sunt, quum duo sint Apollonij, nec alter altero prior nominatus sit, constat amborum libertates impediri: quoniam inuicem sibi obstant, l. qui soluendo, 42. cum seq. de her. inst.

IDEST IN CIRCULO.] Hoc Aniani prorsus esse existimo, aut alterius, qui glossulas interlineares addiderit. neque tamen interpretatio hæc aspernanda est. Nam, & olim id factum indicat Ausonius in Ludo sapientum, ubi Solonem sic loquentem facit:

Recte

Recte olim ineptum Delphicus iussit Deus
Querentem, quisnam prius Sapientum foret;
Ut in orbe tereti nomina eorum inscriberet,
Ne primus esset, ne uel imus quispiam.

At non tantum orbiculari, sed & triangulari, aut alia figura confundi nomina possent.

SI ADGNOSCI NON POTEST, QUI PRIOR, QUI POSTERIOR MANUMISSUS FUERIT.] expungantur.

E P I T O M E.

Lib. j
tit. 2.

NAm si aliquis in agitudine constitutus in fraudē huius legis facere noluerit testamentum, sed epistolis, aut quibuscunque alijs rebus seruis suis pluribus, quā per testamentum licet, conferre voluerit libertates, & sub tempore mortis hoc fecerit, ij, qui prius manu missi fuerunt, usque ad numerum superius constitutū liberi erunt. Qui verò post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt. nam si incolumis quoscūque diuerso tempore manumisit, inter eos, qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computantur.

In fraudem legis facit, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit, l. contra legem, 29. de Legib. quapropter qui moribundus totam familiam epistolis, aut alio modo manumisit nullo condito testamento, non potest dici contra legem Caniniam facere, quæ testamentarias solum manumissiones coerces. facit certè contra mentem legis, quæ etsi fieri non vetuit, fieri tamen noluit. quum parum distet manumissio testamento facta ab ea, quam facitis, qui nuper se decessurum sciat, quum & hæc ultima sit voluntas. Hodie lex Caninia sublata est ex constitutione Iustiniani, C. de lege Fu. Canin. toll. & inst. eod. tit. Sed nec olim in testamento militis locum habuisse credo, ex l. testamento centurio. § l. de manum. testam.

De

De his, qui sunt sui, vel alieni iuris.

Cap. V I.

C A I V S.

DE iure personarum alia diuisio sequitur, quòd quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sūt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui iuris sunt. Dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. igitur in potestate sunt serui dominorum, quæ quidem potestas iuris gentium est. Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ, necisque præterem fuisse; & quodcūq. per seruū adquiritur, id dñō adq. ritur. Sed hoc tpe nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine causâ legibus cognita in seruos suos sequi. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causâ seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quā qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

Exstat hoc fragmentum in l. i. D. de his, qui sunt sui, vel alieni iuris; quæ inscriptio à Caio in suis Institutionibus addita fuit, non ut Anianus mutauit. DE IURE PERSONARVM, qui titulus generalior est, ideo melius supra capiti secundo adaptatus est.

SIMUL INTELLIGEMUS] Notum est Dialecticorum axioma, cognito altero ex contrarijs cognosci & alterum.

Hier. Alean. Comm.

C VI.

VITAE, NEC ISO.] Nam ut quisque suas pecudes impune occidere potest, ita & seruos, serui enim pecudibus comparantur. l. 2. ad leg. Aquil.

ID DOMINO ADQUIRITVR.] ignorantiam, & inuito. id quod Accursius, & ceteri interpretes abunde examinant.

SED HOC TEMPORE) per eo tempore, nam antea licebat, quod uetuit Antoninus, cuius temporibus Caius uixit.

NULLIS HOMINIBUS) Prohibuit Antoninus seruos sine causa occidi. nam & si serui sunt, homines tamen sunt, l. iustissime, de edil. edi. nec prorsus pecudibus comparantur: nam partus pecudum in fructu est, non ancillarum, l. in pecudum, 28. de vsur. l. uetus, de vsufr. præterea esse potest, ut ciues aliquando sint, augeantque Rempublicam. Sed & pecudes mactari quandoque leges vetant, ut de aratorijs bobus Solon statuisset fertur: quos etiam pignori capi uetuit Constantinus, l. Exsequutores, 7. C. quæ res pign. obl. poss.

SINE CAUSSA) Diuus Hadrianus Vmbriam quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas atrocissime tractasset, l. 2. in fi. D. hoc tit.

EX CONSTITUTIONE D. ANTONINI) quæ habetur in d. l. 2. & in Justinia. Inst. Idem quoque cum fratre Vero constituit, ne quis seruum uenderet, ut cum bestiis depugnaret, l. domini, 42. de contra. emt. utique post legem Petroniam, & Senatusconsultum ad eam legem pertinentia dominis potestas ablata est, ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere. oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini querela, sic poenæ tradetur, l. circuncidere, ad fi. ad leg. Cor. de sicar.

NON MINVS PUNIRI IUBETVR, QUAM &c.] Qui autem alienum seruum dolo malo occiderit, tenetur lege Cornelia de Sicarijs, quæ capitis poena irrogatur, s. liberum, Institut. de lege Aquil. Hominem enim lex simpliciter dixit, quo nomine etiam seruus significatur, l. 1. §. 1. ad leg. Cor. de sicar. sicut & infans, l. pen. C. eod. tit. & femina, l. 15. 2. de verb. sign. Verba Caij Anianus ita contraxit.

Aliquæ

E P I T O M E.

Aliquæ personæ sui iuris sunt, aliquæ alieno iuri subiectæ sunt. Itaque quum ostenditur, quæ personæ alieno iuri subiectæ sint, tunc euidenter agnoscitur, quæ sui iuris sint. In potestate itaque dominorum sunt serui, quam potestatem omnes gentes habere, certum est. Sed dittringendi in seruos dominis pro sua potestate permittitur, occidendi tantum seruos suos domini licentiam non habebunt; nisi fortè seruus dum pro culpæ modo cæditur, casu forsitan moriatur. Nam si seruus dignum morte crimen admisit, ijs iudicibus, quibus publici officij potestas commissæ est, tradendus est, ut pro suo crimine puniatur.

CASU FORSITAN MORIATUR) Paulus lib. Sentent. titu. ad leg. Corn. de Sicar. Seruus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidij reus non potest postulari. (quod fragmentum habetur in collatione legum Mosaicarum, & Romanarum edita à Pithæo) quod etiam confirmatum est à Constantino lib. 1. l. 2. C. Theod. de emend. seru. in maleficijs enim uoluntas spectatur, non exitus, l. Diuus, 14. D. ad leg. Corn. de Sicar. l. 1. in fi. l. 5. C. eod. tit.

IIS IUDICIBUS) Hi erant Romæ Præfectus urbi, in Provincijs Præsides, l. 1. §. si quis seruum, de off. Præf. urb. l. 24. §. ult. de pig. act. l. 9. de manumiss.

TRADENDUS EST) à domino, l. seruos, de Accusat.

C A I V S.

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: quod ius proprium ciuium Romanorum est.

C 2 Ex

De Matrimonijs. Cap.VII.

EX l. 3. D. hoc tit. porro liberos habebant Romani in potestate, ut domini seruos. Itaque quidquid filius adquirebat, patri adquirebat, ut secundo libro dicitur. Præterea, ut tradit Dionysius, patres potestatem habebant eos coercendi, uerberandi, rusticis in operibus habendi, ac etiam occidendi. qua de re exemplum est Casij apud Valer. Max. lib. 5. cap. 8. & Cicero Clodium alloquens in Orat. pro domo sua, Patrem (inquit) tuum ciuem optimum, clarissimi viri filium, qui si uiueret, qua seueritate fuit, tu profecto non uiueres, &c.

IN POTESTATE.) Potestatis uerbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium: in persona serui, dominium: in persona liberorum, patria potestas, l. potestatis, 215. de verb. sig. ita uero sunt in potestate, nisi aliqua capitis diminutione exierint.

LIBERI NOSTRI.) hoc est tam filij, quam nepotes, & pronepotes, & deinceps, omnes enim liberorum appellatione continentur, l. 220. de verb. sig.

QUOS EX IUSTIS NUPTIIS PROCREAUIMUS.) Iustæ nuptiæ sunt, quas inter se Ciues Romani contrahunt, quibus lege uetitum non est, ut sequenti capite dicitur. Sed & quos non procreauimus, habere in potestate possumus, ueluti si quis alium adoptauerit, qua de re Cap. viij. sermo erit.

QUOD IVS PROPRIUM CIVIUM ROM. EST.] nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, quam Romani habebant, ut ait Justin. §. 1. de Patr. pot. nec uere aliarum gentium potestas in filios dici poterat, & si precipiebantur filij parere parentibus. ut apud Hebræos Deuter. cap. 27. & Plato lib. 4. de legibus. neque enim apud ceteros ius erat, filios quoquo modo puniendi, & occidendi. In compendio locus hic ita habet.

E P I T O M E.

Lib. j. tit. 3. **I**N potestate etiam patrum sunt filij ex legitimo matrimonio procreati.

EX LEGITIMO.] Quas Caius iustas nuptias, Anianus legitimum matrimonium appellauit.

E P I T O M E.

LEGITIMAE sunt nuptiæ, si Romanus Romanam nuptijs interuenientibus, uel consensu ducat uxorem. Sed non omnes personas uxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non solum de personis, quæ nobis propinquitate coniunctæ sunt, sed etiam de adoptiuis, hoc est, adfiliatis iussum est obseruari. nam & si per emancipationem adoptio dissoluatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas.

Quoniam ait, eos liberos esse in potestate parentum, qui nati sunt ex legitimis nuptijs; ideo, quæ sint iustæ nuptiæ declarat.

SI ROMANVS ROMANAM.] Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, connubium sit. Est autem connubium uxoris iure ducendæ facultas, quam habent ciues Romani cum ciuibus Romanis, ut est apud Vlp. in fragm. tit. 5. & in prin. In st. de nupt. Boetius quoque in Cicer. Top. in loco à consequentibus sic ait; Non autem omnibus erat connubium cum Romanis, nec erant nuptiæ iure contractæ, quæ non aut inter ciuem Romanum, ciuemquæ Romanam inibantur, aut cui princeps populus uel ciuitatem, vel connubium permiisset. quod aliquando fieri denotat Vlp. loco iam citato. & ego alibi latius exsequutus sum.

NUPTIIS INTERVENIENTIBVS, VEL CONSENSV.] Nuptias hic intelligit solemnitates illas, quibus utebantur in deductione uxoris ad mariti domum, quas hic recensere nimis longum esset, quum præsertim id alij fecerint, apud quos uniuersum videre est. Matrimonium itaque solo consensu perficitur, ut etiã si dotis instrumenta defuerint, pompaq. aliq. nuptiarum celebritas omittatur, nibilo

Hier. Alean. Comm.

C 3

minus

minus firmum sit matrimonium, l. si donationum, 22. C. de nupt. quamobrem in libere mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intelligendae sunt, si non corpore quastum fecerit, l. 24. de rit. nupt.

QVIA NEC PATRI FILIAM.] incipit enumerare personas, quibuscum incestum committitur, nam si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere, l. sororis, 39. de ritu nup. praecipue vero nuptiae consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentum, liberorumque sunt, siue proximi, siue ulterioris gradus sint usque ad infinitum, l. 53. eod. tit.

NEC FILIO MATRE M.] Persae matrem ducebant de functo patre; teste Philone in lib. de special. legib. quod scelus Oedipodi accidit. & quamquam per ignorantiam, quot mala peperit?

HOC EST ADFILIATIS.] Cuiacius lib. 7. obser. cap. 15. ex hac adfiliatorum appellatione argumentum colligit, hanc Epitomen esse Aniani: nam eodem vocabulo utitur in interpretatione l. 2. C. Theod. de legit. hered.

SEMPER CONSTAT ILLICITAS.] ob publicum pudorem, & nominis reuerentiam, quamuis adoptiui emancipati liberorum nomen amittant, l. 3. D. unde lib. turpe enim est, quam diu uocauimus matrem, hanc postea uocemus uxorem, & mulier, quem filium habuit, hunc maritum uereatur. In alijs personis, praeterquam in parentibus, & liberis hoc non procedit. itaque patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, si emancipatus fuero, uxorem ducere possum, scilicet quia post emancipationem extraneus intelligor, l. quinetiam, 55. de ritu nuptiarum.

EPITOME.

Lib. j. tit. 4. **I**nter fratrem quoque, & sororem, siue eodem patre, ac matre nati fuerint, siue diuersis matribus, aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptiuos etiam fratres illicita sunt coniugia, nisi forte adoptio emancipatione fuerit dissoluta; nam si emancipatio interuenerit, nuptiae inter huiusmodi fratres licito contrahuntur.

trahuntur. Fratris quoque, & sororis filiam uxorem ducere non licet; sororem quoque patris, ac matris uxores accipere non licet. genero quoque focrum suam, nec focero nurum uxorem accipere licet: neque uitrico priuignam, neque priuigno nouercam. Fratres enim amittunt, uel consobrinos in matrimonium iungi nulla ratio ne permittitur. Sed nec uni viro duas sorores uxores habere, nec uni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.

Inter fratrem quouque &c.] Ad eos uenit, qui transuerso gradu coniuncti sunt, quorum nuptiae usque ad certum terminum prohibentur. ac primo fratrum, sororumque nuptias ait esse interdictas, nec interest ex iustis nuptijs cognatio descendat, an uero non. nam, & vulgo quesitam sororem quis uetatur uxorem ducere, l. & nihil, 34. de ritu nup. quia hoc ius moribus, non legibus introductum est, ideo naturale ius, & pudor inspiciendus est. quare et si ad leges seruiles cognationes, & ad finitates non pertinent, l. iuriconsultus, §. 1. de grad. & ad fin. tamen in hoc iure seruandae sunt, l. libertinus, l. adoptiuus, de ritu nup. non parcimus enim nominibus cognatorum etiam in seruis, nam parentes, & filios, fratresque etiam seruorum dicimus, d. l. iuriconsultus, §. 1. Iure itaque gentium fratrum coniugia uetita sunt, quamuis apud quosdam populos recepta fuisse legantur: quam coniunctionem nec Plato uidetur improbare lib. 4. de Repub. nam quod in mundi initio fratribus sorores copulabantur, hoc factum est compellente necessitate, quod postea damnable visum est, 35. q. 1. cap. j.

Inter adoptiuos.] l. per adoptionem, 17. de ritu nupt. quod & pontificio iure comprobatum est, c. uni. de cogn. lega. Item igitur adoptione a cognatis abstinere debemus, cognati uero adoptiuorum sunt, qui & agnati sunt, l. si qua, 12. in fin. de ritu nupt.

Nam si emancipatio interuenerit.] Emancipatio ius agnationis soluit, non ius cognationis. in adoptiuis tamen etiam cognationis ius soluit, neque enim adoptiuus cognatus intelligi potest, nisi & agnatus sit. dum igitur manet adoptio,

manet & cognatio, quoniam qui adgnatus est, & cognatus est, l. ult. §. 1. de Grad. & adf. sed soluta adoptione, quia desinit esse adgnatus, nec cognatus per consequens est. adoptio enim ius sanguinis non adfert, l. qui in adoptionem, 23. de Adopt. Hinc patet, posse me uxorem ducere eam, quæ in adoptione soror mihi fuit. neque enim fratrum, & sororum nomen ita verendum est, ut parentium: quum apud veteres puellæ amatores suos, fratres, illi è contra amasias sorores blando vocabulo appellarent, quod eruditissimo cuique notum esse existimo.

FRATRIS QUOQUE, ET SORORIS FILIAM.) Hic adgnosenda est Aniani additio. neque enim scripsit Caius, fratris filiam uxorem habere non licere, sed sororis tantum, ob Senatusconsultum indultu Claudij factum: de quo sic Suetonius capite 26. Verum illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filia, per ius osculi, & blanditiarum occasiones plectus in amore, subornauit proximo Senatu, qui censerent, cogen dum se ad ducendum eam uxorem, quasi Reipubl. maxime interesset, dandamque cæteris ueniam talium coniugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur. Ac uix uno interposito die confecit nuptias, non repertis, qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, & altero Primpilari, cuius officium nuptiarum, & ipse cum Agrippina celebrauit. qua de re etiam Tacitus latè lib. 12. Ex eo igitur tempore admittebantur et nuptiæ; quod tamen ad sororum filias tractum non est, quod enim contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias, l. 14. de legib. ex quo id intelligitur, quod ait Ulpianus in fragmen. regul. tit. 5. Inter cognatos autem ex transuerso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonium contrahi non poterat: nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam, non etiam sororis filiam, aut amitam, uel materteram, quamuis eodem gradu sint, &c. Sic enim legendum indicant fragmenta in Collatione legum Mosaicar. & Romanar. tit. 6. ubi & hac Pauli sententia refertur. Inter parentes, & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non possunt; nec filiam sororis, aut neptem ducere possumus. & vestigia quedam sunt in Pandectis, ut Papinianus adulterium committi ait cum sororis filia, l. miles, in prin. ad leg. Iul. de Adult. l. si adulterium, 38.

§. 1. eod. tit. ut & Ulpianus in l. etiam, 56. de ritu nup. & Paulus sororis pronepotem matrimonio iungi non posse, l. sororis, eod. tit. de ritu nup. cur enim his locis de sororis filia aperte desinitur, de fratris filia uerbum nullum? Id autem postea correctum inuenitur à Diocletiano, & Maximiano, l. nemini, 17. C. de nupt. quum tamen nec ab his correctum sit, nam ea uerba; præterea fratris tui filia, & ex ea nepte, addita sunt à Triboniano: neque enim habentur in edicto Dioclet. & Maximiani, cuius ea l. 17. particula est. quod editum integrum est in Collatione legis Mosaic. tit. de incest. nup. ubi ea particula sic habet: cum quibus autem personis tam cognatorum, quam ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus: cum filia, nepte, pronepteque; matre, auia, proauia; & ex latere amita, ac matertera, sororis filia, & ex ea nepte. Itemque ex adfinibus proigna, nouerca, socru, nuru, cæterisque; quæ antiquo iure prohibentur, à quibus cunctos uolumus abstinere. & quamuis etiam eorum Imperatorum constitutionibus interdicta ea nuptiæ essent, tamen non potuit hoc scribere Caius, qui tot annis ante eos uixit, nempe M. Aurelij Antonini temporibus. interdicta sunt certè à Constantino Christiano Imper. l. 1. C. Theodo. de incest. nupt. ex quo iure Anianus hic Caium loquentem facit.

SOROREM QUOQUE PATRIS, AC MATRIS.] Amitam, & materteram ducere non licet, etiam si per adoptionem coniuncta sint, l. 17. D. de ritu nup.

SOCRUM SVAM.) qua appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed auia, & proauia intelligitur. Sed nec matrem eius, quam sponsam habui, uxorem ducere possum, l. adoptiuus, §. ult. de ritu nup.

NEQUE VITRICO PRIVIGNAM.] quia filia loco est, d. l. adoptiuus, §. nunc uideamus. §. adfinitatis, Inst. de nupt. Philo in lib. de Special. legib. Non fratris, patruivè uxorem licet ducere, tanto minus priuignam, cui vitricus parentis loco est, & ipsa vicissim loco filia, nempe ex uxore huius genita.

NEQUE PRIVIGNO NOVERCAM.] quia matris loco est, §. socrum quoque. Inst. de nup. etiam si sponsa tantum patris fuerit, l. si qua 12 §. 1. de ritu nup. Philo Hebr. eod. libro: At nostra lex tantam cautelam adhibuit in hoc negotio, ut nea priuigno

gno quidem post patris obitum nouercam duci permit-
tat, tū ob patris reuerentiam, tū quia nouerca, &
mater cognatæ appellationes videntur. Antoninus tamen
Caracallus nouercam duxit, quæ (ut testatur Spartianus)
quū esset pulcherrima, & quasi per negligentiam se ma-
xima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus, vel
lem, si liceret, respondisse fertur, si libet, licet; an ne-
scis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere?
quo audito furor inconditus ad effectum criminis robo-
ratus est: nuptiasque eas celebrauit, quas, si sciret, se le-
ges dare, verè solus prohibere debuisset. matrem enim
(non alio dicenda erat nomine) duxit uxorem. hæc
Spartianus. Hodie priuignum vocamus Filiastrum, non adeo bar-
baro vocabulo. nam & in iure Pontificio id nomen legitur, ut 30.
q. 1. cap. 2. & alijs locis, & in antiquis inscriptionibus Romæ, &
Patauij.

FRATRES ENIM AMITTINOS, VEL CONSOBRI-
NOS.] lego FRATRES ETIAM &c. Hic aliud Aniani fa-
cinus detegendum est. neque enim esse potest, ut Caius scripserit,
consobrinus matrimonio coniungi non posse, id enim nullo iure ue-
tabatur, ut colligi potest ex leg. 3. de ritu nupt. ex l. Lucius, 78. §. fi-
liam, ad S. C. Trebell. & alijs auctoribus. tempore tamen Theodosii
eæ nuptiæ vetitæ erant, nec contrahi poterant, nisi ex indulgentia
principis, l. unic. C. Theod. Si nup. ex rescr. pet. Cassiod. var. lib. 7. epi-
sto. 46. de quo & Paulus Diaconus in eius vita sic ait; Tantum
pudori tribuens, & continentiae, ut conlobrinarum nup-
tias tanquam sororum vetuerit. Idque post Theodosii mor-
tem anno primo confirmarunt eiusdem filij Arcadius, & Honorius,
l. 3. C. Theod. de incest. nupt. atque ad has constitutiones Anianus in
interpretationes scripsit, non item ad eam, qua iisdem Imperatores no-
no post primam anno Fl. Stilione iterum, & Anthemio Coss. hæc
nuptias permisissent, quæ non in Theodosii, sed in Iustiniani Codicē
solum relata est, leg. Celebrandis, 19. C. de nupt. itaque & in §. duo-
rum, Inst. de nuptijs rectè legitur: Duorum autem fratrum,
uel sororum liberi, uel fratris, & sororis coniungi possunt.
nam duci ea tantum persone in quarto gradu prohibebantur,
quæ loco filiorum, aut parentum essent. consobrina autem nec
parentum, nec filiorum loco sunt. At hodie quoque hæc nu-
ptiæ

ptiæ vetitæ sunt ex Pontificum iure, cui omnino parendum
est.

SED NEC VNI VIRO DVAS SORORES, &c.] In-
tellige diuersis temporibus. nam duas uxores habere eodem tem-
pore, etiam si sorores non sint, moribus Romanis non conuenit,
l. 2. C. de incest. nupt. l. 5. C. de dona. ante nupt. & infamis est, qui
duas habet, l. 1. de his, qui not. inf. l. eum qui, 18. C. ad legem Iul. de
Adult.

E P I T O M E.

Q VOD si quis incestas, uel nefarias, idest, quæ sunt Lib. j.
superius comprehensæ, nuptias inierit, nec vxor- tit. 4.
rem habere uidetur, nec filios. Nam ij, qui ex huiusmo-
di conceptione nati fuerint, quamlibet matrem uidean-
tur habere, patrem verò nullatenus habere censentur,
& tanquàm si de adulterio concepti fuerint, compu-
tantur; qui spurij appellantur, hoc est, sine patre
filij.

N EC UXOREM HABERE UIDEATUR, NEC FI-
LIOS.] l. si quis, 6. C. de incest. nupt.

QVI SPURII APPELLANTVR.] Spurij sunt vulgò
quæsi, qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt
quidem, sed cum habent, quem habere non licet, leg. 23. de sta-
tu hom.

HOC EST SINE PATRE FILII.] Plutarchus in Problem.
Spurius primum nomen est apud Romanos, ut Sextus, &
Decimus, & Caius. Prima autem nomina non tota scri-
bunt, sed aut vna littera, ut T. Titum; aut duabus, ut
GN. Gneum; aut tribus, ut SEX. Sextum, & SER. Ser-
uium. sic Spurius SP. scribebatur; eos autem, qui sine
patre erant, qui ἀπατρες Græcè dicuntur, S. & P. desi-
gnabant, quasi Sine Patre. hoc errore factum, ut Spurij
sine patre dicerentur.

Lib. j.
ti. 4.

Regula iuris hoc continet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui verò non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiam si mater eius statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille qui legitimè conceptus est, ingenuus nascitur. nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater eius ex ancilla dum prægnaus est, libera facta fuerit, liber nascetur: Si verò ex ingenua ancilla prægnaus facta fuerit, seruus nascetur: quia non legitimè, sed vulgo conceptus est.

Idem scribit Ulpianus in fragm. regul. in calce tit. 5. & certè quoad regulam iuris verissimum est, ex legitimis nuptijs natos liberos patrem sequi, vulgò quæsitos matrem, l. quum legitima, 19. de statu hom. quam & esse legem naturæ ait Ulp. in l. 24. eod. tit. quare ex Cive Romano, & Latina Latinus nascitur, & ex libero, & ancilla seruus, quoniam cum his connubia non sunt, ut idem affirmat in fragm. tit. 5. In legitimo igitur matrimonio conceptus, etiam si mater statum mutet, tamen liber, & in potestate patris nascitur. At qui vulgò conceptus est, quoniam patrem habere non censetur, matrem sequi debet quocunque statu ea sit. itaque si nascens matrè, quæ prius ancilla fuerat, liberam inueniat, liber est, & è contra, si ex libera ancillam inueniat, seruus nascitur. & hæc quidem iuris regula est. Ceterum fauore libertatis, cuius gratia multa aduersus rigorem iuris recepta sunt, admittunt iuris prudentes, ut quocunque tempore libera fuerit mater, seu tempore conceptionis, seu partus, seu medio tempore, e, is, qui nascitur, liber sit, siue ex iustis nuptijs, seu vulgò quæsitus sit, ut scribunt Paul. lib. 2. sentent. tit. 24. & Martian. in l. 5. de statu hom.

De

De Adoptionibus. Cap. VIII.

E P I T O M E.

AD OPTIO naturæ similitudo est, ut aliquis filium habere possit, quem non generauit. Lib. 1. ut. 5.

Quoniam filios familias non solum natura, verum & adoptiones faciunt, l. 1. D. de Adopt. ideo quum de ijs dixerit, qui natura sunt filij, subiicit de his, qui per adoptionem in alterius potestatem ueniunt.

NATURÆ SIMILITUDO EST. Adoptio naturæ imago est l. filio, de lib. & posthu. ideo quum natura maior minoris filius esse nequeat, consequens est, ut nec maiorem minor adoptet, l. 5. in fi. D. hoc ti. adoptio enim in his personis locum habet, in quibus & natura habere potest, l. seq. eod.

C A I V S.

Generalis enim adoptio duobus modis fit; aut Principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio, quia & is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt, siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia; siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. illud utriusque adoptionis commune est, quod & hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. hoc ve-

rō

- 33 rō proprium est eius adoptionis, quæ per principem fit,
33 quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogan-
33 dum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris sub-
33 iicitur, sed & liberi eius in eiusdem fiunt potestate tan-
33 quàm nepotes.

Exstat in l. 2. de adopt. Adoptionis nomen generale est; in duas autem species diuiditur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera Adrogatio l. 1. eod. tit.

PRINCIPIS AVCTORITATE) Antea populi, ut tradit Agell. lib. 5. cap. 19. nam comitia curiata præbebantur arbitris Pontificib. Quæ igitur olim per populum, hodie per Imperatorem fit, l. 2. in fi. C. de adopt. nam lege Regia populus ei, & in eum omne suum imperium, & potestatem contulit, l. 1. de const. princip.

QVIA ET IS, QVI ADOPTAT, ROGATUR &c.] Veræ hæc etymologia est: an ea, quam tradit Agellius ijs verbis? Adrogatio autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per populi rogationem fit. quæ uerior uidetur, nam & Sex. Pompeius. Rogatio (inquit) est, quum populus cōsulitur de vno, pluribusvè hominibus, quod non ad omnes pertineat, & de vna pluribusvè rebus, de quibus, nō de omnibus lanciaur. eius autem rogationis verba Agellius hæc refert: Velitis, iubeatis, vti L. Valerius, L. Titio tam iure, legeque filius fiet, quàm si ex eo patre, matreque familias eius natus esset; vtiq; ei vitæ, necisque in eum potestas fiet, vti patriendo filio est? hoc ita vt dixi, ita vos Quirites, rogo. Quum verò tempestate Caij adoptio per populi rogationem amplius non esset in usu, satius duxit etymon tradere suis temporibus accommodatum. Sed & quum per populum adoptabatur, non tantum populus, sed & is, qui adoptabat, & qui adoptabatur, rogabantur, ut Cicero ostendit in Orat. pro Domo sua, quum ait: Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorem esses, ut in te P. Fonteius vitæ, necisque potestatem haberet, uti in filio.

IMPERIO MAGISTRATUS, &c.] Qui sui iuris erat Curiatis comitijs alterius potestati subijciebatur. qui in parentis potestate, in alienam familiam transibat imperio magistratus; hoc est adhibitis

adhibitis solemnibus in iure apud magistratum, apud quem legis actio est, l. 4. de Adopt. fiebat autem hæc Adoptio per æs, & libram, ut plerique actus legitimi; Agellius eod. lib. 5. Adoptantur, quum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atq; ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, vindicantur. Sicq; intelligitur Suetonius Aug. cap. 64. cum ait: Caium, & Lucium adoptauit domi per æs, & libram emptos à patre Agrippa. videbatur enim naturalis pater filium alteri vendere, & ita dicitur, ut in nexu moris erat, ac cepto sesterterio nummo quasi pueri tunc. Hæc autem in re opus triana mancipatione erat, ut etiam in emancipationibus, quas solemnitates absculit Iustin. l. vlt. C. hys tit.

SIVE INFERIOREM, QV ALIS EST NBP OS.] In his non tres mancipationes, sed una satis erat, d. l. vlt. C. de adopt.

QV ALES SUNT STADONES, ADOPTARE POSSUNT] post hæc verba addunt alij ex Inst. Iustiniani: Castrati autem non possunt: quæ uerba absunt à Pand. Florentinis. Iis adoptare conceditur, qui natura generare nequeunt, quod Tullius ostendit in Orat. pro Domo sua. ait enim: Causa queri solet adoptandi, ut & is adoptet, qui quod natura iam assequi non potest, & legitimo, & Pontificio iure querat. & alio loco; Quid est Pontifices ias adoptionis? nempe, ut is adoptet, q neque procreare iam liberos possit, & quum potuerit, sit expertus. Quamobrem rectè Spadones adoptant. Sunt autem Spadones, qui natura inhabiles sunt ad generandum; ut optimè declarat Ant. Augustinus emend. lib. 3. cap. 5. Cur autem Castitatis non licet? sunt verò Castrati, quibus exsecta sunt virilia: hæc in hæc uerba fuere opiniones, sed Antonius Augustinus adqueuit rationi, quam tradit Theophilus in §. sed & illud. Instit. hoc tit. cui tamen ego non assentior, ut pluribus docui Obseru. lib. 1. cap. 17.

HOC VERO PROPRIUM.] Qui sui iuris est, quum adrogatur, se, suaq; oia in adoptatoris potestate, & dominium confert. itaq; si filios i potate hēt, desinit hēre, & eiusdē pātē subijcit. q. n. sub pātē est, alios hēre i potate neq; uerū inderest, naturales sint filij, an adoptiui, sic n. Germanicus nepos factus est Augusti; q adoptiui filius erat Tyberij ab Augusto adoptati, Suet. Tib. c. 15. §. illud. p. priu. Inst. hoc tit. & Hadrianus Antonini Pii ea lege adoptauit, ut ille Marcū, & Verū sibi adoptaret, teste Capitolino. Atq; hæc Anianus ita redegit.

Lib.j. tit. 5. **E**T ipsa adoptio duobus modis fit, vna quæ adrogatio dicitur: alia quæ Adoptio. Adrogatio est, quando aliquis patrem non habens adoptatur, & ipse se in potestatem adoptiui patris dat. Et ideo adrogatio dicitur, quia & ille, qui adoptat interrogatur, utrum illum, quem adoptat, filium habere uelit: & ille, qui adoptatur, interrogatur, utrum id fieri velit. Illa verò alia adoptio est, ubi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur; & ita ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptiui patris incipit esse potestate.

DE CERTI PATRIS) hoc est patris naturalis. Nescio, an hæc, quæ sequuntur, Tribonianus demserit ex d.l. 2. rectè enim adaptari possunt post illa uerba: Qualis est nepos, neptis pronepos, proneptis. Nam &c.

E P I T O M E.

Lib.j. tit. 5. **N**Am & foeminae adoptari possunt, ut loco filiarum adoptiuis patribus habeantur: Foeminae verò adoptare non possunt, quia nec filios ex se natos in potestate habent.

FOEMINAE ADOPTARI POSSUNT) Antequam populus iura sua in principem transtulisset, foeminae adrogari non poterant, id quod ita scribit Agellius: Neque pupillus autem, neque mulier, quæ in parentis potestate non est, adrogari possunt: quoniam & cum foeminis nulla comitorum communio est, &c. Sic enim omnino cum negatione legendum est; non ut vulgo: Quæ in parentis potestate est; nam ij tantum Curiatis comitijs adrogabantur, qui sui iuris erant, non qui sub alterius potestate. Hodie verò foemina ex rescripto principis adrogari

rogari possunt, ut Caius noster testatur in l. 21. D. hoc tit. l. in adoptio nem. 8. C. eod.

FOEMINAE VERO ADOPTARE NON POSSUNT] Adoptio ius patris potestatis tribuit, at mulier filios in potestate habere non potest, §. ceteri. Inst. de Here. qual. & diff. ipsa enim familia suæ & caput, & finis est, l. Pronunciatio, 195. de verb. sig. & qui nascuntur, in familia matrum non esse, palam est, l. seq. quare consequens est, ut mulier adoptare non possit; aliquando tamè ex indulgentia principis adoptare mulieri conceditur in solatium amissorum liberorum, non tamèn ut adoptatos in potestate habeat, sed tanquam se progenitos naturales, & legitimos, l. 5. C. hoc tit. §. pe nult. Inst. eod.

E P I T O M E.

SPadones autem, qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licet filios generare non possint, quos adoptauerunt, filios habere possunt. Siquis verò filios habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris adoptiui potestatem redigitur, sed & filij eius, si tamen auum paternum non habuerint, in adoptiui patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.

Hæc reliqua sunt contracta ex Caio in d.l. 2. **S**I TAMEN AVVM PATERNUM NON HABUERINT] Hæc Anianus satis insulse debuit enim dicere: Si tamen in Aui potestatem non sint. Nam ponamus filium emancipatum liberos habere, & siquidem ante emancipationem eos suscepit, eo emancipato remanent in potestate Aui, itaque non transeunt cum patre in alterius adoptionem. Si post emancipationem, quamvis auum habent, ta-

men in patris potestate sunt, quo adoptato, & ipsi transeunt in potestatem adoptantis.

Hier. Alcan. Comm.

D

Filij,

Quibus modis filij exeunt de potestate patris. Cap. I X.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. 6.

Nelij, qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui iuris fiunt. Sed si hic filius, qui morte patris sui iuris effectus est, filios habeat, in eius post patris sui obitum erunt filij potestate. Nam si pater moriatur, & auus paternus uiuat, nepos ex filio sui iuris esse non potest: quia in aui remanet potestate, qui auo mortuo sui iuris efficitur. Item si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eodem filio emancipato nepotes, tunc nepotes liberi, & sui iuris erunt, & in patris emancipati potestatem non ueniunt.

Dixit de filiis, qui sub patris potestate sunt; nunc agit de liberatione ab ea potestate.

MORTUO PATRE] Mortuo patre familias quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrum familias nomen subeunt, l. pronuntiatio, de verb. sig. l. 4. de His, qui sunt sui, uel al. iu. quod de ijs, qui sui heredes sunt intelligendum est, hoc est, qui proximi sunt patri familias, l. ult. de Bo. dam. Nam si quis decedat, qui filios in potestate habeat, ut ex ijs nepotes, filij tantummodo sui iuris fiunt, nepotes uero, qui prius in aui, tunc in patris potestatem recidunt, §. 1. Inst. Quib. mo. ius pat. po. sol. Ulp. in fragm. tit. 10. §. morte. seu naturales sint, siue adoptiui, l. 5. de His, qui sunt sui, uel al. iu.

ET RELINQUAT FILIUM EMANCIPATUM] aut alia ratione capite minutum, ut in exilium actum, aut adoptatum ab alio. adeo ut si filium suum emancipatum pater adoptauerit, aut adoptatum, denique redoptauerit, tamen mortuo eo nepos in patris non reuertatur potestatem, l. si pater, 41. D. de Adopt.

Item

E P I T O M E.

Item de potestate patris exeunt filij, si pater eorum in Lib. j. exsilium missus fuerit: quia non potest filium Ciuem tit. 6. Romanum in potestate habere homo peregrinae conditionis effectus Item filius, si uiuo patre in exsilium missus fuerit, in potestate patris ciuis Rom. esse non potest, quia similiter peregrinae conditionis factus cognoscitur.

SI PATER EORUM IN EXSILIUM MISSUS] Idem Ulpia. in fragm. reg. tit. 10. §. si patri. Exsilij nomine proprie usus est, quo significatur aqua, & ignis interdictio, aut in eius locum successa deportatio. per has enim penas eximitur caput de ciuitate, nam cetera non exsilia, sed relegationes proprie dicuntur, l. 2. de pub. indi. Quare Ouidius, qui relegatus erat, recte ait libro 2. Trist.

Quippe relegatus, non exsul dicor in illo,
Parcaque fortuna sunt tibi uerba mee.

Sicque exsilium a relegatione separatur in l. 38. §. qui non dum, & §. Iudices, de Pen. & in l. antepen. de Iniur. & alibi. itaque hoc in loco ea uox in propria significatione accipi debet. nam improprie est pro relegatione sumitur, ut in l. 4. in prin. D. si quis cautionibus. l. 4. de pen. & plurimis alijs locis. Relegatio autem ius patrie potestatis non soluit, l. 4. de interd. & releg. Quid uero si deportatus restituatur? an recidet filius in potestatem? Et distinctione utendum est. aut simpliciter restitutus est, tuncque filij remanent sui iuris, l. 6. C. de Senten. pass. aut specialiter quoque impetravit, ut liberos in potestatem reciperet, tuncque redeunt in potestatem, l. 9. C. eod. impetrasse autem uidetur, cui dignitas, ac bona restituta sunt, l. ult. C. eod. tit.

PEREGRINAE CONDITIONIS] Deportati enim ad peregrinitatem rediguntur, l. sed si hac lege, §. sed si per. penam, de in ius voc. ita ut ciuitatem non habeant, propterea quod ἀπολίδες dicuntur, l. sunt quidam, 17. de pen. l. 1. §. hi quibus. de leg. 3.

D 2

Item

Lib. j.
tit. 6.

Item si ab hostibus pater captus sit, in potestate, quā diu apud hostes fuerit, filios non habebit. Sed si de captiuitate euaserit, iure postliminij omnem, sicuti in alijs rebus, ita & filios recipit in potestatem. Si verò pater, qui ab hostibus captus est, in captiuitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est; filij sui iuris effecti intelliguntur.

NON HABEBIT] quantum retro creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus captus est, l. 16. de Capt. & postl. reu. tamen quia in alterius potestate est, pendet ius liberorum, §. si ab hostibus, Inst. hoc tit. in incerto enim sunt, utrum sui iuris facti, an adhuc pro filijs familias computentur. & si interim sui iuris potius esse dicuntur, ideoque ea, quae medio tempore adquirunt propria faciunt, l. in bello. 12. de Captiu. & postlim. reuersis. at si pater reuertatur, eius sunt, l. bona, 22. eod. tit. l. filius. de verb. oblig.

IURE POSTLIMINII] Postliminium est constitutio, qua omnia iura captiui in suspensio retinentur, non abruptuntur, l. illa institutio, 32. §. 1. de hered. inst. Postliminium est ius amissae rei recipiendae ab extraneo, & in statum pristinum restituendae inter nos, ac liberis populos, regesq. moribus, legibus constitutum, l. 19. de Capt. & postl. reu. duae enim species postliminij sunt, ut aut nos reuertamur, ut aliquid recipiamus, l. 14. eo. dictum est autem à post, & limine, ut rectè sensit Scæuola, qua de re ita Cicero in Topicis: Scæuola autem P. filius iunctum putat esse verbum, ut sit in eo & post, & limen; ut quae à nobis alienata sunt, quum ad hostem peruenerint, ex suo tanquam limine exierint, hinc quum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. quam notationem & Iustinianus probat in §. dictum est, Inst. hoc tit. iure autem explodetur opinio Seruij, qui dicebat, hoc in uerbo nihil esse notandum, nisi Post, & liminium illud productionem esse uerbi, ut Cice testatur eod. loco: nam & eliminum dici potest, sicut eliminare dicimus. Redibant igitur ad idem limen,

limen, at non per limen admittebantur in aedes, si iam diem obijisse nunciatum fuerat, quia id ominosum putabant, sed per tegulas, & impluium intro se ipsos demittebant, teste Plutarcho Problem. 5.

SICUT IN ALIIS REBUS] quas ante habuerat: nam quæ interim filius adquisiuit, propria fecit, ut diximus. quid si filius captus sit, & postliminio reuertatur? & constat, in potestatem patris redire, l. quum duae. 14. de Capt. & postl. reu. sicut & seruus, & ceteræ res, ut naues longæ, & onerariae, equus, & equa frangi patientes, mulus clitellarius, hæc enim sine culpa domini amitti potuerunt. at si qua turpiter amittuntur, postliminio non redeunt, uelut arma, & vestes, l. 2. & 3. D. eod. Cicero in Top. Fest. lib. 14. Quod si filius apud hostes susceptus sit, & postliminio redierit, hic etiam filij iura habet, l. Apud. 9. D. eod.

RECIPIT IN POTESTATE M] Si tamen manendi in ciuitate animum habeat, nec malit hostes sequi. alioquin recepit ciuitatem non videtur, ut de Regulo responsum est, l. 5. §. pen. D. eod.

AB EO TEMPORE] In omnibus partibus iuris is, qui reuersus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse uidetur, quum captus est, l. 18. de Capt. & postl. reu. quod lege Cornelia cautum est.

E P I T O M E.

Item per emancipationem filij sui iuris efficiuntur. Lib. j.
Sed filius masculus tribus emancipationibus de pot. ti. 6.
estate patris exit, & sui iuris efficitur.

SED FILIUS MASCVLVS] Dixit FILIUS, quia in nepotibus, ceterisque. unica mancipatio satis erat. dixit MASCVLVS, quia idem ius erat in filiabus feminis, quod in nepotibus, ut inferius apparebit.

„ **E** St autem Mancipatio, vt & suprâ quoque indicaui-
 „ mus, imaginaria quædam venditio: quod ipsum
 „ ius proprium Romanorum est ciuium. eaque res ita agi-
 „ tur, adhibitis non minus quàm quinque testibus ciuib.
 „ Rom. puberibus; & præterea alio eiusdem conditionis,
 „ qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. is
 „ qui Mancipium accipit, æs tenens ita dicit: **H V N C**
 „ **EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM**
 „ **ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC**
 „ **Æ R E, Æ N E A Q V E L I B R A.** deinde ære per-
 „ cutit libram, idque æs dat ei, a quo Mancipium accipit,
 „ quasi pretij loco.

R Ecitat hoc fragmentum Boetius tertio Commentario Tullian
Topic. cuius verba sunt; Mancipi res veteres appella-
bant, quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandâ
nexus fieret solemnitate. nexus verò est quædam iuris
solemnitas, quæ fiebat eo modo, quo in Institutionib. Cai-
us exponit. Eiusdem autem Caij lib. primo Institutionum
de nexu faciendo hæc verba sunt: Est autem, &c. quæ verba
quum ita habeant tam in impressis, quàm in manu scriptis, pro cer-
to habendum est, Caium non alio, quàm primo libro hæc scripsisse.
quod confirmatur etiam ex omnibus Trisicani exemplaribus, qui in
sine lib. sexti verba illa, qui libram æneam teneat, qui appella-
tur libripens, ex Caio adducit, aitq. id esse primo libro Institutio-
num. Putaueram ego id Caium tractasse lib. secundo, ubi de rebus
disserit. & earum acquisitione. Sed exemplaria omnia aliter osten-
dunt. quumque libro primo reponendum hoc fragmentum foret, nul-
lum existimavi locum hoc, quo posui, aptiorem. Mirum aut non
est, si hæc Anianus omisit, quia. & de in iure cessione idem fecit, &
de cæteris solemnitatibus, quæ iure Gothico receptæ non fuerant.

EST AUTEM MANCIPATIO] Res alius repetenda

est. Omnes res aut Mancipi erant, aut nec Mancipi. Mancipi res sunt
prædia in Italico solo tam rustica, quàm urbana. Item iura prædio-
rum rusticorum, item serui, & quadrupedes, quæ dorso, collouè do-
mantur. cæteræ res nec Mancipi dicuntur, ut tradit Vlpian. in fragm.
tit. 19 atque harum rerum multis modis dominio adquirimus, uelu-
ti Mancipatione, traditione, usucapione, in iure cessione, adiudicatio-
ne, lege, vt est eod. loco apud Vlpian. ex his modis adq. domi-
nia quædam ex iure Quiritium dicuntur, quædam in bonis, quæ na-
turalia dominia uocat Theophilus in S. ult. Instit. de libert. Ex iure
Quiritium adquirebatur dominium tribus modis Mancipatione, in
iure cessione, usucapione, quamuis Varro tres alios addiderit. Sic. n.
loquitur lib. 2. de re rust. cap. 10. In emtionibus dominum legi-
timum sex ferè res perficiunt. Si hereditatem iustam adiit;
si, vt debuit, Mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili po-
tuit; aut si in iure cessit, qui potuit cedere, & id ubi opor-
tuit; aut si vlu cepit; aut si è præda sub corona emit; tum in v,
quum in bonis, sectione vè cuius publicè emit: nam & alios
hosce modos Mancipationis solemnitas comprehendit. hereditas enim
Mancipatione emebatur, hoc est per æs, & libram, ut refert Vlpian.
in fragm. & Instit. li. 2. Instit. & qui sub corona emebat, uidebatur
Mancipio accipere, propterea quæ vocabatur Manceps, teste Festo
Pompeio lib. 11. quamuis uenditor earum rerum nomine emtori ni-
hil præstaret, ut patet ex Agell. lib. 7. cap. 4. Tres itaque erant mo-
di adquirendi legitimi domini, quorum unus hic à Caio refertur,
estq. Mancipatio, seu Nexus. nam nomen Nexi, & generale est, &
speciale. Nexum (inquit Festus) est, ut ait Gallus Aelius, quod
cunque per æs, & libram geritur, idque nexi dicitur. quo
in genere sunt hæc, testamenti factio, nexu datio, nexu libe-
ratio, &c. quamobrem & hanc Mancipationem Tullius nexum uo-
cavit, quum ait in Topic. Abalienatio est eius rei, quæ man-
cipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, iter quos
ea iure ciuili fieri possunt. nulla autem res alienari Mancipatio-
ne poterant, quàm quæ Mancipi erant, quod & Vlpian. testatur in
fragm. tit. 19. Mancipatio propria species alienationis est re-
rum Mancipi, eaque fit certis verbis, libripende, & quinq.
testibus præsentibus. quod si quis Mancipio dedisset rem nec man-
cipi, nihil agebat, ut Cicero pariter innuit in Topicis ijs verbis:
Finge Mancipio aliquem dedisse id, quod Mancipio dari

non potest, num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? quod & a Boetio ibidem declaratur. quod autem inquit Tullius, inter quos ea iure civili fieri possunt, hoc denotat, non omnes potuisse mancipio dare, aut accipere: id enim locum habuit tantum inter Cives Romanos, quod hic aperte Caius fatetur inquiring: **QVOD IPSUM IVS PROPRIUM ROMAN. EST CIVITUM.** postea communicatum est etiam Latinis Colonaijs, Latinisque Iunianis, ijsque peregrinis, quibus commercium datum est, ut declarat Vlpianus eod. titu. 19. *Fragm.* Proprium verò mancipationis erat, quod periculum rei mancipatę penes eum, qui tradidit erat: unde illud est apud Plautum in *Persa*;

Ac suo periculo is emat, qui eam mercabitur;

Mancipio neque promittet, neque quisquam dabit.

& paulo inferius; nihil mihi opus est litibus.

Nisi mancipio accipio, quid eo mihi opus

Mercimonio? Cicero quoque in oratione pro *Murena*:

Quod si in ijs rebus repetendis, quę mancipi sunt, is periculum iudicii prestare debet, qui se nexu obligavit, &c. Proinde si res eo modo emta evicta fuisset, venditor duploteus obligabatur, ut ait Paulus lib. 2. *Senten. tit. 17.* S. res emta in alijs verò emtionibus periculum penes emtorem erat, nisi de evictione stipulatione cavisset, tunc enim tanto condemnandus erat, quanto cautum foret, Paul. eod. loco, S. anteced. solebat itaque in simplicibus emtionibus stipulatio duplę intercedere, aut certę simplę, idque est, quod ait Varro eod. lib. 2. de *Re Rust. cap. 10.* Aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simplę ac duplam quidē promittebant in pretiosis rebus, in ceteris simplam, l. emtori, 37. D. de *Evict. cogebaturq;* venditor eam duplam promittere, l. 2. eod. tit. quod si non promississet, antea non tenebatur: postea, quia tam adfidue duplę stipulatio fiebat, receptum est, ut teneretur, ac si cautum esset, ob bonę fidei iudicium, l. quod si, 31. S. quia adfida, de *edil. edicto. l. ex emto, S. Cassius, de Act. emti.* In ceteris verò rebus, quę pretiose non essent, ad simplam agebatur, ut passim ex titu. de *Eviction. patet.* Notandum autem, quod ait Varro eodem loco, qui quum legitimos illos acquirendi modos enumerasset, subiungit: In horum emtione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum cum esse, furtis, noxique solutum;

nam

nam in simplicibus emtionibus, nisi exprimatur, peculium non accedit, l. quoties, 29. de *contrah. emt. l. 3. de Evict. l. quis ergo, 17. de Pecul.*

UT ET SVPR. QVOQUE INDICAVIMUS Indicasse forsitan id potuit in titu. de *Libertinis*, scribens de ijs, qui Cives Romani efficiebantur, qui scilicet manumissoris essent ex iure *Quiritium.*

CIVIBVS ROMANIS etiam Latinis Iunianis; Vlpian. in *fragm. reg. tit. 20.*

PVERIBVS Puberem Cassiani eum esse dicebant, qui habitus corporis pubes apparet, id est, qui generare potest; Proculij autē eum, qui quatuordecim annos explevit; verum Priscus, eum puberē esse, in quem utrumque concurrat, & habitus corporis, & numerus annorum, teste Vlpian. in *fragm. tit. 11.* Caius noster Proculianus potius erat, at Paulus Cassianus videtur fuisse, cuius sententiam recte exponit *Ant. Augustinus lib. 3. emen. cap. 5.* Qui igitur in *Pandectis* inveniuntur scripsisse, puberem quatuordecim annorum esse, ij Proculiani sunt, aut si Cassiani quidem erant, Tribonianum manum passum: nam Proculianos sequutus est Iustinianus reiecta Cassianorum, & Prisci sententia, l. ult. *Quando tut. vel cur. esse de. quod & antea probasse videntur Diocletia. & Maximianus. l. 4. C. qui testamentum fac. poss.*

QVI APPELLATUR LIBRIPENS In omnibus imaginarijs venditionibus libra interponebatur, teste Plinio lib. 33. *ca. 3.* ea ratione, ut imaginem venditionis adhiberet, ex antiquiori instituto. nulla enim antiquitus fiebant venditiones absque libra, quum veteres vere gravi uterentur, & penso co, non numerato debitum soluerent, ut patet ex eod. Plinio, *Festo lib. 4. & 14. Varrone lib. 4. de ling. lat.* Sanē verò nummus unus pretiū nō denotat, l. si quis, 10. S. *ult. de Adq. poss. l. si quis, 46. D. Loca.* alioquin hac venditio imaginaria non diceretur: imaginaria enim venditio non est pretio accedente, l. 16. de *reg. iur.*

HOC AERE AENEAE QVE LIBRA Horatius lib. 2. *epist. ult.*

Si proprium est, quod quis libra mercatus, & ere est. **DEINDE AERE PERCVTIT LIBRAM** Quam rem facere animadvertetur, Varro lib. 4. de *lin. lat.* Deinde porta Rauduscula, quod crata fuit. æs Raudus dictum; ex eo in veteribus

bis

bus mancipijs scriptum: RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. *Festus lib. 17.* Rodum vulgus quidem in usu habuit, non modo pro ære imperfecto, ut Lucillius quum ait: Plumbi pauxillum, rodus, linique metaxa, sed etiam pro signato, quia in mancipando quum dicitur, RODVSCVLO LIBRAM FERITO, asse tangitur libra.

E P I T O M E.

Lib. j. tit. 6. **M**ancipatio autem, hoc est manus traditio, quædam similitudo uenditionis est; quia & in emancipationibus præter illum, hoc est certum patrem, alius pater adhibetur, qui Fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario patri mæcipat, hoc est manu tradit: à quo fiduciario patre naturalis pater vnum, aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc secundò, & tertio fit, & sic de patris potestate exit. Quæ tamen mancipatio solebat ante Præsidem fieri, modo ante curiam faciendâ est, vbi quinque testes Ciues Romani in præfenti erunt, & pro illo, qui Libri-pens appellatur, idest stateram tenens, & qui Antestatus appellatur, alij duo, ut septem testium numerus impleatur. tamen quum tertio mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei à fiduciario patre remancipetur, & à naturali patre manumittatur: ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, succedat. Foeminae, vel nepotes masculi ex filio vna emancipatione de patris, vel aui exeunt potestate, & sui iuris efficiuntur. Et hi ipsi quamlibet vna mancipatione de patris, vel aui potestate exeant, nisi à patre remancipati fuerint, & à naturali patre manumissi, succedere eis naturalis

turalis pater non potest, nisi fiduciarius, à quo manumissi sunt. nam si remancipatum sibi naturalis pater, uel auus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit.

HOC EST MANVS TRADITIO] lego HOC EST MANVS TRADITIO. Quemadmodum in manumissionibus seruorum utebantur quodammodo in iure cessione, ut supra declarauimus, ita in manumissionibus filiorum intercedebat mancipatio, quasi filius res esset quædam mancipi. Itaque his solemnitatibus utebantur. Antestatus quinque testes conuocabat ante præsidem, ubi libri-pens erat, & pater naturalis cum filio suo, item & alius, qui filium emere debuerat, qui fiduciarius pater dicebatur. Tra-debat ergo naturalis pater filium fiduciario patri dicens, Mancupo tibi hunc filium, qui meus est; at ille è contra; Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emtus est hoc ære, æneaque libra. Statimque percussa libra, sesterrium nummum dicis causa dabat ei, à quo filium acceperat, quem protinus manumittebat; is verò manumissus in naturalis patris potestatem denuò recidebat. idque iterum fiebat. quumque tertio naturalis pater filium manciparet, ijs verbis utebatur: Mancupo tibi hunc filium, qui meus est, ea conditione, ut mihi remancupes, ut inter bonos benè agier oportet, & sine fraudatione. (nam ea formula, Ut inter bonos, &c. usus fuisse in fiducia testis est (Cicero libro 3. offic.) idque ea ratione excogitatum fuit, ne si fiduciarius ille pater tertio filium manumisset, in eius bonis successurus esset, ad similitudinem patroni: quod ius æquius visum fuit, ut naturalis pater haberet, nam post tertiam manumissionem liber erat, nec recidebat amplius in patris potestatem ex lege 12. tabularum.

QVÆ EADAM SIMILITUDO VENDITIONIS EST] Paulus deduci filium in imaginariam seruilem causam ait in l. 3. §. 1. de Cap. dimin. unde rectè Theophilus: Ideo autem uendebatur filius, ut in seruitutem redigi videretur, & ita cōmodè ei libertas daretur: nam liber manumitti non poterat. Ob eam igitur mancipationem liberorum manumissio nomen Emancipationis sumsit, minus certè proprium, nam mancipatio est venditio, seu alteri traditio, manumissio est è manu, hoc est potestate misio,

missio, & liberatio. & quamvis filios manumittere sepe legitur in iure nostro, & Titulus est, Si à parente quis manumissus sit; tamen discriminis gratia manumissionem propriam seruorum, emancipationem liberorum dicimus, l. 1. §. 1. D. Quando act. de pec. ann. Fictè igitur filius uendebatur, fictè in seruitutem redigebatur, ex qua manumitti uideretur. neque enim is, qui seruus non esset, aliter quàm fictè uendi poterat Unde quum ob senitiā coegerit Antoninus dominos ad seruorum uenditionem, l. 2. de His, qui sunt sui, uel al. in. Traianus filium, quem pater malè contra pietatem adficebat, coegit emancipare. l. ult. D. Si à par. quis man. sit.

HOC EST CERTVM PATREM] Sic naturalem patrem suprā uocauit titu. anteced. Decerti patris potestate discedit.

QVI FIDUCIARIUS NOMINATUR] Boetius in 4. *Commen. in Top. Cic.* Fiduciam uerò accipit, cuiunque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet. uelut si quis tempus dubium timens amico potentiore fundum mancipet, ut ei quum tempus, quod suspectum est preterierit, reddat. hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur. *Livius lib. 2. de Corin. tho loquens.* Nabidi eam tyranno uelut fiduciarium dare optimum uisum, ut uictori sibi restitueret. Ex quibus apparet, quare Pater hic Fiduciarius nuncupetur. Sicque heres fiduciarius vocabatur, qui hereditatem emebat in testamento per æs, & libram, ut restitueret heredi, quem testator in tabulis scripsisset, de quo *Ulpian. & Theoph.* proptereaque fideicommissarius heres fiduciarius dicitur, l. Seius, 46. l. si postulante. 67. in fi. ad Trebell.

HOC SECUNDO, ET TERTIO FIT] Singule uerò emancipationes uel ipsæ, uel alijs testibus fieri possunt, uel eodem die, uel intermisso tempore, ut tradit Paulus Sentent. lib. 2. titu. 25. Hinc agnoscere licet, quanti foret Romanorum patria potestas, ut uita manumissio satis non uideretur. idque ex lege 12. tabularum, cuius uerba ab *Ulpiano* referuntur in fragment. titu. 10. quum ait; Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit. id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis, **SI PATER FILIUM TER VENVM DEDIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.** quam legem ex Romuli instituto translatam esse in 12. tabulas patet

patet ex *Dionys.* qui libro 2. sic scribit: Neque uerò hac licentia contentus Romulus potestatem etiam filiorum uidentium patribus usque ad tertiam autionem concessit. quæ potestas multo maior est, quàm domini in seruum, nam seruus à domino uenundatus recepta libertate liber est, filius iterum, atque iterum in potestatem patris reuertitur. post tertiam uerò uenditionem, si se in libertatem vindicabit, è potestate patris egreditur. Sed de ueris, scrijsque uenditionibus intelligit *Dionysius*, non de fictis, & imaginarijs. cui tamen nescio, an facile fides adhibenda. potuit enim Græcus homo uerba legis de ueris uenditionibus capere, non de fictis nam & si patribus licebat filios interficere, tamen uendere non licuisse, testatur *Constantinus Imper.* his uerbis: Libertati à maioribus tantum impensum est, ut patribus, quibus ius uite in liberos, necisque potestas olim erat permessa, libertatem eripere non liceret. quæ sunt in l. ult. C. de Parr. Potest. crudelius enim, & indignius Romanis uisum est, si liberi homines, & ciues seruitutem seruient, quàm si mortem oppeterent. ideo inquit *Tullius in Orat.* pro domo sua: Ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed uerè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut cuius Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere. & idem pro *Cecinnia*: Si pater uendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Sanè enim de ficta uenditione intelligit. Nam quod patri liceret filium noxæ dedere, §. ult. Inst. de Noxa. act. hoc non ex mero patris arbitrio, sed ex filio quoque perueniebat, qui facto suo libertatem sibi abiudicauit. Sed ualdè scrupulum inijcit, quod eodem libro 2. tradit *Dionys.* ex *Numæ Pompilij* legibus: ut si pater filio uxorem ducere permisset, quæ ei sacrorum, pecuniarumque socia ex legib. fieret, non amplius filium uendendi ius haberet. Nisi & hic de Emancipationibus intelligendum est: nam si filium emancipasset, is propria sacra sibi constituisset, utpote qui à sacris paternis dimitti, atque absolui dicebatur, l. quidam, 31. C. de Fideic. l. 1. §. ult. C. de Ann. excep. cuiusque enim familiæ priuata sacra erant, ut ostendit *Cic. 2. de legib.* eius autem uxor, quæ in manum conuenerat, non ideo ex sacris socii sui absoluta esset, in cuius potestate erat, *Ulpia* in fragment. tit. 22. §. sui heredes. neque enim poterat in mariti potestate fuisse, qui enim sub alterius potestate est, alium habere in potestate non potest,

potest, l. sic eneniet, 21. ad leg. Jul. de Adult. quia igitur cum marito cohabitare debuerat, nec poterat sacra, in quibus erat, deferere, statuit Numa, ne tunc filius emanciparetur. Sed hæc fortasse nimis subtiliter disputata quibusdam uidebuntur. quare adhuc hæreo. Sane constat, post leges 12. tabul. patres ius habuisse filios occidendi, ut de Torquato, deque aliis notum est; de uenditis filiis exemplum nullum extat: nisi si forte quis propter nimiam paupertatem, egesta temque uictus causa filium sanguinolentum uendiderit, l. 2. C. de Patr. qui fil. su. dist. Sanguinolentos autem uocant ἀπαισῆδες, hoc est recens natos, & sanguine uteri materni adhuc perfusos, ut docti viri notarunt. quasi hi nondum perfecte homines sint, nec de eorum vita plenius speretur.

MODUS ANTE CURIAM FACIENDA EST] Quoniam tempore? Gotthorum. Anianus enim est, qui loquitur. quod & Alciatus animaduertit lib. 2. Parerg. cap. 26. nam & adoptiones ijs temporibus ante Curiam fiebant, ut idem Anianus testatur ad l. 2. C. Theod. de legit. hered.

ET QUI ANTESTATUS APPELLATUR] Valde errasse mihi visus est Ant. Augustinus, qui in explanatione legum 12. tabul. cap. 52. Antestatum hic interpretatur eum, cuius aures uellebant, quum potius is sit, qui aliorum aures uellebat. nam si Antestari nihil aliud est, quam testes uocare, seu admonere, ut testes sint, ijs autem aures attingebantur, & recordarentur, se testes esse, ut idem declarat, sequitur dicendum, non Antestato aures esse uulsam, sed ipsum alijs, nempe testibus uulsi. Passuum enim uerbum non est antestari, ut eo significetur, testes uocari, sed uocare: unde Antestatus non qui uocatus, sed qui uocauit testes, dicendus est. quo errore & Turneb. lapsus est lib. 29. Adu. cap. 14. Neque uero magis Cuiacio assentior, qui lib. 7. Obseru. cap. 16. credit Antestatum hunc eundem esse cum Fiduciario patre. nam Caius, aut certe Anianus id aliquo modo significasset. quis enim non uideat, ex contextu orationis Fiduciarium patrem, & Antestatum diuersas esse personas? Puto igitur, aliquem fuisse, qui in ea solemnitate hoc ageret, ut quinque testes conuocaret, deinde cum libripende huic actui interesset. De Antestatione etiam Ful. Ursinus in notis ad leg. 12. tabul. Lilius Gyrard. Dialog. 9. Budens in poster. adnot. ad Pand. Alciat. lib. 2. parerg. cap. 20.

UT SI FILIUS ILLE MORTUUS FUERIT, &c.] Qui

Qui seruum manumittit, patronus efficitur, uocaturque ad hereditatem, ideoque ad tutelam. quæ omnia in Fiduciario patre erant, qui Fiduciarius tutor dicebatur teste Vlp. in frag. tit. 11. § qui liberum. sed contracta fiducia is tertio non manumittebat, sed patri naturali remancipabat, qui manumittens quasi patronus filio olim suo efficiebatur, herique futurus erat. atque ob eam rem in Tertulliano matrem superabat, quod auo tamen, & proauo non concedebatur, l. 2. §. sed neque auus. ad S. C. Tertull. existimo autem hanc remancipationem ex prudentium cautionibus ortam.

FOEMINÆ, VEL NEPOTES MASCULI EX FILIO UNA EMANCIPATIONE, &c.] Ut in adoptionibus unica mancipatio in filiabus, & nepotibus, ceterisque liberis satis erat, l. ult. C. de Adopt. Ita in manumissionibus, ut Vlpianus quoque testatur in fragm. tit. 10. §. 1. quare si post primam, alteram uel manumissionem filij testamentum sit conditum à patre, isque prateritus sit, quoniam reuertitur in patriam potestatem, testamentum adgnatione rumpitur, teste eod. Ulpia. in fragm. tit. 23. §. adgnascitur. At filia, quam emancipatur, uel nepos, ceterisque, quia una emancipatione excunt de potestate, testamentum non rumpunt, luerum, §. de Inius. rup. & irr. fa. test.

NISI FIDUCIARIUS] hoc est, Sed tantum fiducia- rius. Sed ut adoptionum, sic emancipationum solemnes illas obseruationes abstulit Iustinianus, l. ult. C. de Emanc. liber. ubi rhapsymata nominat, ut etiam in Nou. 81. quibus utebantur quoque in manumissionibus seruatorum, ut discimus ex Isidoro libro 9. Etymolog. & Iuuenal. Sat. 5. ex Claudiano lib. 4. de Cons. Honor.

C A I U S.

Liberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem uero in potestate retinere; uel ex diuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero manumittere: uel omnes sui iuris efficere. eadem & de proneote dicta esse intelligemus.

Inuenitur hoc fragmentum in l. 28. D. de Adop. & em. Et filios, & nepotes, & deinceps pater habet in potestatem, nec alter ab altero pendet, ut uno emancipato, & alter emancipatus intelligatur. quare aut filium tantum potest emancipare, aut nepotem tantum, aut omnes, quod si filium emancipauerit, dum nepos apud hostes est, isque postliminio reuersus sit, auum sequetur non patrem, etiamsi in eius potestate verè nunquam fuerit, ut si pater adrogatus, & emancipatus sit, l. 1. §. sed si quis. De su. & leg. here. l. si me, 13. de Capt. & postl. reu. Quid si filium emancipet, cuius vxor prægna sit? & constat, nepotem, qui nascetur, in aui, non in patris potestatem futurum, §. vlt. Inst. hoc tit. in his enim casibus tempus conceptionis spectatur, l. emancipatum, §. 1. de Senator. Hæc Anianus ita contraxit.

E P I T O M E.

Lib. i. tit. 6. **Q**uod si habeat quis filium, & ex eo nepotes, & uoluerit filium emancipare, & nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio eius est: aut si uoluerit nepotes emancipare, & filium in sua potestate retinere, & hoc ei pro iuris ordine licere manifestum est. Quod non solum de nepotibus, sed & de pronepotibus similiter facere potest.

De Tutelis. Cap. X.

E P I T O M E.

Lib. i. tit. 7. **T**UTORES aut legitimi sunt, aut testamentarij. Legitimi sunt, qui pupillo per virilem sexum propinquitate coniunguntur; & qui proximior fuerit de agnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet; quia is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est ad hereditatem.

Hic

Hic fit transitus ad aliam diuisionem personarum, nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam uel in tutela sunt, uel in curatione, quædam neutro iure tenentur, in princip. Inst. hoc tit. In tutela sunt masculi impuberes, hoc est minores 14. annis, femina 12. hodie, nam olim femina erant in perpetua tutela, ut tradit Ulpian. in fragm. titu. 1. Est autem tutela, ut Seruius definiuit, vis, ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem ipse se defendere nequit, iure ciuili data, ac permissa, leg. 1. hoc tit. Summa uero Tutorum diuisio ea esse potest, quod Tutores aut legitimi sunt, aut Datui. Rursum ex legitimis quidam sunt, qui uerè legitimi sunt, quidam quasi legitimi, quidam ad instar quasi legitimorum, quidam fiduciarij. Verè legitimi sunt hi, de quibus hic mentio habetur, proximi enim agnati, qui ad pupilli hereditatem uocantur, ex lege 12. tabul. tutores sunt legitimi, l. 1. de legit. tutor. Quasi legitimi tutores sunt Patroni suorum libertorum, neque enim nominatim in ea lege de hac tutela canetur, sed per interpretationem inducta est, nam lex uocat patronos ad successionem libertorum, sicut agnatos ad successionem pupillorum. & quoniam hac ratione agnati tutores sunt, ita interpretatione factum, ut & patroni tutores sint per consequentias hereditarium, quæ ex ipsa lege hys datæ sunt, l. 3. in princ. de legit. hered. Tutores ad instar quasi legitimorum sunt patres filiorum emancipatorum, quæ tutela exemplo patronorum recepta est, ac ut patronorum legitima tutela dicitur, sic hæc quoque minus propriè certè, quum nec ex lege, nec ex interpretatione legis id nomen erui possit, patronus enim legitimus dictus est per consequentiam hereditariis, ad quam ipsa lege uocatur, quamuis uerbis legis tutor non constituitur, ac pater emancipati utique tutor constituitur, neque ad hereditatem a lege uocatur: sed utrumque prudentium interpretatione inductum est, quia ut patronus seruum, ita pater filium manumittit. hunc itaque vicem legitimi tutoris sustinere ait Ulpian. in d. l. 3. in fi. Fiduciarius tutor erat is, qui in antiqua illa filiorum emancipatione fiduciarius pater appellabatur: nam quum filium emisset, terque manumisset, tutor eius efficiebatur ad similitudinem patroni, & nihilominus dicebatur tutor fiduciarius, teste Ulpiano in fragm. titu. 1. §. qui liberum. Postea inductum fuit, ut post tertiam uenditionem remanipatum filium Hier. Ale. Commen. E pater

Institutionum Caij

pater naturalis manumitteret, ut ipse heres esset, ut supra declarauimus, sicque tutor eius efficiebatur pariter fiduciarius, ut idem Ulpianus ait. quia tamen is uere pater erat, fiduciarij tutoris nomen absurde quodammodo uidebatur retinere, ideo ipse etiam legitimus dictus est, ut & ad legitimam filij successionem uocari dicitur in §. ult. Inst. de legit. adgn. success. Illud autem nomen fiduciarij tutoris post mortem suam ad filium in potestate retentum transmittit: is enim Fiduciarius tutor efficitur eius, cuius pater legitimus tutor dicebatur, l. 4. de leg. tut. titu. Inst. de Fiduc. tut. quoniam ad fratris bona admittitur, ut patroni filius ad successionem liberti. Sunt & alij legitimi tutores ex Anastasiana constitutione, nempe fratres emancipati fratrum in potestate retentorum, nam quum eos ad legitimam horum successionem uocarit, equum fuit, ut & tutores faceret, l. 4. C. de legit. tut. antea ipso iure nec tutores erant, nec heredes, ut qui capitis minutione adgnati esse desissent. pari quoque ratione filij fratrum emancipatorum legitimi tutores erunt patruorum, qui e patris potestate non exierant, quum & hi ad eorum hereditatem, & tutelam à Iustiniano admittantur, l. ultim. §. penul. C. de legit. hered.

C A I V S.

- » S Vnt autem adgnati, qui per uirilis sexus personas
» cognitione iuncti sunt, quasi à patre cognati: uel
» luti frater eodem patre natus, fratris filius, nepos uel ex
» eo; item patruus, & patruj filius, nepos uel ex eo.

S Umsimus hæc ex l. 7. D. de legit. tut. quæ omnia Anianus satis habuit complecti ijs uerbis: quæ pupillo per uirilem sexum propinquitate coniunguntur. Alciatus lib. 3. parerg. cap. pen. Adgnatos putat dictos, quod adnati sint, hoc est iuxta hos nati, ut Plinius adnata membra uocat, quæ prope alia suboriuntur, ut digiti sunt.

Q U A S I A P A T R E C O G N A T I] quasi per patrem nobis coniuncti. Cognatio nomen est naturale, adgnatio ciuile.

Liber Primus.

34

uile, l. ult. §. 1. de Grad. & adfin. §. ult. Inst. de leg. adgn. tut. proinde eo, tanquam notiori nomine adgnationem declarat. Sed non semper, qui per patrem coniunguntur, adgnati sunt, ut unus ex paternis proauis, nempe qui auiæ meæ paternæ pater est: is enim mihi per patrem coniungitur, at quia patri meo adgnatus non est, nec mihi adgnatus est: Adgnati ergo sunt, qui per uirilem sexum coniunguntur, & gentiles sunt, hoc est ex eadem domo, & gente pradi, ex eadem familia, quique omnes uno nomine appellantur, l. pronuntiatio, §. communi. de uerb. sig. uide l. 2. cap. ult.

V E L V T I F R A T E R] Si emancipatus non sit. tunc enim adgnationis ius amittit, quamuis gentilitatem uidetur retinere: neque enim nomen familie mutat, ut si L. Titius pater C. Titium filium emancipauerit, is emancipatus Titius nihilominus uocabitur, sicque gentis nomen retinet. Alius est si in adoptionem datus sit; intelligo autem de Adoptione ante Iustinianum: Suus ergo, & emancipatus adgnati non sunt, sed nec fratres iure ciuili sunt. & maior solutio est emancipatio, quam mors: ut ecce, si filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero, ij fratres non sunt: si filio meo mortuo Titium adoptauero, is defuncti frater fuisse uideatur, l. 5. D. de Grad. & adfin.

E O D E M P A T R E N A T U S] qui consanguineus dicitur l. 1. ad fin. de suis, & leg. here. & germanus, §. nos uero, & §. seq. Inst. de legit. adgn. success. nec interest eandem matrem habeant, an diuersas, l. ult. §. 1. de Grad. & adfin.

E P I T O M E.

T Estamentarij sunt, quos patres, aut aui paterni in testamento suo tutores filijs, aut nepotibus delegauerint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquisitione iudicis pupillis tutores dantur. Lib. j. tit. 7.

A D datiuos tutores transit. Datui tutores sunt, aut testamentarij, aut Attiliani, & Iuliani: at hi posteriores proprie

proprie datui dicuntur, quamuis etiam testamentarij recte eo nomine appellentur, Ulpian. in fragmen. reg. titu. 11. §. testamento quoque. Legitimi autem nunquam datui appellantur, nam legitimos tutores nemo dat, sed lex duodecim tabularum fecit tutores, l. §. de legit. tut.

TESTAMENTARIJ Siue patres familias sint, siue filijfamil. siue serui testatoris dati cum libertate ante Iustinianum, post Iustinianum etiam sine libertate, qudm tacite data intelligatur, quia omnia in eisdem Institutionibus uidere est.

NEPOTIBVS Si pater eorum mortuus sit, aut emancipatus, tunc enim nepotes sui heredes sunt, l. hereditas, §. i. de Testam. tut.

DELEGAVERINT Non improprie delegare tutores Anianus dixit. Sanè delegare est alium pro se substituere, quod facit pater qui dat tutorem se decedente: vique enim & tutela potestas est. preterea à legandi verbo hoc deducitur, quo omnis testatoris ordinatio significatur, ut heredis institutio, legatorum, & libertarium datio, tutoris quoque constitutio, l. verbis, de verb. sig. fuit lex duodecim; **UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA, TUTELA QUE SUAE REI, ITA IUS ESTO.** Ulpian. in frag. tit. 11. l. saepe, §. 3. de verb. sig.

INQUISITIONE IUDICIS nullo existente tutore, aut testamentario, aut legitimo, aut Fiduciario, tunc tutor pupillo datur ex inquisitione in Vrbe à Pratore urbano, & maiori parte Tribunorum plebis ex lege Atti-

lia: In prouincijs à praesidibus prouinciarum ex lege Julia, & Titia,

Ulpian. in fragmen. tit. 11. Iustinian. in Institut. tit. de Attil. tut. Hec tamen Iustinianus postea mutauit.

Ulpian. in fragmen. tit. 11. Iustinian. in Institut. tit. de Attil. tut. Hec tamen Iustinianus postea mutauit.

De Curationibus. Cap. XI.

EPITOME.

PERACTIS pupillaribus annis, quibus tutores absoluntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores euersores, insani. Hi, qui minores sunt, usque ad viginti & quinque annos completos sub curatore sunt. Qui verò euersores, aut insani sunt, omni tempore vitae suae sub curatore esse iubentur: quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

PUPILLARIBUS ANNIS In masculis quatuordecim, in foeminis duodecim. vide sup. cap. 9. & lib. 11. cap. 6.

INCIPIT PERTINERE Si adolescentibus liberit. inuiti enim curatores non accipiunt, praeterquam in litem, §. 2. Inst. hoc tit. atque hi honorarij curatores appellantur, quoniam à pratore constituuntur, Ulpian. in fragm. tit. 12.

MAIORES EUERSORES Euersores vocat prodigos. Hi verò aut maiores sint, aut minores xxv. annis, curatorem accipiunt uel inuiti: nam aliquis eligendus est, qui eos consilia regat, & bona administret. nam prodigo per Praetorem bonis interdictitur: cuius rei ea formula est: **QUANDO TV TVA BONA PATERNA, AVITAEQUE NEQUITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQUE TVOS AD EGESTATEM PERDVCS, OB EAM REM TIBI EAM RE, COMMERCIOQUE INTERDICO.** quam habet Paulus Sen. lib. 3. tit. 4. Atque ob eam causam filius quoque patri prodigo curator esse potest, l. his qui, §. 12. de Tut. & curat. dat. ab his, & c. quod si filius non sit, agnati curatores erunt ex lege 12. tab. qui propterea legitimi dicuntur, Ulpian. in fragm. tit. 12.

INSANI Furiosis nominatim lex duodecim tabul. Curatores Hieronymus Aleand. Comm. E 3 res

Institutionum Caij

res statuit adgnatos, quorum exemplo, & prodigorum curatio inuenta est, l. 1. de Curat furio. &c. Primò igitur ad filios patris, matrisve furiosæ curatio pertinet, d. l. 1. & l. 4. De eod. & quamvis generaliter curatores ad bona potius, & ad res, quàm ad personas dentur, tamē huiusce curatoris consilio, & opera tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi, l. 7. eod. tit. nam & uerbis duodecim tabularum comprehenditur, quæ sunt: SI FURIOSVS EXISTAT, ADGNATORVM, GENTILIUM MOVE IN EO, PECUNIAQUE EIUS POTESTAS ESTO, quæ habentur apud Cic. lib. 2. de Inuēn. & in Rhetorica Heren. li. 1. proptereaque tutela uocatur ab Horatio lib. 2. Sermon. Sat. 5.

interdicto huic omne adimar ius

Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos. At quum legitimus ille curator inhabilis ad eam rem uidetur, Prætor alij dat administrationem, l. sepē 13. eod. tit.

OMNI TEMPORE VITÆ SVÆ] Si semper in eo statim permanferint; alioquin tandiu erunt ambo in curatione; quādiu uel furiosus sanitatem, uel prodigus sanos mores receperit, d. l. 1. de Curat. furio. &c. Dantur etiam curatores ex edicto Prætoris fatuis, mutis, surdis, debilibus, & qui negotijs suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt, l. 2. l. 3. l. 4. l. 5. de Postul.

CAII

CAII INSTITVTIONVM LIBER SECVNDVS.

C V M
HIERONYMI ALEANDRI
COMMENTARIO.

De Rerum diuisione, & qualitate.

Cap. I.

CAI VS.

VMMA rerum diuifio in duos articulos deducitur. nam aliæ sunt diuini iuris, aliæ humani. Diuini iuris sunt ueluti res sacræ, & religio: Sanctæ quoque res, ueluti muri, & portæ, quodammodo diuini iuris sunt. Quod autem diuini iuris est, id nullius in bonis est. id verò quod humani iuris est, plerunque alicuius in bonis est: potest autem & nullius in bonis esse. nam res hereditariæ, antequam ali-

E 4 quis

- 33 quis heres existat, nullius in bonis sunt. Hæ autem res,
 34 quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt, aut priuatæ.
 35 Quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur: ip-
 36 sius enim vniuersitatis esse creduntur. Priuatæ autem
 37 sunt, quæ singulorum sunt.

Postquam primo libro abundè tractauit de personis, earum
 que statu, & qualitate, hoc libro ad res accedit, earumque
 acquisitiones. Sumtum est autem hoc fragmentum ex l. 1.
 D. hoc tit.

SVMMA] Prima, maxima, ut etiam lib. 1. dixit: Summa
 itaque de iure personarum diuisio, &c.

RES SACRÆ] Gallus Aelius ait, sacrum esse quo-
 cunque modo, atque instituto ciuitatis consecratum sit, si-
 ue ædis, siue ara, siue signum, siue locus, siue pecunia, siue
 quid aliud, quod Dijs dedicatum, atque consecratum sit.
 quod autem priuati suæ religionis causa aliquid earum re-
 rum Deo dedicent, id Pontifices Rom. non existimare sa-
 crum. at si qua sacra priuata suscepta sunt, quæ ex instituto
 Pontificum statuto die, aut certo loco facienda sunt, ea sa-
 cra appellari, tanquam sacrificium. Ille locus ubi ea sacra
 priuata facienda sunt, vix videtur sacer esse. Hæc Festus. Ho-
 die quoque non solent Episcopi consecrare templa, seu sacella, quæ in
 priuatis ædibus sunt. Sacra igitur res sunt, quæ publicè consecra-
 tæ sunt, non priuatè, l. 6. D. hoc tit. à Pontificibus, siue etiam ab Im-
 peratoribus, qui pontificiam sumebant auctoritatem, l. 9. hoc titu.
 ideo ita ipsi consulebantur, quàm collegium Pontificum: ut Plinius
 fecit lib. 10. epist. 73. quam auctoritatem desierunt sumere Impera-
 tores, qui Christiani effecti sunt, ut ex marmoribus inscriptis, & nu-
 mismatibus uidere est. Quæ igitur facta sacra sunt, non faciliè sa-
 cra esse desinunt, quare diruta a de sacra, locus sacer manet, d. l. 6. l.
 Aede, 73. de contrah. emt. & ita Traianus Plinio respondet lib. 10.
 epist. 76. at quum loca capta sunt ab hostibus, sacra esse desinunt;
 sed liberata, quasi quodam postliminio reuersa pristino statui resti-
 tuuntur, l. 36. de Relig. & Sum. fun.

RELIGIOSÆ] Quod religiosum est, id & sanctum esse opor-
 tet, ita enim definiuit Massurius Sabinus: Religiosum est, quod
 pro-

propter sanctitatem aliquam remotum, ac sepositum à
 nobis est, uerbum à relinquendo dictum, tanquam cere-
 moniæ à carendo: ut est apud Agell. lib. 4. cap. 9. & M. Tullius
 lib. 4. de Repub. sepulturam, quæ religiosa est, sanctam significat his
 uerbis, quæ apud Nonium sunt: Eisdem terminos hominum
 curæ, atque uitæ sic Pontificio iure sanctitudo sepulturæ:
 idem Philippica 9. Sepulchrorum autem sanctitas in ipso so-
 lo est, quod nulla ui moueri, atque deleri potest, atque ut
 cætera extinguuntur, sic sepulchra fiunt sanctiora vetusta-
 te. Religiosus autem locus non publicas ceremonias requirit, sed re-
 ligiosum unusquisque sua uoluntate facit, dum mortuum infert in
 locum suum, d. l. 6. hoc tit. nihil autem refert, liberi hominis, an ser-
 ui corpus sit, l. 2. de Relig. & Sum. fun. at non totus, qui sepulturæ de-
 stinatus est locus, religiosus sit, sed quatenus corpus humanum est,
 d. l. 2. §. Celsus. Credo omnibus notum esse, iure 12. tabul. non licuisse
 intra urbem humare quemquam, ut Cicero testatur lib. 2. de legibus.
 quod ab Hadriano confirmatum est, l. 3. §. Diuus, de sepul. uiol. & ab
 Jmpp. Diocletiano, & Maxim. l. mortuorum, C. de Reli. & Sum. fun.
 Id tamen abrogauit Leo Imper. Nouella const. 53. statuens, ut tam
 intra urbem, quàm extra liceret sepelire. postea constitutum est, ut
 in atrijs, porticibus, & exhedris sacrarum ædium sepelirentur, 13.
 quæst. 2. c. Precipiendum. demum receptum, ut & intra Ecclesiam,
 c. nullus, cod. l. dco.

SANCTÆ QUOQUE RES] Propriè dicimus sancta, quæ
 neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata;
 ut leges sanctæ sunt, sanctione enim quadam sunt subnixæ. quod enim
 sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, & si Deo non sit cõ-
 secratum, l. 9. D. hoc titu. quod ergo sanctum est, id non propterea aut
 religiosum est, aut sacrum, at quod religiosum est, & sanctum est;
 Macrob. lib. 3. Satur. cap. 3. Sanctum est, ut idem Trebatius li-
 x. religionum refert, interdum idem, quod sacrum, idemq.
 quod religiosum: interdum aliud, hoc est, nec sacrum, nec
 religiosum. Fest. Pompeius lib. 17. Siquidem quod sacrū est,
 idem lege, aut instituto maiorum sanctum esse putant, ut
 uiolari id sine poena non possit. idem religiosum quoque
 esse, quoniam sit aliquid, quod ibi homini facere non li-
 ceat, quod si faciat, aduersus deorum uoluntatem uideatur
 facere. Sancire est confirmare, & adprobare: quare beatos illos
 uiros,

airos, quos ex pio ueterum institutis, post mortem tollimus, non autem sanctos vocamus, quam à Summi Pontificis approbatione inter ceteros relati sint, quod canonizare dicimus.

VELUTI MURI.] Si quis violauerit muros, capite puniatur, sicuti si quis transcendet scalis admotis, uel alia qualibet ratione, nam ob eam rem, & Remus occisus est, l. ult. D. hoc tit. & non tam in urbe Romæ, sed & municipiorum sancti sunt muri, d. l. 9. in fi. hoc tit. quo iure & ualli, & muri castrorum censentur, l. 3. ad fin. de Re milit.

ET PORTÆ.] Plutarchus in Romanicis parum uidetur percipisse differentiam inter sacrum, & sanctum: scribit enim muros ipe esse, portas non item, quod per has cadauera efferantur, aliæque res impure: at, ut uidimus, nec muri sacri sunt, sed tantummodo sancti ob penam in violatores sancitam, quod & de portis statutum est, l. 2. & 3. D. Nequid in loco sa. fi. ideo sancto recte dicuntur.

QUODAMMODO DIVINI IURIS SUNT.] Sacra Dijs superis, & maioribus, Religiosa Dijs Manibus dedicata erant. ideo ea proprie diuina dicuntur. Sancta minus proprie, quoniam nullis Dijs dicata erant. Sed quia ciuitates Deos habebant tutelares, ut tradit Tertullianus aduersus gentes, & alij, quorum custodie portæ, & mœnia commendata fuerant, ideo diuini iuris quodammodo dici possunt. Stephanus Græcus interpres Basilic. lib. 46. tit. 3. ait, portas & mœnia ideo dici diuini iuris esse, quia muniunt nos, & efficiunt, ut in tuto simus. At uidentur etiam dedicari consueuisse, ut apparet ex inscriptione veteri Veronæ: **COLONIA AVGVSTA VERONÆ, NOVA GALLIENANA, VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NONARVM APRILIVM, DEDICATI PRID. NON. DECEMBRIS, &c.**

¶ ID NULLIUS IN BONIS EST.] nec ullius fieri potest, ut nec profanæ res, quæ publici iuris sit, uidendus Accursius.

NULLIUS IN BONIS ESSE CREDVNTVR.] Ideoque nec seruus communis ciuitatis singulorum pro parte intelligitur, sed uniuersitatis, & ideo tam contra ciuem, quam pro eo posse seruū ciuitatis torqueri; Diui fratres rescripserunt, ideo & libertus ciuitatis non habet necesse ueniam edicti petere, si nocet in ius aliquem ex ciuibus, l. 2. D. hoc tit.

VNIERSITATIS ESSE CREVNTVR.] Quædam etiam publica sunt, quæ uniuersitatis non sunt, l. quod in littore, l. 4. de Adqui. res. dom. ut aer, mare, littus maris: sed hæc communia dicuntur, l. 2. hoc tit.

QUAE SINGVLORVM SUNT.] Prius priusque antiqui dicebant pro singulis. Quam causam & priuata dicuntur, quæ uniuscuiusque sint. hinc & priuilegium, &c. Hæc Festus, cui Nonius duobus locis ad stipulatur, adductis testimonijs ex Lucillo, & Lucretio.

EPITOME.

CAIVS superiori commentario, de iure. persona. Lib. 2. rum aliqua disputauit. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat. Omnes itaque res aut nostri iuris sunt, aut diuini, aut publici. Nostri iuris sunt quæ in proprietate nostra esse noscuntur. Diuini iuris sunt Ecclesiæ, idest templa Dei, uel eā patrimonia, ac substantiæ, quæ ad ecclesiastica iura pertinent. Publici iuris sunt muri, fora, portæ, theatra, circus, arena, quæ Antiqui sancta appellauerunt, pro eo quod ex inde tolli aliquid, aut contingi non liceret: sed hæc omnia in nullius bonis sunt, ideo publici iuris esse dicuntur. Sed & res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, idest quando dubitatur, utrū scriptus, an legitimus heres succedere debeat, in nullius bonis esse uidentur.

COMMENTARIO.] Commentarij quoque dicebantur libri Institutionum Caij, ut etiam apparet ex præfatione Iustiniani in suas Institutiones, & Boetij in Topic. Tullianis.

¶ ITERVM.] Non est de nouo, sed & idem iterum, secundo loco duplici enim significatione accipitur, l. 7. §. hæc vox, de Eden, at positum uidetur minus proprie, tunc enim utimur, quum dicimus, primo, iterum, tertio.

AVT NOSTRI IURIS SUNT, &c.) Aliam diuisionem rerum

rerum confinxit Anianus: quum tamen illa Caij generalior, & melior sit. Hic autem ut pote Christianus neque muros, portasque ciuitatis diuini iuris esse dicit, neque religiosi loci mentionem habet: nam hodie locus, ubi quis humatus est, (nisi in Ecclesia sit, aut intra porticus, & maceciam Ecclesie) diuini iuris non est.

ECCLESIAE, IDEST TEMPLA DEI) Ecclesie nomine proprie collegium, seu conuentio hominum religionis causa intelligitur. at hoc nomen pro templis ipsis, in quibus ha conuentiones fiunt, Christiani usurpauimus. Hinc Anianus templa Iurisconsultorum ethnicorum in ecclesias solet conuertere. Quare & ad Pauli Senten. li. 5. tit. 19. quum Paulus templa nominasset, Anianus sic ait; ista, quae de templo dicta sunt, de ecclesia loqui intelligenda sunt.

ARENA) Amphitheatrum, ubi ludi committebantur ita nominatur in Aedilitio edicto, l. 1. de Aedil. edi. l. 4. de accusat. & alijs locis, sic autem dictum, quia arena sternebatur. qua de re Lipsius de Amphitib. cap. 3.

C A I V S.

Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales ha sunt, quae tangi possunt; veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles. Incorporales sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquomodo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. Nam ipsum ius successionis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt, & iura praediorum urbanorum, & rusticorum; quae etiam seruitutes vocantur.

QVAE

QV AEDAM PR AETEREA] Hanc partitionem rerum corporalem, & incorporalem, Cicero in Topic. facit rerum, quae sunt, & quae intelliguntur.

QV AE TANGI POSSVNT] Aristoteles 4. Physic. tradit Philosophos fere omnes existimasse, corpus esse quicquid tangi potest. vnde Lucretius lib. primo;

Tangere enim, & tangi nisi corpus nulla potest res.

SICVT HEREDITAS] Caius noster ita alio loco definit hereditatem: hereditas est successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit, l. nihil aliud, de verb. sig. Heredes enim iuris uniuersi successores sunt, l. quoties, §. heredes, de hered. instit. l. 37. de acqui. hered. est ergo successio in ius, aut certe ius successionis, l. Bonorum, de Verbo. sign. & hereditatis possessio est magis iuris, quam corporum possessio, l. 3. §. hereditatis, de bonor. posses. nec enim minus intelligitur hereditas, & si nullum subsit corpus, l. hereditas, de petit. hered.

QVOD IN HEREDITATE RES CORPORALES] Seneca deridet Iurisconsultorum hanc differentiam hereditatis, & rerum hereditariarum. Sic enim loquitur lib. 6. de Benef. cap. 5. Iurisconsultorum istae argutae ineptiae sunt, qui hereditatem negant usucapi posse, sed ea, quae in hereditate sunt, tanquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea, quae in hereditate sunt. recte vero negabant Iurisconsulti hereditatem posse usucapi, nam sine possessione usucapi nihil potest, l. sine, de Usucap. at hereditas non possidetur, quoniam incorporalis res est, l. 3. de adq. poss. l. 43. de adq. rer. dom. quod docet Accur. in l. 1. D. pro herede.

QV AE ETIAM SERVITUTES VOCANTVR] De quibus inferius in Epitome.

EPITOME.

Praeterea quaedam res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales sunt, quae manu tangi possunt: velut ager, mancipium, vestis, aurum, argentum, & his similia. Incorporales sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae non in corpore, sed in iure consistunt,

Lib. 2
ti. 1.

sunt, sicut est hereditas, & obligationes diuersis contractibus scriptę. Et licet hereditas, uel emtio, aut diuersi contractus res corporales in se habeant, ius tamen ipsius hereditatis, uel emtionis, aliorumq; contractuum incorporale est. Incorporalia etiam sunt iura prędiorum urbanorum, uel rusticorum.

DIVERSIS CONTRACTIBUS SCRIPTAE] forsan ADSCRIPTAE. quidam habent: DE DIVERSIS, & c. Caius dixit: Obligationes quoquomodo contractę.

ALIORVMQVE CONTRACTVVM) Contractus συνδράγμα est, qui patens est (ut ita dicam) obligationis. Quare quod Caius ait inesse corpora in obligationibus, Anianus id ad contractus adaptat, nam sine contractibus obligationes esse nequeunt. Sed & ex maleficio, & varijs causarum figuris oriuntur obligationes, l. 1. de oblig. & acti. qua de re libro tertio.

EPITOME.

Lib. 2. tit. 1. **P**rędiorum urbanorum iura sunt, stillicidia, fenestřę, cloacę, altius erigendę domus aut non erigendę, & luminum; ut ita quis fabricet, ut uicinę domui lumen non tollat. Prędiorum uerō rusticorum iura sunt uia, uel iter, per quod pecus, aut animalia debent ambulare, uel ad aquam duci, & aquęductus, quę similiter incorporalia sunt. Hęc iura tamen rusticorum prędiorum seruitutes appellantur.

Seruitutes aut personarum sunt, ut usus, & usufructus, aut rerum, ut seruitutes rusticorum prędiorum, & urbanorum, l. 1. de seruitut.

VRBANORVM) Urbana prędia sunt omnia edificia, etiam si in villa edificata sint, §. 2. Inst. de seru. rust. & urb. pręd. l. 1. D. de eund. pręd.

Stil-

STILLICIDIA] Stillicidium dictum est, quod aqua stillatim cadat, ut ait Varro lib. 4. de ling. lat. Credo triplicem esse stillicidij seruitutem Immittendi, Recipiendi, Non recipiendi. Immittendi stillicidij seruitus est, ueluti si quis stillicidium, quod utile erat hortis suis, aut cisternę, iure seruitutis in vicini aream immittat. Recipiendi seruitus est, ueluti si quis patiatur alterius stillicidium in edes suas, aut aream cadere. Non recipiendi stillicidij est, ueluti si seruitutem habeas immittendi stillicidij, quam ego ex conuentione tibi cessero, quia prius ea utilitate, quam cisternę, aut horti mei sentiebant, seruitutem patior non recipiendi stillicidij, ex quo intelligitur §. 2. Instit. de Seruit. rust. & urb. pręd. quod non percepit Theophilus. (Cetera de stillicidio uide in l. 19. & 20. de Seru. urb. pręd. & alibi.

FENESTRÆ) Ut quis patiatur fenestram ab alio in suo pariete aperiri, l. 8. C. de Seruit.

CLOACÆ) Cloacam habere licere per vicini domum, putauit Neratius seruitutem esse rusticorum prędiorum, ut & altius tollendi, & protectum habendi, l. 2. de Serui. rusti. pręd. quę tamen intelligenda sunt de edificijs in villa constructis, quę rustica esse prędia autumauit Neratius, l. 4. D. In quib. ca. pign. & c. ex quo mirari licet oscitantiam Tribonian, qui hanc opinionem in Digestis admisit refragantem ceteris Iurisconsultis, sibi que ipsi, qui aliter in Iustiniani Institutionibus scripsit, & credemus, nullam esse in libris iuris antiquioribus? Cloaca est locus canus, per quem colluies fluit, l. 1. §. 1. de Cloac. Romę plurimę erant cloacę, & tam priuata, quam publice, d. l. 2. §. idem Labco. quas Cassiodorus variat. l. 3. epist. 30. tantas fuisse refert, ut aliarum ciuitatium possent miracula superare. mira quoque de ijs refert Plinius, lib. 36. cap. 15.

ALTIVS ERIGENDÆ DOMVS) Aliqua ex causā esse potest, ut is, qui domum tollit, seruiat, ueluti si impetret vicinus, ut is altius tollat, quod antea facere in animo non habuerat: tunc enim iure seruitutis semper eam altitudinem seruare cogitur. Alioquin libertas potius est, quā seruitus, quā unicuique liceat in infinitum pedes suas tollere, l. cum eo, l. cuius, de Seru. urb. pręd. l. Proculus 26. de Dam. infe. l. altius. C. de Seruit. in infinitum dixi, dummodo non obstat definitio altitudinis, quę iure statuta est, ex lege Augusti ad septuaginta pedes, ex Traiani ad sexaginta, qua de re Brisson. Select. antiq. lib. 1. cap. 1.

et

Institutionum, Caji

ET LUMINUM, UT ITA QVIS, &c.) fortasse legas:
ET LUMINUM, ET UT ITA QVIS, &c. nam alia
seruitus est luminum, alia ne luminibus officiat. Luminum serui-
tute constituta id adquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra ex-
cipiat. quum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiat,
hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino inuitis nobis altius æ-
dificare, atque ita minuire lumina nostrorum ædificiorum, l. 3. de
Seru. urb. præd. sed & alia sunt seruitutes urbanae, ut itineris, siue
aditus per eades, l. iter, D. Comm. præd. l. 19. §. si domo, de Seru. urb.
præ. Oneris ferendi, l. 32. eo. Tignum immittendi, Proiciendi, Prote-
gendi, l. 1. eod. tit. Ne prospectui officiat, l. 14. & 15. eod. & huius-
modi.

VIA, VEL ITER, PER QVOD PECUS) Ignorasse,
hoc loco videtur Anianus differentiam itineris, & viae, quam pau-
cis exponemus. Iter ab eundo dictum est, Actus ab agendo, Via à
vehendo, ut ait Varro lib. 4. de ling. lat. Iter est ius eundi ambulandi
hominis non etiam iumentum agendi, vel vehiculum, l. 1. de Seru. ru-
st. præd. §. 1. Instit. eod. Sanè agere est greges, & armenta ante se
minare, ut posteriores latini dixere, non equitare, non equo vehi po-
test, etiam qui iter habet, l. inter, eod. tit. nam hoc utimur etiam ge-
standi gratia, §. furtum autem, Instit. de Oblig. quæ ex deli. vehiculū
verò est, quod à iumentis trahitur, uel fertur, nam & quibusdam ve-
hiculis in itinere uti possumus, ut Sella gestatoria, & Lectica, l. qui
Sella, 7. eod. tit. Hec enim ferebantur à seruis, ut ego latè docui in
Tractatu de Seruitut. Rusticis. Actus est ius agendi, uel iumentū,
vel vehiculum, d. l. 1. l. inter, eod. quo loco vehiculum intelligitur
Carruca, carpentum, essedum, Rheda, petoritum, & huiusmodi; etiā
plostrum, si non eo lapides trahantur, d. l. qui Sella. Via verò est ius
& eundi, & agendi, & ambulandi, nam & iter, & actum in se con-
iunct, d. l. 1. eod. & lapides, tigna que trahendi, & hastam rectum de
ferendi, d. l. qui Sella. Via latitudo ex lege 12. tabularum in porre-
ctum octo pedes habet, in anfractum sedecim, l. 8. eo. tit. de Seru. rust.
poterat tamen constitui uel latior, uel angustior, l. 23. eod. at Actus
latitudo non minor erat, quàm quattuor pedum, teste Varro lib. 4.
de ling. lat. Qui iter habet, agere non potest, qui actum habet, ire pōt;
nam actus iter continere uidetur, non tamen ex proprietate seruitu-
tis, sed ex tacita paciscentium conuentione, ut & Duareno uisum est.
nam esse etiā potest, ut actus absque itinere sit, l. 4. §. 1. Si seru. vind.

quare

Lib er Secundus:

41

quare si quis iter petens caussa ceciderit, deinde actum petat, non sub-
mouebitur exceptione rei indicata, l. si mater, §. si quis iter, de ex-
cept. rei iud. Aliud iuris uidetur esse in via, nam via & iter conti-
net, & actum, ut diximus.

VEL AD AQVAM DUCT] Respicit fortasse seruitutē
pecoris ad aquam adpulsus, l. 1. §. ult. de serui. rust. præd. l. 1. §. Tre-
bati, de Aqua quoti. & æsti.

ET AQUAEDUCTVS] Aquæductus est ius aquam ducen-
di per fundum alienum, l. 1. §. 3. de Seru. rust. præd. tam inuenien-
dam, aut quærendam, quàm inuentam, l. Labeo, eo. tit. de Aquæducti-
bus uidendus Vitruuius lib. 8. cap. 7. & Frontinus. Sunt & seruitu-
tes rusticae Aquæ haustus, ius pascendi, Calcis coquenda, Arene
fodienda, d. l. 1. §. ult. l. 2. eod. & huiusmodi.

HÆC IVRA TAMEN, &c.] Notant in manuscriptis sic
esse: ET IVRA TAMEN RUSTICORVM, QVAM VR-
BANORVM PRÆDIORYM, &c. quod probō.

De Adquirendo rerum dominio.

Cap. II.

EPITOME.

ITEM regulariter constitutum est, ut su- Lib. 2
perposita inferioribus cedant: ut si quis in tit. 1.
solo nostro sine nostro permisso domum
ædificauerit ad eum, cuius terra est, do-
mus ædificata pertineat. Vel si aliquis in
agro nostro arbores, aut vineas vel plantas quasunque
posuerit, similiter superficies solo cedat. Vel si messem
in campo seminauerit, omnia hæc, quæ in terram alie-
nam iactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de
chartis, & pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis,
vel argenteis litteris, similiter eius est scriptura, cuius char-
ta aut pergamentum fuerit. Quod & de tabula, hoc est si
aliquis in tabula mea picturam fecerit, obseruatur; quia

Hier. Alean. Comm.

F

statutum

statutum est, vt tabulæ pictura cedat. Quod si quis ex vuis meis vinum, aut spicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius vinum, triticum, vel oleum est, cuius spicæ, aut vuae, aut oliuæ fuerint. Siquis etiam ex tabulis alienis nauem, aut armarium, aut quodcunque ad vsum pertineans fecerit, simili ratione eius erunt, quæ facta fuerint, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam si ex lana, vel lino vestimenta fecerit, eius erunt vestimenta, cuius lana, vel linum fuisse probabitur. Sed in his omnibus superius comprehensis quicunque in terra aliena aliquid posuerit, aut ædificauerit, aut horum, quæ dicta sunt aliquid fecerit, illis qui aliena præsumserunt, hoc competit, vt expensas, vel impendia, quæ in ijs fecerint, a dominis, qui rem factam vendicant, recipere possint.

Hic caput distinguere commodius existimaui, titulus enim superioris capituli acquisitionem rerum non comprehendit, sed tantum diuisionem, & qualitatem. Lapsus est quoque Iustinianus, aut potius Tribonianus in Institutionibus: at ibi melius certè connecti videtur, quàm post publicas res ad singulorum deueniatur.

AD EVM, (VIVS TERRA EST) Idem Caius tradidit libro secundo aureorum, l. 7. §. ex diuerso. D. hoc tit.

PERTINEAT Num ergo amittet ædificator pretium materiae, & mercedes fabrorum? distinguendum est: aut scit, qui ædificat, alienum esse solum, aut ignorat: si scit, culpa ei obijci potest, quod temerè ædificauit in eo solo, quod intelligeret alienum; ideo & materiam adeo amittit, ut nec diruto ædificio vindictio eius competat. Si vero ignorat alienum esse, nec dominus soli soluat pretium materiae, & mercedes fabrorum: exceptione doli mali repellitur, ut ead. l. docet Caius.

ARBORES, AUT VINEAS) Si modo radices egerint, d. l. 7. §. ult.

VEL SI MESSEM) l. qua ratione, hoc titu.

QUOD ET D'E CHARTIS, ET PERGAMENIS) Chartæ fiebant ex papyro, Pergamena membranæ erant, d. l. qua ratione,

ratione, §. 1. sic dictæ ab vrbe Pergamo, unde prius Romam latè sunt, teste Plinio. Ideo autem distinxit, quia chartæ appellatione membranæ non continentur, l. 52. §. quod tamen, de leg. 3. Videndus Casiodorus Variar. lib. 11. epist. 38.

VT TABULAE PICTURÆ CEDAT) Hic magnum est Aniani flagitium: prorsus enim contrarium scripsit Caius, cuius sententia ex libro secundo Aureorum in hæc uerba apparet: Sed nō uti litteræ chartis, membranisque, cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere, sed ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere, d. l. qua ratione, §. 3. hoc tit. Hæc autem uidetur fuisse Proculianorum opinio contra eam, quam habent Sabiniani regulam statuentes, necesse esse rei cedi, quod sine illa esse non potest, l. in rem actio. 32. §. 2. de rei vend Paulus Sabinianus potius apparet, ut & supra indicauimus (nisi eę sectæ iam euauerant) nam & libros ad Sabinum scripsit. Iustinianus tamen Caij sententiam comprobauit ob pretium picturæ, ridiculum esse inquit, Picturam Apellis, vel Parrhasii in accessionem uilissimæ tabulæ cedere, §. si quis in aliena, Instit. de Res. diuis. quata tamen ratione & solum ædificio cedere deberet, multo enim maioris pretij ædificij superficies est, quàm solum. nisi dicamus, id esse, quia stabilius sit solum. Quapropter si quis in alieno pariete pingat, dicendum, picturam quantumuis preciosam parieti cedere, quod non absurdè excogitauit Arctinus.

EIVS VINVM, TRITICVM, &c.) Vide quid iuris sibi sumserit Anianus, vt etiam hoc loco Caium faciat Sabinianum, qui tamen neque Proculianus in hac specie est, ut pote qui mediā sententiam amplexus sit existimans, si species ad materiam reuertere possit, uerius esse, quod Sabinus, & Cassius senserunt, si non possit reuertere, uerius esse, quod Neruæ, & Proculo placuit, l. 7. §. quum quis, D. hoc tit. quod Paulus confirmat, l. 24. eod. & Iustin. §. quum ex aliena, Instit. de Res. diuis. ubi tamen quod de frumento, & spicis dicitur, Caius repugnat in d. l. 7. qua in re Triboniani incuria accusanda est, etiam in opinione Pauli de pictura, quam non deleuit, quum damnasset.

SI EX LANA) Vestimentum ex alterius lana eius sit, qui dominus est lanae. Quia si quis alienam lanam purpura infecerit, uidetur respondendum, quod de pictura sensit Caius, ob pretium purpure. tamen aliud est, nam in pictura artificium consideratur, quod

Institutionum Caij

quod in purpura non potest, in qua tantum coloris mutatio spectatur, l. 26. in fi. hoc tit.

SED IN HIS OMNIBUS] Patav. SIMILITER ETIAM SI HIS OMNIBUS, &c. sequentia quoque non recte constant. Sed ne ille magnum sibi negotium capebat, qui Gothici hominis verba, & locutiones ad amussim perpendat.

RECIPERE POSSINT) Adhibita distinctione scientiae, & ignorantiae, ut supra monuimus.

De in iure cessione. Cap. III.

C A I V S.

IN iure aut cessio fit hoc modo. Apud magistratum populi Romani, uel apud Praetorem, uel apud praesidem provinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita uindicat, HUNC EGO HOMINEM EX IVRE QUIRTIVM MEVM ESSE AIO. deinde postquam hic vindicauerit, praetor interrogat, qui eum cedit, an contra vindicat? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit: idque legis actio uocatur.

Habet hoc fragmentum Boetius in 3. Commen. Topic. Tullian. ubi ait: Cessio uero tali fiebat modo, & secundo commentario idem Caius exposuit. In iure autem, &c. Iam uero commentarios quoque dici Institutiones Caij supra docuimus. Quod autem hoc loco caput hoc posui, non abs re factum est. ubi n. de naturalibus quibusdam rerum acquisitionibus dictum est, sequitur dicendum de civilibus quo in loco in iure cessio est. Eundemque ordinem sequutus est Iustinianus, qui in fine tituli de Usu, & Habit. sic loquitur: Exposuimus summam, quibus modis iure gentium res nobis adquiruntur; modo uideamus, quibus modis legitimo, & civili iure adquiruntur. Docuimus primo libro, quae res essent mancipi, & quae nec mancipi. docuimus legitimum, & plenum dominium tribus modis adquiri, mancipatione scilicet, in iure cessione, usucapione. docuimus, quae esset, & qui fieret Mancipatio, sequitur, ut uideamus de

Lib. Secundus.

43

de in iure cessione. In iure cessio est communis alienatio, & mancipi verum, & nec mancipi, quae sit per tres personas, in iure cedentes, vindicantes, & addicentes. In iure cedit dominus, uindicat is, cui ceditur, addicit Praetor, ut ait Ulpianus in fragm. regul. tit. 19. & hoc loco explicat Caius. Non tantum autem res corporales in iure ceduntur, sed & incorporales, ueluti ususfructus, hereditas, tutela legitima, & libertas. Ususfructus a fructuario cedi non potest nisi domino proprietatis, & si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transit, sed ad dominum proprietatis reuertitur, l. si ususfructus, 66. de In. do. Hereditas antequam adeatur, a legitimo tantum in iure cedi potest: postquam adita est, tam a legitimo, quam a scripto herede, necesse est autem, ut & singulae res corporales cedantur, cui cessa est hereditas, ut latius eod. loco Ulpian. exsequitur. Legitima quoque tutela in iure cedebatur, non tamen omnis, sed tutela duntaxat feminarum. feminae enim in perpetua erant tutela, ut tradit Cicero pro Murana, & Boetius in Topic. is autem, cui tutela in iure cessa erat, Cessicus tutor dicebatur, qui siue mortuus fuerat, siue capite minutus, siue alij tutela cesseret, ea ad legitimum redibat tutorem; si uero legitimus decessisset, aut capite minutus fuisset, cessitia quoque tutela exstinguebatur. Sed demum tutela haec penitus deleta est, quum lex Claudia legitimas feminarum tutelas sustulit, ut docet Ulpianus in fragm. tit. 11. De cessione libertatis diximus lib. primo.

EAM REM ADDICIT] Tota Praetoris iurisdictio his tribus uerbis continebatur, Do, Dico, Addico. Dabat iudices, dabat bonorum possessionem: Dicebat ius: Addicebat bona libertatum conservandarum causa, addicebat res, & iura, quae in iure cedebantur.

IDQUE LEGIS ACTIO VOCATUR] Legis actiones, siue actus legitimi solemnitates erant, quae inter ciues Romanos fiebant, adhibitis quibusdam symbolis, apud patrem, aut quemuis magistratum maiorem, qui tribunal haberet, aut saltem legis actionem. nam quidam actus legitimi tribunal non requirebant, quidam nec magistratum. Erant autem actus legitimi Mancipatio, In iure cessio, Adoptio, Emancipatio, Manumissio, Testamentum, Resignatio tabularum, Aditio hereditatis, Repudiatio hereditatis, Nuptiae, Divortium, Accipilatio, Optio, Tutoris in iure datio, Postulatio iudicij recuperatorij, & huiusmodi, de quibus alij locuti sunt, praesertim Pet. Faber Semestr. li. 2.

Hieronymus Aleand. Comm.

F 3

De

De Usucapionibus. Cap. IIII.

C A I V S.

* **F**urtum non committitur. Furtum enim si-
 ne affectu furandi non committitur. Fun-
 di quoque alieni potest aliquis sine vi
 nancisci possessionem, quæ uel ex negli-
 gentia domini vacet, vel quia dominus sine successione
 decesserit, vel longo tempore abfuerit.

Habetur in l. 37. de usurp. & usucap. Porro rectè hoc loco de
 usucapione tractatur, quæ & ipsa legitimi, seu civilis domi-
 nij adeptio est, tam rerum Mancipi, quam nec Mancipi, ut ait Ulpia.
 in fragm. tit. 19. Vtique quum res aliqua neque Mancipata esset, ne-
 que in iure cessa, non ante in pleno adquirentis dominio erat, quam
 si ab eo res mobilis anno, immobilis biennio possessa foret, ut idem
 Ulpian. ibid. affirmat; & Boetius significat eo loco Topic. At si ea
 res, quæ Mancipi est, nulla solemnitate interposita trada-
 tur, ab alienari non poterit, nisi ab eo, cui traditur, usucapia-
 tur. & Horatius libro 2. epist. ult.

Quædam (si credis consultis) Mancipat usus.
 Tam igitur res Mancipi usucapiebantur, quam nec Mancipi, at Man-
 cipi tam mobiles, quam immobiles: nec Mancipi solum mobiles. Im-
 mobiles res Mancipi sunt prædia in Italico solo, & ea, quæ Italici in-
 ris sunt, de quibus Ulpianus in l. 1. Caius in l. pen. Paulus in l. ult. de
 Cens. Immobiles res nec Mancipi sunt prædia prouincialia, quæ vecti-
 galia quoque dicuntur, atque hæc usucapi non poterant, l. quum spon-
 sus, l. 2. S. in vectigalibus, de Publi. in rem act. At Iustinianus, quum
 aboleuisset differentiam rerum Mancipi, & nec Mancipi, traxit quo-
 que usucapionem ad prædia prouincialia, l. vni. c. de usucap. transf.
 eaque omnino exæquauit, statuens, ut triennij possessio rerum mo-
 bilium usucapionem faceret, immobilium verò decennij inter præ-
 sentes, vicennij inter absentes, quod etiam testatur in S. 1. Inst. de
 usucap.

FURTUM NON COMMITTITUR] Caput huius
 sententiæ Triboniani gladio amputatum est. pendet uerò ab ante-
 ced. lege, qua idem Caius ex lib. 2. aureorum dicit, si quis usumfru-
 ctum ancilla habens partum eiusdem alienauerit, credens in fru-
 ctu esse, furtum non facere, quia hoc casu Furtum non commit-
 titur, quæ Iustinianus transtulit in S. item si is. Inst. hoc tit.

SINE AFFECTU FURANDI] In furtis enim affectus cõ-
 siderandus est. Qui re commodata, aut deposita usus est aliter, atque
 accepit, furti tenetur, quod ex Bruto, & Scevola comprobatur Agel-
 lius li. 7. c. 15. quæ tamè in re secundu affectu aliter, atq. aliter statuen-
 dum est, nam si exstimauit, se non inuito domino id facere, etiam si
 inuito fecerit, furtum non committit, l. inter omnes, 47. S. rectè, l. qui
 re, 78. de furt. S. placuit, Inst. de Oblig. quæ ex deli. nasc.

FUNDI QUOQUE] Quod expeditius procedere, quam mo-
 bilium rerum ait Iustinianus, S. quod autem, Inst. hoc tit.

NANCISCI POSSESSIONEM] Ipse tamen usucapere ne-
 quit, quia in mala fide est, quum intelligat, alienum se fundum occupa-
 passe. Sed si alij bona fide accipienti tradiderit, procedit usucapio, quæ
 neque furtiuum, neque uñ possessum acceperit, ideoque res uitio va-
 cat, l. subsequenti, & d. S. quod autem, Inst. hoc tit. Requiritur itaque
 iusta causa, seu iustus titulus, & bona fides, quæ si ab initio fuerit,
 iure civili satis est, etiam si postea inter usucapionem sciatur, rem esse
 alienam, l. vn. c. de usuc. transf. S. Diutina, Inst. hoc tit. Iure autem
 Pontificio necesse est, malam fidem nunquam superuenire, c. vlt. de
 Prescr. quo iure utimur. At si post usucaptam rem nouerit dominus
 fuisse alienam, nunquid restituere tenebitur in foro (quod aiunt) con-
 scientiæ? Hac in re controuersia est, interim uiderint Theologi. ego

me huic pelago in præsentia non committito. Hæc satis sit
 disseruisse ad unicum hoc usucapionum frag-
 mentum. Cetera inuidere nobis
 tempora, inuidere bar-
 baræ gentes,
 inuidit

Anianus, qui omnia omisit, quæcunque Go-
 thicis legibus non congruerent.

Per quas personas nobis adquiritur.

Cap. V.

C A I V S.

ADQUIRUNTUR nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus. Item per seruos, in quibus usumfructum habemus. Item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus. de quibus singulis diligentius dispiciamus. Igitur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, uel ex qualibet alia causa adquirunt, id nobis adquiritur. Ipse enim, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest: ideoque si heres institutus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire non potest. Et si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. Et his conuenienter scilicet legatum nobis per eundem adquiritur. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio. cuiusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uidemur. unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur. De his autem seruis, in quibus tantum usumfructum habemus ita placuit, ut quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. siquid uero extra eas causas persequuti sint, id ad dominum proprietatis pertinet. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatum uel quod aut ei donatum fuerit, non mihi sed domino proprietatis adquiritur.

Summus

Summus hoc fragmentum ex l. 10. de Adq. rer. dom. ex quo Iustinianus nonum caput secundi libri additis quibusdam con fecit adiecto titulo, quem & nos posuimus.

PER EOS, QUOS IN POTESTATE HABEMUS] Quidam in potestate sunt, quidam in manu, alij in mancipio in potestate sunt filij familias patrum, in manu sunt uxores uirorum sic effectus coemptione, aut confarreatione, in mancipio sunt serui domino rum. tamen & potestatis nomen ad dominorum in seruos dominum trahitur.

DILIGENTIVS DISPICIAMUS] Cur ergo de filijs fami lias uerbum nullum? an hac diligentia dicitur? Ut uerum fatear, malo, peccatum hoc Triboniano adscribamus, quam Caio. potuit e nim uerba Caij iusta fere ex causa expunxisse, quum iure veteri tractaret Caius de peculijs filiorum, at ipse Tribonianus ex Iustinia ni precepto diuersis regulis ea in re nouum statuerit, S. 1. Instit. hoc titu.

EX TRADITIONE] Scilicet si ex iusta causa tradite res sint, Ulp. in fragm. tit. 19. §. traditio. Possunt etiam mancipio ad quirere, ut eodem tit. dicitur, §. adquiritur.

ID NOBIS ADQUIRITUR] Etiam ignorantibus, & inuitis, §. item uobis, Institut. hoc titu. l. 32. de acquir. rer. dom. etiam uentantibus, l. seruus, 62. de uerbor. oblig. quare & si prohibue rim alicui, ne cum meo seruo contrahat, isque contraxerit, & adqui situm mihi sit, is habet in me actionem de peculio, l. si quis ser uum, 29. de pecul. l. si quis mancipijs, 17. §. Proculus, de Institu. actio.

IPSE ENIM, QUI IN POTESTATE] Iustinianus di xit: Ipse enim seruus, qui in potestate, &c. Nam filius fami lias ex constitutionibus proprium habet peculium Castrense, item quasi castrense, & aduentitium quoad proprietatem. Sed & serui ali quo casu uidentur quid proprii habere, ut si dominus eis legatum ali mentorum testamento reliquerit, quod officio iudicis consequentur, l. seruos, 17. de Alim. legat.

NI SI NOSTRO IUSSE] Qui precedere debet, non perfe ctum negotium comprobare, & specialiter conceptus esse, non gene raliter de omni hereditate, l. si quis, 25. §. iussu, & sequ. de Adq. hered.

SED ETIAM POSSESSIO] Quam & si corporaliter tantum habeat,

habeat, domino tamen civilem acquirit, nisi eo ignorante ui possideat, l. 24 de Adq. poss.

DO MINIVM NOBIS ADQVIRITVR] Plenum dominium, tam in bonis, quam ex iure Quiritium. Nam si in rei traditione nec mancipatio, nec in iure cessio interuenerat, non ante plenum dominium acquirebatur, quam si res mobilis per annum, immobilis per biennium possessa foret, ut superius docuimus, & inferius quoque dicitur. Apud Iustinianum hic locus sic est: Vnde etiam per eos usucapio, uel longi temporis praescriptio uobis accedit. ut est in meo manuscripto. male in impressis, uel longi temporis possessio.

ITA PLACUIT, UT QUIDQVID, &c.] Servus hic duos habet dominos, alium proprietarium, alium usufructuarium, quamuis proprietarius magis proprie dominus dicatur. Utrique acquirere potest; si ex re proprietarii, proprietario, si ex re usufructuarii, usufructuario acquirit, si ex industria, & operis suis usufructuario tantum, in hoc enim usufructus consistit. nam & si operari nolit, cogendus est: etenim modica quoque castigatio fructuario competit, leg. 23. in fin. de usufruct. Quum autem quid ex causa lucrativa, aut hereditaria consequitur, inspiciendum est, an quod donatum, legatum uel est, id contemplatione usufructuarii factum sit, quo casu eidem querit; si uero proprietarii, proprietario; sin neutrius, sed ipsius tantummodo serui, id pariter proprietario acquiretur, leg. 22. de usufruct. Interdum tamen in pendent est, cui adquirat, ut puta si aliquid emit, & per traditionem accepit, nec dum pretium numeravit, sed tantummodo pro eo fecit satis; nam postea numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio, l. 25. §. 1. de usufruct.

NON MIHI, SED DOMINO PROPRIETATIS] Quid de seruo, qui alterius in bonis erat, alterius ex iure Quiritium? Hunc ex omnibus causis adquisisse bonitario domino, refert Ulpianus in frag. tit. 19. §. si servus.

E P I T O M E.

ADQVIRITVR autem nobis non solum per nos Lib. 2. tit. 1. metipso, sed & per eos, qui in potestate nostra sunt: sicut filij, uel serui: quia quidquid ijs à qualibet persona donatum uel venditum fuerit, aut heredes fuerint instituti, id patribus, & dominis sine aliqua dubitatione conquiritur; praeter eos filios, quibus per leges castrense peculium habere permixtum est. Hi uero serui, qui in usufructu nostro, & in proprietate alterius sunt, hoc tantum usufructuario acquirere possunt, quod opere, aut manibus suis fecerint, aut de mercedibus operis sui acceperint. Nam si eis aut hereditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non usufructuario acquiritur.

SCVT FILII] Ex hoc confirmatur, ut monui, omixsum à Triboniano id, quod de filiis loquutus fuerat Caius.

PRÆTER EOS FILIOS] Filij uiuente patre proprium nihil possidebant, ut tradit Dionys. lib. 8. Verum Imperatores, ut adulescentes allicerent ad militiam, plenum ius in castrensi peculio ijs dederunt, quod Iustinianus ad quasi castrense traxit.

AUT LEGATVM DIMITTATVR] verbo Dimittendi, pro eo, quod est relinquere, saepe utitur Anianus.

C A I V S.

Idem placet de eo, qui à nobis bona fide possidet, siue liber sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra duas causas acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est: uel ad dominum eius,

eius, si seruus est. Sed bonę fidei possessor, quum vsucepe-
rit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis
per eum sibi adquirere potest. vsufructuarius uero u-
sucapere seruum non potest; primum quia non possidet
sed habet ius vtendi fruendi, deinde quoniam scit, ser-
uum alienum esse.

RELIQUA PARS EST L. 10. DE ADQUIR. RERUM DOMINIO.
BONA FIDE POSSIDETVR) tanquam seruus. Quid
si quis iusto errore ductus aliquem existimet sibi filium? puta si er-
rore adrogauerit, adrogatio autem iure facta non sit. & constat, hunc
ei non adquirere. neque enim, ut liberorum emtio, ita facilis frequens
adoptio, uel adrogatio filiorum est, l. 44. de vsucap.

QVOD EXTRA DVAS CAUSSAS) Si ex re bonę fidei
possessoris, aut ex operis suis quesierit.

PRIMUM QVIA NON POSSIDET) vsusfructus
enim ius est, non corpus. at iura non possidentur: sine possessione autē
non procedit usucapio. quod & superius declaratum est.

DEINDE QVIA SCIT SERVVM ALIENVM ESSE)
Quod sciens, si possideret tanquam dominus, non tanquam fructua-
rius, in mala fide esset, quod officit usucapioni. Quid de libero homi-
ne, qui bona fide possidetur? Et certum est, hunc non posse usucapi,
sicut nec rem sacram, uel religiosam, uel publicam, l. 9. de vsucap. l.
vlt. C. de longi temp. prę. §. 2. Inst. de vsuc.

De Testamentis. Cap. VI.

E P I T O M E.

Lib. 2. ti. 2. **R**ER vniuersitatem, hoc est, omnia simul bona
adquirimus hereditate, emtione, adoptione:
quia is, quem adoptauerimus, si sine patre est,
cum omnibus bonis suis ad nos transit.

VT recte coniunctum caput hoc cum superiori uideatur; graue
non sit Iustiniani uerba perlegere in §. vlt. Instit. per quas
pers. nob. adqu. ubi ait, post singularum rerum acquisitionē declara-
tam recte ueniri ad modos, quibus per uniuersitatem res adquirun-
tur. Hi quę sunt Hereditas, Bonorum possessio, Adrogatio, Addictio
bonorum libertatum conseruandarum causa. Anianus duorum tan-
tū mentionem facit.

HEREDITATE, EMTIONE] Emtio potius singularum
rerum, quā uniuersitatis adquisitio est. credo itaque absque dubio
legendum, HEREDITATIS EMTIONE, nam Caium tra-
ctasse de testamento per as, & libram pæcerto habendum est, quod
ijs temporibus in usu erat. Non utique temporibus Aniani, nam ima-
ginaria illę solemnitates paulatim deficerant ob aliam formam à
Pratore introductam, ac demum penitus sublata sunt ex constitutio-
ne Constantini, l. quoniam, 15. C. de Testam. Antiquis igitur tempo-
ribus qui heres erat, is hereditatis emtor uocabatur, aut potius Fami-
lię emtor: nam familia eadem est, quę hereditas; unde in 12. tabu-
lis, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABE-
TO. l. pronuntiatio, §. 1. de Verb. sign. & actio familię heriscunde,
hoc est hereditatis diuidenda, de qua titulus est in Pand. & Codice.
Conuocatis igitur quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, qui
classici testes dicebantur teste Festo lib. 3. & libripende, mancipatio
ferebat. hoc est imaginaria uenditio, & emtio. Testator enim fami-
liam uendebat, Heres emebat sestertio nummo dicis causa interposi-
to, additis solemnibus uerbis. postea testator tabulas testamenti te-
nens ita dicebat: Hęc, uti his tabulis, caris uę scripta sunt, ita
do, ita lego, ita testor. itaque uos Quirites testimonium
perhibetote. tunc se testes subscribebant, & amulo signabant. Id
quod ab Ulpiano explicatur in fragm. regul. tit. 20. & nemini A-
gel. lib. 15. cap. 27. & Iustinian. Instit. hoc titu. Postea, quia in disci-
men posita erat testatoris uita, heres enim, qui familiam emerat, me-
tuens, ne is sententiam mutaret, insidias facile struebat, inducū est,
ut non amplius heres ipse familiam emeret, sed alius extraneus, qui
heredi seorsum in tabulis scripto post mortem testatoris familiam
restituere, ut Theophilus refert. is quę est, quem intelligit Traquill.
Neron. cap. 4. Ex hoc Domitius nascitur, quem emitorem fa-
milię, pecunię quę in testamento Augusti fuisse mox vul-
gò notatum est. Plutarchus quoque in libro de seranum. vind.

Institutionum Caij

absurdum esse scribit, quod Romani alium relinquerent heredem, alij familiam uenderent. Sed hæc, ut diximus, in desuetudinem abiit. capitque & honorario, & civili iure ita testamentum condi, ut uno, eodemque tempore adhibiti septem testes subscriptiones, & signacula testamento imponent. Ipse autem testator, aut testes manu propria nomen heredis exprimerent ex Iustiniani constitutione, §. sed his omnibus, Instit. hoc tit. l. iubemus, C. eod. quod postea remissum sit Noue. l. 19. quo iure hodie utimur. At in Ecclesiastico dominio duo, aut tres testes sufficiunt, c. quum esses, & c. seq. ex. de Testa. Venetis autem etiam holographum testamentum ualeat absque testibus, si tamen post testatoris mortem auctoritate magistratus confirmetur, quod releuare dicunt. idque manasse videtur ex Nouella Constit. Theodo. & Valent. titu. 4. & ex Visigothorum legibus li. 2. tit. 5. cap. 6. quæ apud ceteros non obtinere. Est & testamentum nuncupatiuum, est & militare, de quibus in Iustiniani Instit. & alibi.

SI SINE PATRE EST] Sine patre civili, nam emancipatus filius, quamuis patrem habeat, transfert sua bona in adoptantem.

CU M OMNIBVS BONIS SVIS] Si tamen impubes adrogetur, satisfactio ab adrogatore dari solet restituendi bona pupilli, si intra pubertatem decesserit, illis, quasi adoptio facta non esset, ad successionem eius uenturi essent, l. 17. in fi. cum l. seq. de Adopt. §. quum autem, Instit. eod.

C A I V S.

SI quæramus, an valeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecerit testamentum habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiramus, an secundum regulas iuris ciuillis testatus sit.

IN sunt hæc verba Caij in l. 4. D. qui testam. fac. poss. IN PRIMIS ANIMADVERTERE) Hunc ordinem semper sequutus est Caius, ut prius de personis disserat, quam de rebus

Liber Secundus.

48

bus. Itaque primo libro de personis, secundo de rebus tractat. atque in hoc articulo innuit, prius inquirendum esse quis fecerit testamentum, deinde quomodo fecerit. malè Iustinianus, qui id in suis Institutionibus non seruauit.

HABUERIT TESTAMENTI FACTIONEM) Testamenti factio dupliciter accipitur. Dicimus enim habere testamenti factionem tam qui testamentum facere potest, quam qui non potest, sed heres in testamento scribi potest, ut filius familias, & seruus. quæ de re multa disserit Bartolus ad l. si filius familias, D. Qui testam. fac. poss. Hoc loco testamenti factio sumitur in actiua significatione. qui verò sint, qui hanc factionem non habeant, dicitur inferius in epitome.

SECUNDVM REGVLAS IURIS) Debet, qui testamentum condit, solemnitates adhibere, quæ ad id institute sunt, alioquin testamentum non erit. Quintil. declam. 308. Non dixerim testamentum, cui libripens, & emtor familiæ, & cetera iuri necessaria deerunt. Quapropter definiunt testamentum esse iustam uoluntatis sententiam, & c. l. 1. hoc tit. Iustam hoc est, secundum regulas iuris. Quæ sint hæc solemnitates, paulò superius exposuimus, quas & Accursius hic enumerare pergit. Constat verò magnam, exactamque curam, & diligentiam hac in re adhibitam, ut rix quisquæ sine Iurisperito testamentum facere auderet, quam nimiam & miseram diligentiam uocauit testator in l. Lucius, 88. in fin. de lega. 2. Videndus Seneca lib. 4. de Benef. cap. 11. Præterea nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant. l. 55. de leg. 1. multæ fuere leges testamentariæ, Caninia, Furia, Cornelia, Falcidia, Velleia, Voconia, Papia, Vicesima. quare Falcidia in testamento prohiberi non poterat, l. 15. §. 1. ad leg. Falc. Hodie tamè potest ex Constitutione Iustiniani de Hered. & Falc. cap. 2. ad si. siue expressè facta sit prohibitio, seu tacitè: quod memini ex te didicisse M. Antoni Otheli præceptor amantissime.

E P I T O M E.

ID quoque statutum est, quòd non omnibus liceat facere testamentum. Sicut ij sunt, qui sui iuris non sunt, & alieno iuri subiecti sunt, hoc est filij tam ex nobis

Lib. 2
tit. 2.

bis nati; quàm adoptiui; Item testamenta facere non possunt impuberes; idest minores xiiij. annorum, aut puellæ xij. Item & ij, qui furiosi, idest mente insani fuerint, non possunt facere testamenta. Sed ij, qui insani sunt, si interualla ipsius insanix habent, per interualla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta,

ET ALIENO VIRI SVBIECTI SUNT) Satis fuit dicere, qui sui iuris non sunt: hos enim necesse est alieno iuri subiectos esse.

HOC EST FILII TAM EX NOBIS &c.) Magna est altercatio, cur filius familias testari non possit, etiamsi pater permittat, l. 6. D. hoc tit. at eo permittente donare causa mortis possit, leg. tam is, 25. de Don. cau. mor. Filius familias testamentum facere non potest, quod nihil suum habet, ut testari de eo possit, inquit Vlpian. in fragm. tit. 20. Sed Imperatores Augustus, Nerva, Traianus, & Hadrianus constituerunt, ut de peculio castrensi testamentum posset facere, S. 1. Instit. quib. non est perm. fac. testa. quod Justinianus traxit ad quasi castrense, l. ult. C. de inoff. testam. quod ij habent, qui salaria percipiunt publica. nam falsum est, quod Jason, & Salicetus, ceterique putarunt, omnia, quæ litterarum causa adquiruntur, sub quasi castrensis peculij nomen uenire. At certe filius famil. in eo peculio vice patris familias fungitur, l. 6. in fin. de Iniu. rup. & irr. fac. test. l. 2. ad S. C. Maced. alioquin verbis legis 12. tabular. repellitur, quæ ait: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA &c. nam de patre familias hoc tantum cauit, non item de filio familias. Mulieres antiquitus facere testamentum non poterant sine tutoris auctoritate, quia erant in perpetua tutela, Vlpia. in fragm. tit. 20. S. pen. quæ uerò in manum uiri conuenerat, testamentum etiam nullo auctore condere poterat. quod elicitur ex uerbis M. Tullij in Topic. ubi ait: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari &c. Ait enim non ualere testamentum eius; quæ capite se nunquam diminuit, hoc est, quæ in manum uiri non conuenit, nam ea testari potest sine alterius auctoritate. Boetius sic habet:

Mulieres

Mulieres uerò antiquo iure tutela perpetua continebatur. recedebant uerò à Tutoris potestate, quæ in manum uiri conuenissent. itaque fiebat eis prioris status permutatio. & erat capite diminuta, quæ uiri conuenisset in manum. quædam igitur, quæ se nunquam capite diminuisset, idest, qui in manum uiri minime conuenisset, si non tutoris auctoritate testamentum fecit, quæritur, an secundum eius tabulas ex edicto prætoris debeat dari possessio, &c. Cur uerò hæc, quæ alieni quodammodo iuris esset, & marito tanquam filia, testari poterat? nulla credo alia de causa, quàm quod mater familias esset, idque ostendit Cicero in Topicis, ubi ait: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ea uxor mater familias esset: si ea in manum uiri non conuenerat, nihil debetur. Genus est enim uxor, eius duæ formæ, una matrum familias, hæ sunt, quæ in manum uiri conuenerunt, altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Quod ibidem explanat Boetius, & confirmat Agellius lib. 18. cap. 6. quod igitur de patre familias statuit lex 12. tabul. id ad matrem familias trahendum fuit. Ceterum quod ad patris bona attinet, ut ea filius familias posset mortis causa donare, mirum non est, quia pater per filium donare censetur, nam qui per alium facit, per se ipsum uidetur facere, ut iuris regula est. Testari uerò per filium non potest, quum testamentum foret actus legitimus, qui neque diem recipit, neque conditionem, neque sit per interpositam personam, quod acutè obseruauit, & discussit Petrus Faber Semestr. lib. 2. cap. 23.

[DEEST MINORES XIII. ANNORUM.] Hæc Proculianorum sententia uidetur semper fuisse magis recepta, ut pubertas ex numero quatuordecim annorum constitueretur. nam quauis Sabiniani adfirmarent, quosdam etiam post quindecim, & sedecim annos adhuc esse impuberes, quod & hodie uidere possumus, tamen statuenda erat certa regula: nullaque melior fuit, quàm hæc Proculianorum, nam plerique masculi quartodecimo, feminae duodecimo anno pubem emittunt: nam ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter, & facile, quàm quæ perraro eueniunt, l. 5. de legib. itaque hanc opinionem potius receptam fuisse uidetur testari Macrobius lib. 1. in Som. Scip. sic inquit: Post annos autem bis septem ipsa ætatis necessitate pubescit: tunc enim

Hier. Alean. Comm. G moueri

moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio foeminarum. ideo & tutela puerili, quasi uirile iam robur absoluitur: de qua tamen foeminae propter votorum festinationem maturius biennio legibus liberantur. *Idemque clarius lib. 7. Saturn. cap. 6.* Quum calor semper generationis causa sit, foeminae ideo celerius, quam pueri, sunt idoneae ad generandum, quia calent amplius. nam & secundum iura publica duodecim annus in foemina, & quartusdecimus in puero definiuit pubertatis aetatem. & meminit Tertullianus aliquot locis. Atque hanc pubertatis definitionem comprobata a Justiniano diximus libro primo ad capi. 9. ante eam igitur aetatem testamentum facere non licet ob defectum iudicii, l. 5. hoc titu. §. praeterea. Inst. quib. non est perm. Debent autem eam aetatem excessisse, aut saltem complexisse, l. qua aetate, hoc titu. Olim pupillis Tribunis militum datum fuit, ut testarentur, l. ult. C. de testam. mili. eam enim dignitatem dedit Augustus impuberibus, teste Sueton. cap. 38. ex quo intelligitur l. 4. C. de testam. milit.

PER INTERVALLA, QUIBUS SANI SUNT, &c.] Ut tamen, dum dilucidum intervallum durat, testamentum inceptum, consummatumque sit, l. Furiosum, 9. C. hoc titu. Sed & plurimi alij sunt, qui testamenta facere non possunt, ut Serui, Serui poena, De portati, Peregrini, Obsides, Captiui, Capitali crimine damnati, de statu suo dubitantes, Prodigij, quibus bonis interdictum est, item qui lege intestabiles facti sunt, Surdi quoque, & muti, & Caci, nisi quadam adhibita observatione. de quibus omnibus discere nimis longum esset.

Nec Caius, aut Anianus ulterius trahi sermonem videtur permittere.

De Institutione, & exheredatione liberorum. Cap. VII.

E P I T O M E.

S, Qui filium in potestate habet, curam Lib. 2 agere debet, ut testamentum faciens masculum filium, aut nominatim heredem instituat, aut nominatim exheredet. Nam si masculum filium in testamento praeterierit, non ualebit testamentum: Si vero filiam praeterierit, non rumpit testamentum filia praetermissa, sed inter fratres suos legitimo stante testamento, suam sicut alij fratres, consequitur portionem. Si uero testamento extranei heredes scripti fuerint, stante testamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam si facto testamento, in quo filius masculus praetermissus est, euenerit, ut uiuente adhuc patre filius, qui praetermissus est, moriatur, sic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, testamentum, quod factum est, non ualebit.

HOC capite tam de Institutione, quam de exheredatione liberorum agitur, nepe ut testamentum ualeat praeter observationes, quae praecedenti capite tradita sunt, l. inter, 30. de lib. & postum. quare melior est titulus, quem posuimus, quam ille, DE EXHEREDATIONE LIBERORVM, qui apud Anianum, & Justinianum uisitur. nam Theophilus post hunc titulum in princ. tit. de Hered. Instituen. ait. Post traditam de institutione, & exheredatione liberorum doctrinam, &c. quod & Cuiacius notauit. **NO MINATI M**) Id enim necesse est, ut institutio, & exheredatio ualeat, l. Titius, 25. de lib. & post. l. pen. S. uidemus, de bon. post. contra tab. l. 6. §. si institutus, ad l. Corn. de Fals. l. 3. de Iniu. rup.

Institutionum Caij

rup. & irr. fa. test. l. 1. de Hered. inst. l. 2. C. de lib. prat. l. ult. C. de bon. poss. con. tab. Nomen igitur filij, & prænomen, & cognomen dicendum est, aut etiam unum ex his. sed & sufficit, si dixerit, filius meus ex heres esto, si unus sit filius, aut si pepercerit filium dicere, & Seiana tum dixerit, aut cum conuicio non nominandus, non filius meus, latro, gladiator, & huiusmodi, l. 1. l. 2. l. 3. de lib. & postu. dum modo constet, de eo loqui, nam Nomen (inquit Diomedes lib. 1. Gram.) dicitur, quod unamquamque rem monstrat, ac notet, quasi notamen. quare nihil interest, nomine demonstrat, an indubitabili signo, quod penè nihil à nomine distet, l. quoties. §. S. si quis nomen, de hered. inst. §. si quis in nomine, Inst. de legat.

NON VALEBIT TESTAMENTUM. ipso iure, neque enim querela, aut alio facto opus est. Veruntamen si superviens bonis se patris abstinuit, licet subtilitas iuris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono, & equo tuebitur, l. filio, 17. de iust. rup. & irri. fa. test.

NON RUMPIT TESTAMENTUM FILIA PRÆTERMISSA. Ut nec nepos, aut nepotis, reliquidè, teste Vlp. in fragm. tit. 22. quare & si tentabat nullum dicere, non poterat, sed iure ad crescendi portionem suam habebat. ex prætore autem poterat habere contra tabulas bonorum possessionem in totum, at Imper. Antoninus eam in tantum coarctabat, in quantum ius ad crescendi competeat, l. ult. C. de lib. prat. Peioris autem conditionis erat filia præterita, quàm exheredata. nam si præterita fuisset, alio herede instituto, illa dimidium hereditatis accipiebat, quod si testamento hereditas restitui iussa esset, quàm retinere quartam ex S. C. Trebelliano uellet, non plus, quàm fideiuciam retinebat. quod si exheredata fuisset, mota querela inofficiosa, ac restituta ex fideicommissio hereditate, retinebat quadrantem. quod absurdum sustulit Iustinianus, d. l. ult. C. de lib. prat.

FILIA MEDIETATEM HEREDITATIS ADQUIRIT. Filia scriptis heredibus ad crescebat, suis quidem heredibus, hoc est fratribus, in partem uirilem, extraneis in partem dimidiā, ut confirmant fragmenta Vlpiani d. tit. 22. Quid uerò, si & frater, et extraneus scripti sunt? utriusque dimidiā auferet, hoc est sextantem, ut unusquisque trientem habeat. Si uerò duo sint fratres instituti, his tertiam, extraneis dimidiā tollit, Paul. lib. 3. sent. tit. 4. §. filio. Sed hæc (ut diximus) à Iustiniano sunt abrogata.

Quamlibet

Libër Secundus.

51

QUAMLIBET FILIUS ILLE MORTUUS FUERIT] l. si filius, 7. de lib. & post. ex regula, quæ dicit, ea quæ ab initio non subsistunt, ex postfacto non conualescere, l. quod initio, 29. de regul. iur.

E P I T O M E.

Postumorum duo genera sunt, quia postumi appellantur ij, qui post patris mortem de uxore nati fuerunt, & illi, qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo nisi is, qui testamentum facit, in ipso testamento comprehenderit; QUICUNQUE FILIUS, AUT FILIA MIHI NATVS, NATAVE FVERIT, HERES MIHI SIT; aut certè dicat, EXHERES SIT, ualere eius non potest testamentum; quia, sicut superius iam dictum est, legitimè concepti pro natis habeantur. Nisi quod melior conditio est postumæ, quam natæ; quia nata, si prætermissa fuerit, non rumpit testamentum: postuma uerò, sicut masculus, testamentum rumpit.

Postumi quasi posteriores dicti sunt, ideoque id nomen sine adspiratione scribendum, Cuiacius notat lib. 3. Obs. cap. 4. ij igitur sunt, qui posteriores parenti editi sunt. nec tantum post eius mortem, sed & post conditum testamentum eo uiuo ex primo capite legis Velle. Hic autem Caius de suis postumis tractat, non de alienis. qui uerò sui postumi sint, qui alieni, uideamus. Est autem alienus postumus (inquit Iustin. §. postumo, de legat.) qui natus, inter suos heredes testatori futurus non est. hoc est, qui nunquam futurus est suus heres testatori, qui uerò aliquando suus heres testatori futurus est, is alienus dici non potest, sed potius suus dicetur, §. postumi quoque. Inst. de Hered. qual. & diff. utique. n. alienus is etiam est, qui extraneus est: quod exemplum à Iustiniano adductum demonstrat, nam in d. §. postumo, Inst. de legat. postquam finit alienum postumum, subiungit: ideoque ex emancipato filio conceptus nepos extraneus erat postumus aucto. quasi rationem reddat, quia

Hierony. Aleand. Comm.

G 3

re

re alienum dixerit, quia scilicet extraneus sit: ideoque nepotem ex filio emancipato alienum nepotem uocat Vlpian. in l. sed si hac lege. 10. §. si filius meus, de in ius voc quamobrem inepta est eorum opinio, qui aiunt, alienum esse postumum, qui ex filio in potestate nascitur, is enim suus est, aut certe futurus suus. His cognitis uideamus, qui institui potuerint, aut debuerint, qui non. Ac putem lege 12. tabul. tam suos postumos, quam alienos institui potuisse, ob latissimam potestatem testatoribus tributam, l. verbis. de verb. sign. quæ quoniā aut legibus, aut auctoritate Iurisperitorum coangustata est, factum est, ut sui tantum postumi possent heredes institui, non item alieni. Ratio fuit, quoniā quum constitutū foret, ut præteritione filiorū nullū esset testamentum, si sui postumi præteriti essent, agnatione testamentum rupissent. Alieni verò quia impune prætereuntur, ideo iure civili factum est, ut nec heredes instituerentur, quoniam incerti sunt; nam regula inducta fuit, ne incertæ personæ instituerentur, aut iisdem legaretur, §. legari, Instit. de legat. quoniam certum consilium debet esse testantis, inquit Vlpian. in fragm. tit. 2. 2. quæ tamen regula quibusdam casibus coangustata est, præsertim in suis postumis, ne (ut diximus) testamenta infirmarentur. Quamobrem cautio Gallij Aquilij, (quæ multis leguleijs negotium facessit) de postumis futuris suis capienda est, non de alienis, ut multi putant, quo in errore uersatus quæque est doctissimus præceptor meus Guidus Pancirolus, qui hisce diebus maximo cum omnium dolore diem suum obiit: cuius quidem doctrinæ multa, quæ didici, accepta refero. Nam unusquisque poterat postumum suum heredem scribere, l. 4. de lib. & post. ubi illud uerbum posse non omnino cum Accursio interpretor debere, nam debebat quidem postumum heredem scribere, quia filius, & suus heres esset, poterat verò, quia id admissum iure civili fuerat contra regulam, quam superius adduximus. quod verò ibidem Vlpianus ait; Placet omnem masculum posse postumum heredem scribere; rectissime Raphael Cumanus, ideo masculum nominari inquit, quia femine postumos suos habere non possunt, quum filios non habeant in potestate. idque frustra Iason subuertere conatur, nam l. Postumus. de inoff. testamen. quam pro sua sententia adducit, non de iure civili loquitur, sed de prætorio, quo iure institutus alienus postumus in bonorum possessionem mittitur. Sed ad rem, quum posset unusquisque postumos suos heredes instituere, poterat quoque postumum nepotem ex filio, qui aliquando suus futurus esset, instituere. Sed quum

nescirent quodammodo homines, quomodo id facerent, Gallus Aquilius Iurifcon. cautionem, & formulam docuit, quæ ea est: Si filius meus uiuo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis post mortem meam in decem mēsisibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, heredes sunt, l. Gallus, de lib. & post. nam quod in l. pen. de legat. 1. inquit Paulus, obtinuisse Galli sententiam, alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri, non de hac formula intelligendum est, ut vulgus interpretum putat, sed de alia Galli opinione, qui censuit, alienos postumos non testamentarios, sed legitimos heredes posse fieri: Veluti fratris mei postumus heres legitimus ab intestato esse mihi potest, uentre in possessionem misso unde legitimi. unde ab eo fideicommissum relinquere possum, l. 1. §. pen. de legat. 3. Quod igitur inquit Iustinianus, §. postumus, de lega. Postumus autem alienus heres institui & antè poterat, & nunc potest; antea, intelligendum est de iure Prætorio, non civili, §. 1. Instit. de Bonor. poss. quod uerò nunc possit, id ad Iustiniani constitutionem referendum est, ut possit institui, nec prætoris indigeat auxilio. quod uerò subiungit: nisi in utero eius sit, quæ iure nostro uxor esse non potest, non intelligi debet, quæ uxor testatoris esse non potest, sed quæ nullius uxor esse potest, ut sentit Cuiacius, ut antiquitus uirgo Vesta lis, aut peregrina, hodie Ascetria, nam harum postumos nec prætor adiunabat. absurdum enim esset, si diceremus prætorem hanc institutionem non adiunare; Qui ex sorore mea nascetur heres mihi esto, aut eam; Qui ex Titia uxore Seij nascetur, mihi heres esto. nam quod dicitur, ex ea, quæ aliq̃ nupta est, non licere postumum heredem scribere, l. si quis, 9. §. 1. de liber. & post. non de alieno postumo, sed de suo intelligitur; ueluti si quis dixerit; Qui mihi filius ex Titia uxore Seij nascetur, heres esto. hoc enim casu turpis est institutio. Nam quod de suspitione quadam interpretes tradunt, ridiculum prorsus est, quum ea suspicio tam ex nato, quam ex nascituro oriri queat, ut probat Alciatus. Quisque igitur poterat alienum postumum heredem instituere ex iure prætorio, postumum autem suum ex iure civili, etiam si nondum uxorem habebat, l. 4. de lib. & postum. & ex certa femina, dummodo in nupta foret, l. filius, 28. §. si quis eo tempore, eod. tit. ut de uidua responsum est, l. anteced. eod. quæ omnia quod magis recto oculo quisque inspiciet, eò ueriora uidebit.

AUT CERTE DICAT, EXHERES SIT] Sic rectè legitur in Patauina editione anno 1554. malè in Lutetiana: **EXHERES MIHI SIT, AUT CERTE DICAT, EXHERES SIT.** malè in Taurinensi, & ceteris Grispinianis; **HERES MIHI SIT, AUT CERTE DICAT, HERES SIT.** Postumus enim filius aut instituendus est, aut exheredandus, atque formulam utramque ponit Caius.

VALERE EIVS NON POTEST TESTAMENTVM] Sicut patientia filij præteriti operatur, ut sustineatur testamentum, quamuis ipso iure nullum sit, l. 17 de iniur. rup. & irr. fac. testa. ita si postumus præteritus uiuo testatore natus decesserit, licet iuris scrupulose, nimiaque subtilitate testamentum ruptum uideatur, attamen bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest, l. postumus, 12. de iniur. rup. & irr. fac. test.

SICUT SUPERIUS IAM DICTVM EST] Lapsus est memoria Aniani, qui quàm multa ex Caijo susculerit, tamen uerbis Caij adfirmat, id exstare, quod iam sustulit.

LEGITIME CONCEPTI PRO NATIS HABENTVR] Quoties de commodis ipsorum queritur, l. 7. l. 26. de Statu homin.

POSTVMA VERO SICUT MASCVLVS TESTAMENTVM RUMPIT] Quod & Vlpian. significat his uerbis titu. 22. fragmen. Postumi quoque liberi cuiuscunque sexus omitti, quod ualuit testamentum adgnatione rumpunt. & meminit Iustinian. in §. postumi, Instit. hoc titu. eaque fortasse ratio fuit, quia nihil de ea uidetur cogitasse testator, quàm nondum nata sit; arg. l. si filius familias, de Testamen. mili. nam si iam natam præterijt, uix esse potest, ut eius non meminerit, ac eo casu uidetur potius odio præterijisse. Sicque facilius iam

nata exheredari inter ceteros poterat, quàm nascitura, nam huic aliquid legari debebat, ne silentio omitta censeretur, ut Vlpianus ostendit titu.

22. regul. &
Iustinia.

in

§. postumi, quod ipse sustulit, l. vlt. §. vltim.
C. de liber. præter.

Postu-

C A I V S.

Postumorum loco sunt & hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo sunt parentibus sui heredes. ut ecce, si filium, & ex eo nepotem, neptemvè in potestate habeam, quia filius gradu præcedit, is solus iura sui heredis habet, quamuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos, neptisvè in eius loco succedere. & eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium, vel heredem instituere, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum. ita & nepotem, neptemvè ex eo necesse est mihi vel heredem instituere, uel exheredare, ne fortè me uiuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos, neptisvè, quasi adgnatione rumpant testamentum. Idque lege Iunia Vellea prouisum est.

Exstat hoc fragmentum in l. 13. de Injur. rup. & irr. fac. testa. & apud Iustinianum sub hoc titu. quod multorum commentarijs adeo expositum est, ut cumulum non requirat. quare paucis utamur. Notauimus suprà, iure veteri nepotes, & pronepotes, sicut & filias impunè testamento præteriri potuisse, si tamen iam nati essent, nam postumi nepotes, postumaue adgnatione rumpebant testamentum. Lex autem Vellea nepotes ià natos, quorum pater gradu præcederet, exequauit postumis, ut hi etiam præteriti rumperent testamentum, si mortuo eorum patre sui heredes adgnascerentur, quod hoc loco explicat Caius, dum ait, eos postumorum loco esse. id autem continebatur capite secundo legis Vellee, l. Gallus, §. sequenti. de lib. & postu.

QVIA FILIJS GRADU PRÆCEDIT, IS SOLVS & c.] Nam ut nepos sit suus heres, necesse est, ut pater eius uiuo auo defierit suus heres esse, §. 1. Inst. de hered. qual. & differ.

SI

Quibus modis testamenta infirmantur.

Cap. VIII.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 3.

SIQUIS post factum testamentum adoptauerit apud populum illum, qui sui iuris est, hoc est, qui patrem non habet, aut apud prætorem illum adoptauerit, qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita eius rumpitur testamentum.

Posteriore quoque testamento, quod iure factum est, id, quod iure factum antè fuerat, rumpitur. Quod si facto posteriore testamento heres scriptus aut ante aditionem hereditatis moriatur, aut uiuo testatore defecerit, aut conditio possibilis, sub qua heres institutus est, impleta non fuerit, is, qui testamentum fecit, intestatus mori uidetur: quia testamentum, quod prius fecerat, testamento posteriore rescissum est, & quod posterius factum est, his rebus, quas diximus, infirmatur.

Hic octauum caput distinguendum erat, ut fecimus. Anianus multa capita omisit, multa confusa reliquit, ut superius quoque patuit. Dictum est, quomodo testamentum iure fiat, expositis solemnibus, item institutione, aut exheredatione liberorum. modò inspiciendum est, quibus ex causis testamentum hoc iure factum rumpatur, irritumve fiat.

ADOPTAVERIT APUD POPULUM] Ut verum fatear, dudum hæreo, Adoptio per populum statim translata in principem populi potestate desierit, an multo postea tempore durauerit. nam Augustus iam princeps Tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium adoptauit in foro lege

Curia-

Curia, teste Sueton. cap. 65. & Claudius Neronem, de quo sic Tacit. lib. 12. Annal. rogataq. lex, qua in familiam Claudiam, & nomen Neronis transfret. Apud Ulpian. quoque in fragmentis regularum tit. 8. ubi de adopt. loquitur, nulla mentio est adoptionis per principem, ut nec apud Agellium lib. 5. cap. 19. qui uixit temporibus Caij. Certè Diocletiani tempestate adrogatio per principem fiebat, l. 2. C. de Adoption. nam quod suis quoque temporibus id fieri Caius scribat eo fragmento, quod posuimus lib. 1. cap. 8. ex l. 2. de Adopt. etiam atque etiam animaduertendum est, num id fragmentum Caij purum putum sit, quum per Tribonianum uersatum sit. Aut dicendum tam apud principem, quam apud populum id potuisse fieri, donec paulatim potestatem omnem principes sibi arrogarunt. Primò Julius Cæsar comitia cum populo partitus est, ut Sueton. refert Jul. cap. 41. deinde Augustus Comitiorum pristinum ius reduxit, & ipse interueniebat tanquam unus e populo, teste eod. Aug. cap. 40. & cap. 56. Denique & alie mutationes exorte sunt ad libitum principum.

QUASI EI FILIUS NATVS SIT] Adgnatione sui heredis rumpitur testamentum. Pluribus autem modis adgnascuntur, velut adgnascendo, id est, quum suus heres adgnascitur, qui neque heres institutus, neque ut oportet, exheredatus sit: aut in locum sui heredis succedendo, velut nepos mortuo filio, vel emancipato, ut proximo superiori capite diximus. item iure veteri manumissione, id est si filius ex prima, secunda uel mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem, qua de re primo libro diximus, & infra, cap. 14. Pariter in manum conuentione, de qua postmodum agetur. denique & adoptione, quum scilicet filius aut adoptatur, aut adrogatur. de quibus omnibus Ulpian. in fragm. regul. tit. 23. Adoptio igitur operatur idem, quod adgnatio, l. verum, 8. de iniusto rup. & irr. fac. test. l. filius, 28. §. 1. de lib. & postum. §. 1. Instit. hoc tit. Quid si Titium heredem instituam, & postea eundem adoptem? an quasi adgnascendo rumpet testamentum? & constat, non rumpi testamentum ab eo, qui heres inuenitur, l. filio, 23. §. ult. de lib. & post. dubitari poterat, quoniam non tanquam filius, sed tanquam extraneus institutus fuerat. Pariter si pater ab hostibus capiatur, qui testamentum fecit, & filium instituit, reuerso eo non rumpitur testamentum, quamuis filius quasi adgnatione reuertatur in potestatem, l. si pater, 9. D. eod. titu.

QVOD

QVOD IVRE FACTVM EST] Regula iuristradiitur, posteriora derogare prioribus, quæ in testamentis potissimum locum habet. Tunc autem prius testamentum rumpitur, quàm posterius ritè perfectum est. nam si in posteriori iuris solemnia desint, aut filiusfamilias preteritus sit, superius non rumpitur, l. 7. de lib. & postum, l. si binæ, de Iniu. rup. & irr. fa. testa. Capitolin. in Perrinace: Legē sanè tulit, ut testamēta priora non prius essent irrita, quàm alia perfecta essent. Duo excipiuntur casus, quibus posterius testamentum imperfectum rumpit superius perfectum. Unus est, si posterius testamentum fiat iure militari. Alter si in priori perfecto extraneus institutus sit, in alio imperfecto is, qui ab intestato venire potest, l. 2. de iniu. rup. & irri. l. hac consultissima, §. si quis autem, C. de testamen.

¶ D, QVOD IVRE FACTVM ANTE FVERAT.] Debet prius testamentum iure factum esse, alioquin frustra quæreretur, an ob posterius rumpatur, quàm per se ipsum irritum foret, l. si quis, 29. ad S. C. Trebel. l. 1. de iniu. rup. & irr. nemo autem potest duo testamenta facere, quæ æquè valeant, nisi miles sit, l. quærebatur, l. militis, §. 1. de test. milit.

AUT VIVO TESTATORE DEFECERIT] aut viues noluerit heres esse, §. 1. Insti. hoc tit.

CONDITIO POSSIBILIS] Impossibilis enim conditio pro non scripta habetur, l. 3. de cond. & demon. l. 1. de cond. insti. l. 16 de iniu. rup. & irr. §. pen. Insti. de hered. insti. Idem iuris est in conditionibus, quæ contra leges, aut bonos mores scriptæ sunt, aut inanes, & derisorie sunt, l. 9. l. 14. l. 27. de condit. insti. pariter si contra salutem sint, aut dignitatem, l. 7. l. 63. §. si sub conditione, ad S. C. Trebelli. In contractibus aliud est, ut dicetur lib. 3. cap. 4.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 3.

ALio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, ut si aliquis post factum testamentum capite minuatur, id est, aut ab hostibus capiatur, aut pro crimine in exsilium deputeretur. Similiter & si qui adoptatus fuerit, testamentum, quod antequàm adoptaretur, fecerat, non valebit.

AUT

AUT AB HOSTIBUS CAPIATUR] Admissum est tamen, ut si postliminio reuertatur, testamentum vires recipiat: aut si ibi decedat, lege Cornelia confirmetur, & si quis filio, §. quatenus, de lib. & post.

IN EXSILIUM DEPUTETUR] Ita omnia exemplaria, fortasse quis scripserit, **DEPORTETUR**. at eo loquendi genere alijs locis utitur Anianus, ut in interpretatione. l. 9. C. Theodo. de Iurisd. exsilio se deputandum esse cognoscat. & ad l. 1. C. Theod. de Inoff. testam. non pro crimine suo exsilio fuerit deputatus, & ad l. 2. de Postlim. nouerit se in exsilio deputandum. pariter ad l. 2. Vnde vi. ad l. vnic. Siquis eam, cuius iur. & c. ad l. 1. de Rap. virg. ad l. 2. Vt intra an. crim. a7. & c. ad l. vn. Ne dam prouinc. infl. in Theodosiano Codice. Deportatio igitur testamentum iam factum rumpit, l. eius, 8. Qui testam. fac. post. quia & bona, quæ tunc habuit, quàm damnaretur, publicantur, etiamsi in sententia expressum non sit, l. Deportatorum, C. de Pen. Eius, qui sententia præsidis deportatur, non statim irritum fit testamentum, sed quàm princeps factum comprobauerit, l. 6. §. eius qui, de Iniu. rup. & irri. quia Præses deportandi ius non habet, l. 6. de Interd. & releg. at Præfectus prætorio, & eius Vicarius, & Præfectus urbis deportandi ius habent, ac statim post eorum sententiam ciuitas amittitur, ideoque testamentum rumpitur, l. 2. §. 1. de pen. l. 1. §. a præfecti, de lega. 3. quamuis nondum Imperator insulam, adsignauerit, l. 1. §. 1. de off. præf. urb.

TESTAMENTUM, QVOD ANTEQUAM ADOPTARETUR, FECERAT, NON VALEBIT] Etiam si iterum sui iuris effectus sit, nisi tunc codicillis, aut alijs litteris eodem testamento se mori uelle declarauerit, l. qui ex liberis, §. qui testamento, de bon. poss. sec. tabul.

HERE

De Heredum qualitate, & differentia.

Cap. IX.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 3.

HEREDES autem sui sunt, aut necessarii, aut extranei. Sui heredes appellantur filij, aut nepotes ex filijs masculis, quos in potestate auus, uel pater habet. Necessarii sunt heredes serui, qui cum libertate heredes instituuntur. necessarii

ideo, quia aut velint, aut nolint, necesse est eis heredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxij, & putant se non tantum in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi seruos suos manumittunt, & heredes necessarios faciunt, ut quod magis heres, quam dominus infamiam incurrat, quum res eius, idest hereditas domini pro debitis uenditur, & creditoribus datur. Extranei sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur, sed eos quicumque pro arbitrio suo scribit heredes.

HOC etiam caput Anianus cum reliquis immiscuit, quod nos iure merito segregauimus.

HEREDES AUTEM SUI SUNT, AUT NECESSARII] Patauina editio habet: HEREDES AUTEM SUI SUNT, AUT NON SUI, AUT NECESSARII SUNT &c. verbis qualem confusis, & repetitis. lego: HEREDES AUTEM AUT SUI SUNT, AUT NECESSARII.

SUI HEREDES APPELLANTUR FILII, AUT NEPOTES] Ac denique omnes per uirilem sexum descendentes, ut dicitur infra cap. 14. dummodo proximo gradu familie principem contingant.

contingant. Nam si filius exstet, & nepos, & pronepos, filius solus suus heres erit, quo defuncto nepos solus sit suus heres; at pronepos non antea erit suus heres proauo, quam & nepos, & filius decesserit. nec interest, naturales sint, an adoptiui, l. 1. §. suos, de suis, & leg. here. erat & antiquitus inter suos heredes, uxor, que in manum uiri conuenerat, de qua pariter cap. 14. sermo erit. Suorum heredum nomen ex lege 12. tabularum descendit, l. liberorum, de ver. b. signi. uidentur autem dici sui heredes, quia quodammodo sui ipsius heredes sunt, quum mortuo patre familias non adeant, sed continent hereditatem, quam iam habebant, ut Alciatus, & alij declararunt, quasi olim hi domini essent, qui etiam uiuo patre quodammodo domini existimantur, l. in suis, de lib. & postum. Hi autem, & necessarii sunt ex lege duodecim tabularum, sed pretor dat potestatem abstinendi ab hereditate paterna, si eis damnoisa uisa fuerit, l. necessarij, §. 7. de adq. here. nec est necesse pretozem adire, satis enim est, si se non miscuerunt hereditati, l. ei qui, 12. eod. tit. Scire autem eos oportet, se beneficio pretoris esse uoluntarios, nam si necessarios se putauerint, quamuis sint uoluntarij, non poterunt repudiare. l. 1. §. eod. tit.

QUI CUM LIBERTATE HEREDES INSTITVNTVR.] Hodie ex Iustiniani constitutione etiam sine libertate, quum tacite data intelligatur, §. 2. Instit. qui, & quib. ca. ma. non poss.

NECESSARII IDEO, QVIA AUT VELINT, AUT NOLINT, &c.) Inter necessarios suos heredes, & suos necessarios, hoc est liberos, qui in potestate sunt, iure ciuili nihil interest, ut ait Vlpia. in fragm. ti. 22. at Sui iure pretorio adiuvantur, quapropter nec necessarii ab Aniano appellantur. Necessarij autem tantum hereditibus abstinendi potestas non datur.

NAM QVI CREDITORIBVS TENENTVR OBNOXII.] Non semel hoc loquendi genus uideas in hoc libello, ex quo Anianum facile deprehendas, nam huiusce scriptionis plenae sunt eius interpretationes ad leges Cod. Theodosiani, & ad Pauli sententias. Sed & Visigothorum leges sapienter ita loquuntur.

UT QVO MAGIS HERES, QVAM DOMINVS INFAMIAM INCVRAT.] Qua de re non nihil diximus primo libro. cap. 4. Nullo heredere relicto res hereditarie venduntur defuncti

Institutionum Caij

defuncti nomine, l. 4. de Reb. auct. ind. poss. quod ignominiosum est; quare huiusce rei leges curam habent, l. 5. de Curat. furiosi. l. 23. D. Quæ in fraud. cred.

EXTRANEI SUNT, QUI Nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur.] Hoc prorsus falsum est. nam heredes extranei sunt, qui testatoris iuri subiecti non sunt, siue agnati sunt, siue cognati, qui testatorem aliquo propinquitatis gradu contingunt. Proinde liberi quoque emancipati heredes à nobis instituti extranei heredes nobis uidentur, S. ceteri, Institut. hoc titu. Multa sunt, quæ Anianus improprie uocibus designat, unde aliter sonant, ac ipse forsitan sensit.

De Substitutionibus, & faciendis secundis Tabulis. Cap. X.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 4.

SVSTITVTIO est, quæ post institutionem à testatore fieri solet, id est secundi heredis appellatio. Et duæ sunt, quarum una vulgaris dicitur, alia pupillaris. Vulgaris dicitur; ILLE HERES MIHI ESTO (siue hoc filio, siue extraneo) QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Pupillaris substitutio filijs tantummodo impuberibus dari potest, quæ ita fit: ILLE FILIVS MEVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO.

Liber Secundus.

37

RETINUIMUS Aniani titulum, quamuis si DE SVBSTITUTIONIBUS tantum dixisset, satis fuisset, quoniam & hoc generali nomine pupillaris substitutio continetur, cuius tantum gratia secundæ tabulæ sunt. retinuimus inquam, quia diligenter docet, qui faciendæ sint secundæ tabulæ.

IDEST SECUNDI HEREDIS APPELLATIO.] Hæc interpretatio Anianum olet, quæ falsissima est, nam non ideo minus tertij, & quarti heredis appellatio (ut ipse loquitur) substitutio dicitur, l. 1. de vulg. & pup. sub. §. 1. instit. eod. l. pia. fragm. tit. 22. §. antepen. ceterum ipse errore ductus est, ob sententiam Pauli lib. 3. tit. 5, quam ita legit: Heredes aut instituti, aut substituti dicuntur. instituuntur primo gradu, substituuntur secundo, vel tertio scripti. credidit enim secundo tantum gradu scriptum substitutum dici, tertio verò gradu propriè scriptum appellari: nam eius verba ad eum locum ita habent: Qui testamenta faciunt, sicut instituere heredes, ita substituere possunt. Nam qui primo gradu heredes scripti sunt, instituti appellantur; qui secundo substituti: qui tertio scripti uocantur. existimo autem illud verbum scripti ex Paulo expungendum, ut etiam abest à Codestino in d. l. 1. de vulg. & pupill. substit. quod & Cuiacio videtur.

ET DUÆ SUNT) Num duæ tantum? at interpretes tot gradus constituere, tot species, tot diuisiones, & subdiuisiones excogitarunt, ut quotiescunq. eas percuro, muscarum prælium uidere uidear. Si successionem spectemus, duæ tantum sunt substitutiones. aut enim succedimus in locum eius, qui heres non fuit, & hæc vulgaris est. aut in locum eius, qui heres quidem fuit, sed testari non poterat, & hæc pupillaris est, aut quasi pupillaris, quam Doctores vocant exemplarem. Si personas spectemus, tres sunt Substitutiones, vulgaris, quæ fit puberibus, & impuberibus quibuscunque, pupillaris, quæ filio impuberi fit, in potestate constituto, quasi pupillaris, quæ filio puberi fit dementi. Si modum scripture attēdamus, quatuor sunt Substitutiones. prima illa est: Si Titius heres non erit, Caius heres esto. altera; Si filius meus intra pupillares annos, aut, manente demētia morietur, Caius heres esto. Tertia est, quæ duplex dicitur à Theophilo vulgaris pupillaris: Si filius meus heres non erit, aut heres quidem erit, sed intra pupillares annos

Hier. Ale. Commen.

H

annos

Retinui.

annos morietur, Titias heres esto. Quarta ea est, quam uocant reciprocam: Filios meos heredes instituo, eosque inuicem substituo,

VULGARIS DICITUR: ILLE HERES MIHI ESTO] Probo Patavinam editionem, quæ sic habet: VULGARIS DICITUR: ILLA: HERES &c. Hasce tamen formularum conceptiones scias Aniani esse. Caius elegantius scripserat.

SIVE HOC FILIO, SIVE EXTRANEO] Iure Civili substitutio hæc: Si filius meus impubes heres non erit, Titius heres esto, vulgaris tantummodo est. at Divi fratres constituere, ut pupillarem quoque comprehenderet, nisi pater duos fratres inuicem substituerit, quorum alter pubes, alter impubes sit, hoc communi verbo, eosque inuicem substituo, tunc enim in vulgarem tantummodo casum facta substitutio intelligitur, l. 4. de vulg. & pup. sub.

PUPILLARIS SUBSTITUTIO FILIIS TANTUM-MODO IMPUBERIB.] Quod sic erit accipiendum, si sint in potestate, ceterum emancipatis pupillariter substituere non possumus, l. 2. de vulg. & pup. Tanta est patria potestas, ut etiam post mortem patris usque ad filij pubertatem extendatur: itaque & usque ad id tempus pater in locum suum subrogat tutorem, qui pupilli personam, & bona gubernet, atque ob eam rem, quæ a patre datus alter pater videtur, tutela potestas esse dicitur. Usque igitur ad id tempus pater filio substituere potest, si hereditatem adierit, nisi si miles sit, nam miles etiam ultra id tempus filio substituit, quæ tamen substitutio in fideicommissum conuertitur, l. Centurio, de vulg. & pup. l. Precibus, C. de impub. & al. sub. quæ iura perspicua mihi videntur, nec uideo, quod tendat tantus interpretum conflictus. nam & id perspicue apparet, quod substitutus post pubertatem bona tantum militis capit, quod ius proprium fideicommissi est, l. coheredi, §. quod si heredem, de vulg. & pupil. alioquin civilia uerba, seu directa in paganorum testamentis non trahuntur ad fideicommissum, l. uerbis, eodem titulo. Ea igitur substitutio militis fideicommissum est, aut saltem substitutio ad instar fideicommissi, ut sensit Christophorus Castilioneus. miles enim, quomodocunque potest, quomodocunque vult, testatur. itaque & emancipato filio, & extraneo cuilibet eo modo potest substituere, l. miles, §. 1. §. pen. de mili. testam. At paganus, ut diximus, neque post pubertatem, neque extra-

neis

neis potest substituere, si quandoque heredes fuerint, l. ex facto, §. 3. S. item quero, de vulg. & pupill. nisi si filium furiosum habeat, tunc enim & post pubertatem substituit hoc modo: Si filius meus manente dementia, uel furore decesserit, Caius heres esto: quod Iustinianus induxit, l. Humanitatis, C. de Impuber. & c. nam antea non licebat, nisi id impetratum à Principe foret, d. l. ex facto. de vulg. & pup.

ILLUM ET SUBSTITVO] At cuius heres erit hic substitutus? patrisne, an filij? Si duo sunt testamenta, filij uidetur esse heres, si unum, patris. Proculiani putabant duo esse testamenta, Sabiniani unum, quod patet ex l. paterfamilias, 13. de priuil. creditor. ubi Iauoleni præceptores nominantur, fuit autem Iauolennus Sabinianus, l. 2. §. ult. de Orig. iur. Vnde uisum quibusdam confundi tabulas, & institutiones non debere, sed patrem debere prius sibi, deinde filio heredem scribere, l. 2. §. prius, de vul. & pup. sub. potest etiam pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, uel è contrà facere testamentum, l. patris, 20. in fi. eod. tit. at certe unum est testamentum sed duarum causarum, hoc est duarum hereditatum, l. 2. §. illud etiam, de hered. vend. §. igitur. Inst. de pup. sub. nam sufficit, tabulas esse patris signatas, & si resignate sint filij, & septem signa patris sufficient, d. l. patris, eod. nihil autem refert, dicat, Mihi heres esto, an Filio heres esto, l. coheredi, 42. in fi. l. paterfamilias, 46. in prin. eod. tit. l. 8. §. qui filio, de Bon. poss. sec. tab. qua de re & Cicero non nihil lib. 2. de Inuen. Rhet.

E P I T O M E.

Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad Lib. 2
notitiam substituti peruenire non possit, ne uitæ pu tit. 4.
pilli aliquas substitutus infidias moliatur. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, referetur. Hoc etiam & de donis fieri potest.

NEVITAE PUPILLI ALIQUAS SUBSTITVTYS
INSIDIAS MOLITVR] Multi enim hoc perti-
nere solent, S. sin autem, Instit. de pupil. substit. nam si pupillus
pubertatem egrediatur, iam substitutus spem succedendi amittit;
quamobrem etiamsi pater testamento sua cauerit, ut filius apud sub-
stitutum educetur, tamen prator aestimare debet, an non suspicio ul-
la maligna sit. t. i. D. Vbi pupil. educ. deb. facile enim mortem pupil-
lorum exoptant substituti, unde illud est Persii Sat. 2.

Pupillumque vtinam, quem proximus heres
Impello, expungam: namque est scabiosus, & acri-
bile tumet. & facile id euenire solet, ut significat Hora-
tius Sermon. lib. 2. Sat. 5.

vt & scribare secundus

Heres, & si quis casus puerum egerit orco,

In uacuum uenias. perrarò hæc alea fallit.

NAM IN EXTREMA PAGINA] In ima cera, ait
Suetonius Iul. cap. 83. ut contra primas ceras nominat Nerom. c. 17.

OBSIGNATA PERMANEAT] Si testator in priore
parte testamenti id cauerit, d. S. sin autem, in fin. Instit. de pupil.
substit. Sed & idem est, si seorsum tabulas signatas reliquerit,
etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur, l. 8. Quemad. te-
sta. aper.

HOC ETIAM ET DE DONIS FIERI POTEST.)
Verba hæc subobscura sunt. nihil autem aliud significare credo, quã
legata quoque, quæ à substituto alicui dari testator præcipit, iisdem
postremis tabulis scribi debere. nam non minus legatarij uitæ pupil-
li insidiarentur, quàm scirent, nihil se percepturos, nisi pupillus de-
cederet, & locum substitutioni daret. Vtique autem & legatum do-
num, seu donatio est.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 4.

NAM si extraneus heres scriptus sit, & si aliquem
substituere non possumus, ut si heres extiterit,
& intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres
sit, potest tamen per fideicommissum obligari, ut alij ro-
gatus à testatore hereditatem aut integram, aut pro par-
te restituat.

Hæc

Hæc Anianus. verba autem Caij facile existimo ea esse, quæ
Iustinianus habet in S. ult. Inst. de pupil. substit.

**ETSI ALIQUEM SUBSTITVERE NON POSSV-
MVS &c.]** Qui semel fuit heres, amplius non potest desinere es-
se heres, l. ei qui, de hered. insti. l. 1. ad S. Trebell. quamobrem etsi
hereditatem ex fideicommissio restituat, nihilominus heres permanet,
S. restituta, Instit. de fideicom. hered. ac nisi post Pegasianum Sena-
tusconsultum stipulationes ad similitudinem partiariorum legata-
riorum, aut emtæ, & uenditæ hereditatis interpositæ essent, uniuersa
onera heres sustinebat. Hinc perspicere licet, fideicommissum non es-
se substitutionem, ut passim uocant interpretes. Institutio enim est di-
recta primi heredis appellatio, sic substitutio est directa secundi he-
redis, uel tertij appellatio, quasi subinstitutio. & qui substitutionem
fideicommissariam appellat, idem facilius potest dicere gibbum re-
ctum, aut planitiem montosam. quare parcius ea appellatione uten-
dum; quod & seruasse Iurisconsulti uidentur. Nam substitutus in lo-
cum deficientis heredis heres est: contra Fideicommissarius fideico-
missum habere non potest, nisi heres adierit hereditatem. Hæc si ab
alijs animaduersa essent, non ita facile multis erroribus scaterent in-
terpretum scripta. Hinc falsa illa adscueratio, substitutionem uerbis
directis compendiose (ut aiunt) factam, quàm nullo tempore direc-
tò ualere possit, post mortem ad fideicommissum trahi, quam meri-
tò improbat Alexander, qui pater veritatis cognominatus est. & a-
pertissimè locus hic Caij refragatur comprobatus (ut diximus) à Ju-
stiniano in S. ult. Inst. de pup. sub. frustra enim id esse priuilegium
militis dixisset Papinianus in l. Centurio, de vul. & pup. quod supe-
rius declarauimus. Nam quod hoc uerbum inuicem substituo,
commune uocauit. Modestinus in l. 4. de vul. & pupill. substit. non
etiam fideicommissorum commune esse intelligendum est, sed

tantum vulgaris, & pupillaris substitutionis, ut a-
pertè ex eo loco colligitur, & Viglius consi-
derat. At falsus intellectus ueri-

tati præualuit: itaq;
hodie eo iure
utimur,

nam & Pontificijs legibus comprobatum uidetur, c. Rainu-
tius, ext. de Testam. c. 1. de Testam. in Sex.

Hierony. Aleand. Comm.

H 3

LE.

De Legatis. Cap. XI.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 4.

LEGATORVM genera sunt quatuor, Vindicationis, damnationis, finendi modo, & Præceptionis. Vindicationis legatum est, si testator sic loquutus fuerit: ILLVM SERVVM TIBI DO, aut LEGO: vel ILLAM REM TIBI PRAESVME, HABE, VINDICA. Quod post mortem testatoris statim legatarius non expectato herede sibi præsumit. quam si præsumserit, nec pro præsumto legato ab herede potest calumniam sustinere, nec si aliena res fuerit, quæ legata est, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per vindicationem una res multis legata sit, & singuli hanc ipsam rem præsumere uelint, æquales singuli de re legata capiunt portiones.

Diluit tacitam obiectiōem Iustinianus Instit. hoc tit. cur hosce modos acquisitionis singularum rerum interferat, quum de vniuersalibus acquisitionibus uerba facere instituerit: quia scilicet de testamentis, & hereditatibus testamentariis disertum est, testamentis autem dantur legata, ideo non abs re uisum, de legatis dicere, quæ ratio & Caij inserviet.

SI TESTATOR SIC LOQUUTVS FVERIT] Ulpianus in fragmen. tit. 24. Per vindicationem his uerbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, siue HABETO.

QVOD POST MORTEM TESTATORIS STATIM LEGATARIUS NON EXPECTATO HEREDE, &c.] An igitur ante aditam hereditatem minime gentium. nam si hereditas non adeatur, infirmatur testamentum, ut dixi Cap. 8. & nihil ualeat ex his, quæ testamento scripta sunt, l. 9. de Testam. tut. quomodo brem

brem intelligendum post aditam hereditatem. quod autem ait, non expectato herede, hoc uult inferre, ut legatarius necesse non habeat de manu heredis rem legatam percipere, quum ipse per se possit uindi- care: habet enim huiusmodi legatarius actionem in rem aduersus quā cunque personam, quod & Theophilus exponit. Si tamen ante aditam hereditatem decessisset legatarius, huiusmodi legatum ad heredes transmittitur, quod ius in ceteris non erat, ut tradit Paulus libro 3. senten. tit. de Legat. & si nondum constituisset legatum ad se pertinere, dummodo id cuenisset post apertas tabulas, hoc est postquam dies legati cessisset, nam ex lege Papia dies legati cedebat ex apertis tabulis. Hodie uetus ius restitutum est.

SIBI PRAESVMIT] malè Patavi, **SI PRAESVMAT**: **NEC PRO PRAESVMTO LEGATO AB HEREDE POTEST CALUMNIAM SVSTINERE.**] Hoc significat Aniani uerba, ut non possit heres ullam exceptionem legatario vindicanti opponere, quominus ille sua manu rem capiat legatam: quæ tamen si immobilis esset, utroque tempore ex iure Quiritium esse debuerat testatoris, mortis scilicet, & testamenti faciendi tempore. Si uero numero, pondere, aut mensura contineretur, satis erat, si nel mortis duntaxat tempore fuisset ex iure Quiritium, ut refert Ulpia, Reg. tit. 24. §. 6.

NEC SI ALIENA RES FVERIT &c.] In legato vindicationis heredis factio opus non est, ideo aliena res per vindicationem legari non poterat: quia legatarius, suam esse rem dicere nequebat, quæ formula vindicationis propria est. Facile pertinet ad hanc rem l. Stichus. 39. de Man. testam. & l. propemodum, 88. de verb. sign. si hanc ea admittamus uerbum illud alieno, quod potius crediderim, dolendum.

SI PER VINDICATIONEM UNA RES SINGVLIS RELICTA SIT] siue coniunctim, siue disiunctim. coniunctim hoc modo, Titio, & Seio fundum Tusculanum do lego. hoc enim casu concursu partes fiebant, ac de hoc legato accipiendæ. l. coniunctim, 80. de lega. 3. Disiunctim ita; Titio fundum Tusculanum do lego; Seio fundum Tusculanum do lego. & hoc casu non concursu, sed singulis partes debebantur. quod intelligit Iustinianus in l. vii. §. si autem disiunctim, C. de Caduc. tol. ut res esse diuinauit Accursius.

Lib.2
ti. 5. **P**ER damnationem isto ordine legatum dimittitur, ut testator in testamento scribat; TV HERES MEVS ILLI HOC DA. aut, ILL VD ILLI AB HEREDE MEO DARI IVBEO. In quo genere legati etiam alienæ res per legatum dimitti possunt. Et necesse est heredi, aut redimere eam rem, quæ iuris alieni est, & legatario tradere; aut si is, cuius est res, uendere noluerit, quantum res illa ualebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam quasi suam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest: & inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatum dederit, necesse est ab herede, aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretio legatario dari.

PER DAMNATIONEM ISTO ORDINE] *Ulpianus in fragm. regu. tit. 24. has formulas prodit; HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. DATO. FACITO. HEREDEM MEVM DARE IVBEO.*

IN QVO GENERE LEGATI ETIAM ALIENAE RES &c.] Hoc in legato heredis facto opus est, nam ipse damnatus est legatario præstare, non legatario potestas data est uindicandi. Ideo si aliena res legata sit, potest eam heres emere, & legatario dare, quod pertinet l. alienus. 61. ad leg. Falcid. nam si emere in suo pretio non poterat, æstimationem dabat.

AUT SI IS, CUIUS EST RES, VENDERE NOLUERIT.] Aut et si uendere quidem noluerit, sed immodico pretio, tunc enim duntaxat æstimationem, quanti ea res est, inferre legatario potest heres, l. non dubium, 14. in fi. de legat. 3.

LEGATARIUS HOC AB HEREDE PETERE NON POTEST.] nisi proximus sit testatori, aut uxori, uel alia talis persona,

persona, cui legaturus esset, & si scisset rem alienam esse, l. quum alienam, 10. C. de legat. Legatarius autem probare oportet, scisse defunctum alienam rem legare, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit, l. Verius, 21. de Probat. Idem iuris est in re obligata, necesse enim heres habet eam luere, & legatario præstare, §. sed & si rem, Instit. hoc tit. Paul. lib. 3. Senten. hoc titu. §. si res obligata. Quid vero si debitor rem obligatam legauerit creditori? is legatum retinebit, ac debitam pecuniam ab heredibus exiget, l. creditorem, de leg. 2.

NAM SI SCIENS ALIENAM &c.] Hoc totum repetitum est absque ulla necessitate.

CAeterum inter damnationis legatum, & vindicatio Li. 2.
tit. 5. nis hoc interest, quod per vindicationem res aliena relinqui non potest; per damnationem eo pacto, quo superius comprehensum est, potest. Illæ etiam res, quæ in rerum natura non sunt, per damnationem legato dimitti possunt, uelut si ita testator in testamento scribat: FRUCTVS, QVI EX ILLO A GRO NATI FVERINT, aut, ID, QVOD EX ILLA ANCILLANATVM FVERIT. quod in legato uindicationis fieri non potest; quia non potest hæc legatarius testatore mortuo continuo uindicare.

QVAE IN RERVM NATVRA NON SUNT] Sed futura sperantur, l. 24. de lega. 1. l. etiam, 17. de lega. 3. §. ea quoque res, Instit. eod. tit. nam si quis legasset: Stichum, qui mortuus est, heres meus Titio dare damnas esto, inutile, & ridiculum foret legatum.

TESTATORE MORTVO] & adita hereditate, ut supra dictum est.

E P I T O M E.

Lib.2 tit.5. **I**nter legatum vindicationis, & damnationis ista similitudo est, quod per legatum vindicationis, siue damnationis si coniunctim, idest, duobus, aut pluribus una res in legato dimissa fuerit, in utroque legato simul ab omnibus præsumatur. Inter legatum vindicationis, & damnationis ista distantia est, ut si disiunctim, idest singulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, singulis integra debeatur; idest, ut unus rem ipsam accipiat, alij æstimationem rei ipsius in pretio ab herede percipiant.

SIMVL AB OMNIBVS PRÆSUMATVR.] Non per omnia procedit hæc similitudo, sed in hoc tantum, ut quisque legatarius partem habeat. nam si in legato vindicationis legatarij re, & uerbis coniuncti sint, concursu partes fiunt, ut iam dictum est. Si vero in legato damnationis eo modo sint coniuncti, non concursu ueniunt, sed singulis ab initio partes debentur, sicque intelligenda est l. pland, 34. §. si coniunctim, de lega. 1. quid uero referat, concursu partes haberent, an singuli? illud nimirum, quod quædam partes concursu fieri deberent, non concurrente altero pars eius alteri adcrecebat. at quædam singulis ab initio partes deberentur, non capientis pars in hereditate remanebat, nec collegatario adcrecebat, l. Si Titio, 7. de lega. 2. Et hæc quidem in re civili procedebant, at post legem Papiam deficientium portiones caducæ fiebant, ut demonstrat Vlpianus tit. 24. in Fragn. §. optimum. & seq. quæ omnia sustinet Iustinianus. nam & caducarias leges abrogauit, & nullam statuit esse legatorum differentiam.

SINGVLIS INTEGRA DEBEATVR.) Idque est, quod intelligit Paulus lib. 3. sent. tit. de Legat. §. 2. in legato vindicationis disiunctim relicto singulis partes debentur: nam si unus solidum vindicasset, alter non haberet, quid uindicaret.

Sinendi

E P I T O M E.

Sinendi modo hæc legati uerba sunt: **ILLE HERES MEVS REM ILLAM ILLVM PERMITTE PRAESVMERE, ET SIBI HABERE.** Nam & propriam rem testator, & heredis sui, & alienam per sinendi legatum relinquere potest. In quo legato non quidem heres legatario rem, quæ relicta est, iubetur tradere, sed vindicanti legatario non permittitur prohibere.

SINENDI MODO HÆC LEGATI UERBA SVNT.] Apud Vlpianum lib. singul. reg. tit. 24. ea formula est: **HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE, I. TITIVM SUMERE ILLAM REM, SIBI HABERE.**

NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR &c.] Legendum est; **NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR, ET HEREDIS SVI, NON ALIENAM PER SINENDI LEGATVM &c.** Vlpian. in fragmen. ita loquitur; Sinendi modo legari possunt res propriæ testatoris, & heredis eius. Alienæ res sinendi modo legari non possunt, quoniam factum heredis non requiritur, sed tantum patientia, quæ in eiusdem tantum rebus, & in ijs, quæ testatoris fuerant, aliquid operari potest. in alienis non item. Nam si heres permittat, legatarium alienam re vindicare, is non recte uindicabit. si patiatur vindicare rem testatoris, aut suam, recte fiet uindicatio. Hoc sinendi legatum uindicationis legato simile est, ut statim subiungitur.

E P I T O M E.

Præceptionis uero legatum non nisi uni ex heredibus dari potest, ut aliquid ei hereditate præcipuum relinquatur. Et si aut coniunctim, idest multis, aut disiunctim singulis relinquatur, omnibus una res tantum,

tū,

tum, quæ nominata est, debetur, non uni res, & alij æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

PRÆCEPTIONIS VERO LEGATVM] Cuius ea est formula; **LUCIUS TITIUS** ILLAM REM PRÆCIPITO, ut est apud Ulp. in frag. regul.

NON NISI UNI EX HEREDIBVS] Nam qui dicit PRÆCIPITO, sine dubio præsupponit partem hereditatis, significat enim ad partem, quam ei relinquit, uelle eum illam rem præcipuam habere, ut Theophilus ait. quid verò si heres, cui præceptionis titulo legatum est, hereditatem repudiet? Et constat legatum nihilominus posse petere, l. filio, 87. de lega. 1. l. quum responso, 12. C. eod. titu.

ETSI AUT CONIUNCTIM, IDEST MULTIS &c.) lego **ETSI AUT CONIUNCTIM MULTIS, AUT DISIUNCTIM SINGVLIS.**

De Lege Falcidia. Cap. XII.

EPI TOME.

Lib. 2
tit. 6.

LEGE FALCIDIa constitutum est, quicumque heres fuerit institutus quartam partem totius hereditatis habeat. Quod si testator hereditatem suam legatis exinanierit, hoc statutum est, ut Falcidiam sibi de imminutione legatorum heres retineat, constante nihilominus testamento. Hic de Pauli Sententijs addendum.

LEGE FALCIDIA] Fuit Lex Falcidia Plebiscitum, tulit enim P. Falcidius Tribunus plebis, ut testatur Dio. lib. 48. & Isidor. lib. 5. etymolog. cap. 15. cuius verba à Gratiano referuntur in c. quæ-

c. quædam, dist. 2. lata est anno secundo Imperij Augusti, P. Seruilio Isaurico iterum, & L. Antronio Cos. ut Eusebius in Chron. tradit.

HOC STATUTVM EST, VT, FALCIDIA, Sc.] Falcidiam vocat quartam partem, ut passim in Jure. nam secundo capite legis Falcidiæ cautum est, ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat, l. 1. D. ad leg. Falc. optima sanè ratione, nā quum lege 1. 2. tabularum libera esset potestas exinaniendi totam hereditatem legatis, facile recusabant scripti heredes pro nullo, aut minimo lucro hereditatem adire, unde destituebantur testamenta. quod refert Iustin. in suis Instit. in princ. huius tit. Nec uerò post legem Falcidiam poterat testator prohibere, ne quadrans ab herede retineretur. hodie potest ex eiusdem Iustiniani constitutione, ut monui supra ad Cap. vi. de Testamentis. Cetera, quæ ad hanc legem pertinent, ab alijs tractata sunt. *Alie verba Caij, aut Aniani videremus procedere non patiuntur.*

HIC DE PAULI SENTENTIIS. ADDENDVM.] Desunt hæc uerba ab Editione Patavina. vidit nimirum, qui edidit, non esse Caij, qui Paulum ætate præcessit. uerum non animaduertit, & cetera, quæ in hac Epitome sunt, non esse proprie Caij. Anianus (ut dixi in huius operis initio) iussu Regis Alarici centonem fuit ex Theodosiano, & Gregoriano Codice, Pauli Sententijs, Caij Institutionibus, & alijs Iurisperitorum libris, quos ipse suis interpretationibus deturpauit potius, quàm illustrauit, ut ferebant Visigothorum instituta. Sæpe vero delegeat lectores ad alios Iurisperitorum locos, ut in interpretatione l. 2. C. Theod. de Dotib. ubi sic ait: De retentionibus verò, quia hoc lex ista non euidenter ostendit, in iure, hoc est in Pauli Sententijs, sub titulo de dotibus requirendum, aut certe in Pauli responsis sub titulo de Re uxoria. & ad l. 2. C. Theod. de Inoff. dotib. Hic de iure addendum, quid sit lex Papia. sic ad l. 2. C. Theod. de leg. heres.

Hic de iure addendum, quid sit Fiducia. pariter ad l. 2. eod. C. de Renocan. donat. Hic de iure requirendum de Renocandis donationibus. Insuper & in hac Epitome

lib. 3. cap. 3. ita loquitur; Exponendum hic, quid sit donum, aut munus, uel operæ.

POTEST

De Fideicommissis. Cap. XIII.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 7.

POTEST aliquis recto iure heredem instituere, & rogare eum, ut hereditatem suam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommissum reddat. Nam si heredem directo iure non instituerit, fideicommissarius non potest ad alium acceptam hereditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc obseruandum est, quod de Falcidia supra iam dictum est, ut heres institutus etiam si omnem hereditatem alij restituere iussus sit, ita hereditatem alij restituat, ut quartam sibi ex ipsa hereditate retineat.

Fideicommissa dicta sunt, quia nullo iuris uinculo, sed tantum fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. postea ad necessitatem iuris tracta sunt, ut refert Iustin. in titu. de fideicommissis hered.

[ET ROGARE EUM &c.] Fideicommissa non civilibus uerbis, sed precatiue relinquuntur, ut ait Ulpian. in fragmen. hoc titu. ueluti: Lucius Titius heres esto. Rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas. §. in primis, Instit. eod. Precaria uerba sunt etiam, Peto, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, desidero, fideicommitto, §. ult. Instit. de Sing. reb. per fideicommissum, leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4. sentent. titu. primo. Ulpian. in fragm. Iubeo quoque precarium est, l. Aurelius, 28. §. ultim. de liber. legat. neque enim semper imperatiuum est, quod cognosci potest, quia dicimus, Titium

etiam saluere iubeo, & huiusmodi. Commendo non est uerbum precatiuum, leg. 11. §. si ita quis, de leg. 3. l. 12. C. de Fideicommissis libert. Possunt autem concipi plures formule ad Fideicommissum relinquendum, ut Cupio des, opto des, credo te daturum, l. 14. de lega. 1. Exigo, desidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij esse, Scio hereditatem meam restituturum te Titio, l. 18. de lega. 1. Vel etiam si testator cum eo loquatur, cui fideicommissum relinquit, ueluti: Peto Luci Titi contentus sis centum aureis, l. 69. de lega. 2. Scire te uolo donare me tibi aureos octingentos, l. 75. de lega. 2. & eiusmodi.

AUT OMNEM, AUT EX PARTE) Aut pure, aut sub conditione, aut ex certo die, §. in primis, Instit. de fideicommissis hered.

NAM SI HEREDEM DIRECTO IURE NON INSTITUERIT) Inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur, d. §. in primis. nam heredis institutio caput, & fundamentum est totius testamenti, §. ante heredis, Instit. de lega. Ideoq. & fideicommissum inutile erit eo testamento datum, at datum ab intestato ualet: ut si quis legitimi heredis, aut eius, qui bonorum possessor futurus est, fideicommissum, l. 1. §. hoc aut, l. 6. §. meminisse, ad S. C. Trebell. l. 3. C. eod. l. 3. D. de In. Codicill. l. 8. eod. §. pretereat, Instit. de fideicommissis hered. Quid aut illud est, **FIDEICOMMISSARIUS NON POTEST AD ALIUM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE**? Si fideicommissarium intelligamus eum, cui relicta est fideicommissum, cur is ad aliam hereditatem adquisitam transmittat? Aut librarius uerba Aniani, aut Anianus Caij sententiam deprauauit, nisi capiamus fideicommissarium pro eo, qui rogatus est restituere. ut scilicet testator testamentum fecerit, in quo neminem heredem instituerit, rogauerit aut eo testamento aliquem, ut hereditatem suam Titio restituat, & constat, hunc non posse eam hereditatem ad Titium transmittere. Certe & qui restituere rogatus est, fideicommissarius dici potest, l. quamuis, §. 1. de indic. Noue. 118. prope finem.

QUOD DE FALCIDIA SUPRA IAM DICTUM EST) Senatusconsultum Pegasianum traxit legem Falcidiam etiam ad fideicommissa, ut scriptus heres, qui hereditatem restituere rogatus sit, quadrantem retineat, §. sed quia, Instit. de Fideicommissis hered. Ulp. lib. reg. tit. 25. Pau. l. 1. 4. sent. tit. 3.

Et

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 7. **E**T singulae quaecunque res per fideicommissum dimitti possunt, hoc est, aut fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. Ab ipso fideicommissario alteri fideicommissum dimitti potest. & à legatario licet legatum dimitti non possit, fideicommissum potest. Et non solum propriae res à testatore per fideicommissum dimitti possunt, sed etiam ipsius heredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius, cui per testamentum parum commissum est, plus alij per fideicommissum, quam id, quod consequitur, reddere iubeatur. Quum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est heredi, uel legatario rem illam, quae per fideicommissum est relicta, aut redimere, & fideicommissario dare, aut pretium eiusdem rei, quantum aestimata fuerit, fideicommissario numerare, sicut in damnationis legato fieri diximus.

ET SINGULAE] Verba Caij illa forte sunt, quae Iustini. in. habet in tit. de Sing. reb. per fideic. rel.

ET A LEGATARIO LICET LEGATVM &c.] S. 1. Inst. eod. Legatum est donatio sine onere, ideo non potest legatarius onerari, ut quod ei donatum est, is alij donet. potest tamen rogari, ut rem donatam alij restituat: & si libuerat, olim restituebat. hodie vellet, nolit, restituet.

ET NON SOLUM PROPRIAE RES &c.] S. potest. Inst. eod. Sed si alienam rem tanquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum, Paul. senten. lib. 4. l. Pradia, C. de fideicommis.

NE LEGATARIUS] lego DVMMODO NE LEGATARIUS &c. Potest rogari, ut rem legatam restituat; potest ut tantum-

tantundem praestet: ut plus restituat, quam accepit, rogari non potest, l. 1. S. si is qui. ad Trebellian. S. hoc solum, Inst. de sing. reb. per fideic. reli. Legatarius autem non potest detrudere Falcidiam, quia hoc ius soli heredi datum est, l. lex Falcidia, 47. in fin. D. ad legem Falcid.

NECESSE EST HEREDI, VEL LEGATARIO] Pessime impressum Patavij hoc modo: **NECESSE EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QUAE PER FIDEICOMMISSUM EST RELICTA, AUT REDIMERE, VEL REDDERE, AUT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.**

SICUT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMVS] Ulpianus. in fragmen. tit. 25. Res per fideicommissum relinqui possunt, quae etiam per damnationem legari possunt.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 7. **L**ibertates etiam servis per fideicommissum dari possunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumittant, quae testator ab ijs, ut manumitterent speravit. Nec interest, utrum hoc testator de suis servis, an de ipsius heredis, uel legatarij, aut de alienis fieri iubeat. Quod si de alienis fecerit, similiter cogitur heres emere ipsum servum, & manumittere. Sed si illum dominus suus noluerit uendere, perit per fideicommissum data libertas; quia in hac re heres aestimationem in pretio dare non cogitur: Sed quum per fideicommissum libertas datur, is qui manumissus fuerit, non testatoris, sed heredis libertus est.

QUAE TESTATOR AB HIS UT MANUMITTERENT SPERAVIT] Si quis testamento sic dixerit: Spero Luci Titi, te manumissurum servos meos Stichum, & Erotem: Fideicommissariam libertatem deberi credo. facile Hier. Ale. Commen. I enim

enim in fauorem libertatis respondendum est.

NEC INTEREST, VTRVM HOC TESTATOR DE SVIS, &c.] Sine putauerit alienos esse, & sui fuerint, sine putauerit suos, & alieni sint, l. Paulus. 39. de Fideicom. liber. quod in legatis, & fideicommissis pecuniarijs non procedit, ut ante dixi.

QVIA IN HAC RE HERES AESTIMATIONEM IN PRETIO DARE NON COGITVR) Nam libertas inestimabilis res est, l. libertas, l. non est singulis, de regul. iur. Hodie tamen non perit, quia potest tempus occasionem quandoque offerre serui manumittendi, s. libertas, Inst. de sing. re. p. Fide. reli. uide que dixi lib. 1. Cap. 3.

NON TESTATORIS, SED HEREDIS LIBERTUS EST] s. pen. Inst. eod. l. 7. C. de Fideic. libert.

E P I T O M E.

Lib. 2. ut. 7. **P**raterea inter fideicommissa, & legata sunt quaedam distantiae. Fideicommissum ad eum, cui aliquid commissum est, herede mortuo poterit peruenire, si talis fuerit conditio testamenti; nam legatum ita relinqui non potest. Item legatum per Codicillum relictum non ualet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum verò, etiamsi testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item per legatum seruo alieno directa libertas dari non potest; per fideicommissum potest. Item per codicillos nemo heres institui potest, quamuis testamento confirmati sint: Sed is, qui testamento heres fuerit institutus, potest per codicillum rogari, ut hereditatem, quae ei data est, alij totam, uel pro parte restituat. quod ualidum est, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati.

SUNT QVAEDAM DISTANTIAE] quas abstulit Iustinianus, l. 2. C. Comm. de lega. S. nostra autem, Inst. de lega.

AD EVM, CUI ALIOQVID COMMISSVM EST) lego **DIMISSVM EST.** hoc verbo quam saepe utatur Anianus, hic libellus demonstrat. Sed & lubet adnotare alios eiusdem locos in Theodosiani Codicis interpretationibus, quas ipse scripsit. habet igitur ad uerbum pro relinquere, ad l. 2. C. Th. de Inoff. testam. ad l. 3. C. eod. ad l. 4. cod. ad l. vn. C. de Inoff. dona. ad l. vn. C. de Here. pet. ad l. 1. C. de Fam. herci. ad l. 2. C. de sec. nup. ad l. 2. de Test. & Cod. ad l. 1. de lib. ca. ad l. 4. Vnde vi. ad l. 4. de legit. herc. ad l. 7. eod. ad l. 9. de mater. bon. ad l. vn. de bon. quae fil. fam. ad l. 2. C. Gregoriano, de Inoff. testamen. ad l. 1. C. Greg. de Fam. herci. ad Nouel. 2. Theodo. tit. 11. l. 1. ad Nouel. Valent. lib. 2. tit. 6 ad Non. eiusd. tit. 12. ad Non. 1. Seueri lib. 5. ad Pauli Sentent. lib. 1. tit. 20. ad lib. 3. tit. 2. & tit. 7. ad lib. 4. tit. 1.

NAM LEGATVM ITA RELINQVI NON POTEST] Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari uideatur, quod iuris civilis ratio non patitur, ait Vlp. in fragm. tit. 24. & Paul. lib. Sent. 3. tit. 6. quod emendauit Iustinianus, S. post mortem, Inst. de lega.

ITEM LEGATVM PER CODICILLVM RELICTVM NON VALET.] S. praeerea, Inst. de Fideicom. hered. Conditio testamento, codicilli pars testamenti esse intelliguntur, ideoque legatum in ijs relictum ualet, ac si testamento scriptum esset. quum uerò nullum sit testamentum, codicilli ab intestato scripti esse dicuntur: sed legatum ab intestato relinqui non potest, l. antepen. de lega. 1. quoniam quem testator institutione non honorat, nec legato debet onerare. potest tamen precario petere, ut aliquid alij det.

ITEM PER LEGATVM SERVO ALIENO DIRECTA LIBERTAS DARI NON POTEST) Directa libertas similis est legato uindicationis, ac sicut alienares per uindicationem legari non potest, ita nec alieno seruo libertas dari potest. quoniam qui directo manumittitur, ipso iure liber fit, nec heredis factum requirit. at manum (ut dicitur) in alienam messem mittere nemo debet. quum & ab alienorum seruorum manumissione abstinerint quoque Imperatores, quamuis ad id laceffiti populi adclamatione, ut ostendi lib. 1. obseru. cap. 21.

ITEM PER CODICILLOS NEMO HERES INSTITUITUR]

Institutionum Caij

TUI POTEST.] At hic non tradit differentiam inter legata, & fideicommissaria: nam huic rei non uidetur se adstrinxisse; magis enim uim, & proprietatem fideicommissorum explicare pergit, & quem uult ordinem sequitur. Codicillorum origo apud Iustinianum uidenda est, titulo de Codicillis. Porro his neq. dari hereditas, neque adimi potest, l. 2. C. de Codic. §. Codic. Inst. de Codic. nam Codicilli sunt quidem pars testamenti, sed pars, qua separata testamentum non corrumpit, at separata heredis institutione irritum fit testamentum; quia ex ea suas habet uires, adeo ut ante heredis institutionem legari non posset, quoniam & potestas testamenti ab ea incipit, Ulpian. §. ante, in fragm. tit. 24. Paul. lib. 3. Sent. tit. 6. §. ante. Institut. de lega. ac codicilli etiam si ante testamentum facti sint, semper intelliguntur sequi la testamenti.

ETIAMSI CODICILLI TESTAMENTO NON FVERINT CONFIRMATI.] Nimirum quia & ab intestato fideicommissa dantur, ut superius dictum est.

E P I T O M E.

Lib. 2. **I**tem quamuis non possimus post mortem eius, quem
tit. 7. heredem instituimus, alium ei substituere, tamen per fideicommissum rogare non possumus, ut quum moriatur, alij eam hereditatem uel totam, uel pro parte restituat. Et quia, sicut superius dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei, cui relictum est, dari potest; quod hoc ordine fit, ut testator scribat: **ILLVM HEREDEM INSTITVO, ET VOLO, VT, QVVM MORTVVS FVERIT, AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.** Præterea & in hoc alia fideicommissorum, & legatorum conditio est, quia fideicommissa si tardius, quam scriptum est, soluta fuerint, usuræ, & fructus debentur. Legatorum uero usuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relictæ fuerint, duplicantur.

Quamuis

Liber Secundus.

67

QUAMVIS NON POSSIMVS POST MORTEM EIVS &c.] Possumus post mortem filij impuberis, quia uidemur pro eo testamentum facere, at post eius mortem, qui testari potest, nemo substituere potest, quia huiusmodi substitutio inualida est, nec trahitur unquam ad fideicommissum, ut dixi cap. x. Neque obstat l. Scauola, 76 ad Treb. quia ibi & filius impubes decessit, & substitutio testamento adscripta non est, sed codicillis, quo casu uidetur testator uoluisse fideicommittere: alioquin nullo modo ualeat substitutio Codicillis scripta, l. pen. C. de Codicill. nam si ea substitutio non Codicillis, sed testamento adscripta fuisset, nunquam respondisset Scauola, placere, ut fideicommissum intelligatur. nam Codicilli semper arguunt fideicommissum, quum nihil obstat aperte contrarium, l. illud, 13. §. tractari, de In. Codic. l. ult. §. illud quoque, C. de Codicil. & hoc est uerum.

ET QVIA SICUT SUPERIVS &c.] vacat QVIA.

AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.)
PATAVI PERVENIAT.

LEGATORVM VERO VSURAE NON DEBENTVR, SED &c.) Contra videntur esse l. 1. l. ult. C. de usur. & fruct. lega. & Paulus lib. 3. Sent. tit. ult. qui sic ait: Ex mora præstandorum fideicommissorum, uel legatorum fructus, & usuræ peti possunt. Mora autem fieri uidetur, quum postulanti non datur. Sed ita conciliabimus: ut si mora ex inficiatione nascatur, tunc dupletur actio, Paul. Sentent. lib. 1. titu. 19. §. ult. Instit. de Oblig. quæ qua. ex contr. Si uero heres non inficietur quidem legatum, sed moram faciat, puta sub obtentu legis Falcidiae, l. 2. C. de usur. leg. tunc usura, & fructus debeantur. In cæteris legatis mora non consideratur, quia legatarius quandoque uult

vindicare. Hodie tamen, quia omnia legata exæquata sunt, inficiando lis non crescit, sed tantum ex mora usura præstantur, præterquam in legatis,

quæ pietatis intuitu relictæ sunt, d. §. ult. Instit. de oblig. quæ quasi ex con. §. ex maleficijs, de Actionibus.

Hier. Alcan. Comm.

1 3

IN-

De Intestatorum hereditatibus.

Cap. XIII.

CAIVS.

INTESTATORVM hereditates lege
 duodecim tabularum primum ad suos he-
 redes pertinent. Sui autem heredes existi-
 mantur liberi, qui in potestate morientis
 fuerint, ueluti filius, filia, uel nepos neptis
 vè, pronepos proneptisvè ex nepote filio nato proгна-
 tus, prognatusvè. nec interesse naturales naturales liberi
 an adoptiui. Ita demum tamen nepos, neptisvè, & pro-
 nepos, proneptisvè suorum heredum numero sunt, si
 præcedens persona defierit: siue alia ratione, uelut e-
 mancipatione. Nam si per idem tempus, quo quisque
 morietur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus he-
 res esse non potest. Idem & in cæteris deinceps liberorū
 personis dictum intelligimus.

Post rerum acquisitiones ex hereditatibus testamentarijs, reliquū
 erat, ut de ijs acquisitionibus differeret, quæ per hereditates ab
 intestato nobis obueniunt, quod hoc capite facit, & sequenti. Præcla-
 rum autem hoc fragmentum, quod utrumque caput complectitur,
 sumimus ex collatione legum Mosaicarum, & Romanarum tit.
 ult. quam edidit eruditissimus Petrus Pitheus, cui profecto tantum
 debet Respublica litteraria, quantum benemerenti homini deberi
 par est. In eo autem & si ita est; Caius Institutionum libro III.
 legitimas sic ordinat successiones. Intestatorum &c. tamē
 nos hoc libro posuimus, quia si tres tantum libros institutionum scri-
 psit Caius, ut diximus in huius operis initio, facile credendum est,
 hac tractasse hoc libro, quā materiam rerum acquisitionum sequa-
 tur,

tur, nec eum ordinem confundat, ut primo libro de personis, secundo
 de rebus, tertio de obligationibus loquatur. legendum igitur eo loco,
 libro II. ut Pitheus quoque sentit. facilis est autem notarum la-
 psus.

INTESTATORVM] Intestatus decedit, qui aut omnino te-
 stamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum
 irritumvè factum est, aut nemo ex eo heres existit, ut ait Iustinia. in
 prin. tit. de heredi. quæ ab inte. def. l. 1. de suis, & leg. her. quæ quomo-
 do accidunt, non nihil diximus supra Cap. vi. vii. & viij.

SUI AUTEM HEREDES EXISTIMANTVR LIBERI]
 Liberatorum appellatione & filij, & nepotes, & pronepotes, cæterique
 continentur, l. liberorum, l. cognoscere, §. ult. l. filij, de verb. signi. Quæ
 re autem dicantur sui heredes, diximus supra Cap. 9.

QVI IN POTESTATE MORIENTIS] ergo filius e-
 ius, qui apud hostes decessit, suus heres dici non potest, l. 1. 2. Qui testa-
 fac. poss. tamen fictionis legis Cornelia suus indicatur. Pariter postu-
 mus nepos suus heres non erit, l. 6. de suis, & legit. her. nisi uiuo quo
 conceptus sit, quia conceptus quodammodo in rerum natura fuisse
 existimatur, l. 7. D. eod. l. Gallijs, de lib. & postum. Sui autem in suc-
 cessione cæteris omnibus ab intestato præferuntur, nisi si pater post
 mortem suam perduellionis fuerit damnatus, l. 1. §. interdum, de
 suis, & legit. her. tunc enim suum heredem habere non potest, aut si
 habet, is suus heres esse desinit, §. interdum, Inst. hoc tit.

EX NEPOTE FILIO NATO) lege EX NEPOTE EX
 FILIO NATO.

**NEC INTERESSE, NATVRALES LIBERI, AN
 ADOPTIVI)** Scripserim potius, I ut apud Iustinianum: **NEC
 INTEREST, VTRVM NATVRALES SINT LIBERI,
 AN ADOPTIVI:** nam eius verba ex Caio desumpta esse con-
 stat. adoptiui autem eodem iure censentur, quo naturales, ut alibi di-
 ctum est.

SI PRÆCEDENS PERSONA DESIERIT:) Man-
 cum fuit hoc loco exemplar, quod sic supplendum est ex Iustiniani in-
 stitu. si ita demum, hoc tit. **SI PRÆCEDENS PERSONA
 DESIERIT IN POTESTATE PARENTIS ESSE, SI-
 VE MORTE ID ACCIDERIT, SIUE ALIA RA-
 TIONE. &c.**

VELUT EMANCIPATIONE) Diximus libro 1. Cap. 9.
 7 4 Credo

Credo autem emancipationem capitis minutionem fuisse ob similitudinem illas venditiones, & manumissiones, quare hodie fortasse emancipatus non erit capite minutus, quàm potius caput adquirere uideatur, ut qui paterfamilias efficitur.

QUO QUISQUE MORIETUR] Apud Iustinianum, est, *QUO QUIS MORERETUR*, aut *QUO QVIS MORITUR*.

IDEM ET IN CAETERIS DEINCEPS &c.] Si filius de medio sublatus est, nepos suus heres est; si nepos, pronepos suus erit; si pronepos, abnepos erit. qua de re loquuti sumus Cap. 9. Subijciam hic Anian Epitomen: & sic membratim cuncta, quae ipse ex Caio sumit.

E P I T O M E.

Lib. 2
ti. 8. **I**ntestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes appellantur filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes sui uocantur. Naturales sunt haec personae, ac adoptivae. Adoptiuorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos, uel neptis ex filio, auo sui heredes sunt, si pater eorum de potestate patris aut morte, aut emancipatione discesserit. nam si eo tempore, quo aliquis moritur, filium in potestate habeat, & ex eo nepotes, illi uiuo patre suo, & in potestate aui constituto, sui heredes auo esse non possunt.

QUIA OMNES PER VIRILEM SEXUM DESCENDENTES] restotramite.

NATURALES SUNT HAE PERSONAE, AC ADOPTIVAE] Patan. *NATURALES SUNT HAE PERSONAE; HOC EST ADOPTIVAE.* forte legas; *SEU NATURALES SUNT HAE PERSONAE, SIVE ADOPTIVAE.*

ADO-

ADOPTIVORUM ENIM COMPARATIONE, &c.] Hoc intendit, ut ex legitimis liberis quidam naturales dicantur ad differentiam adoptiuorum, quidam adoptiui ad differentiam naturalium.

FILIUM IN POTESTATE HABEAT] Pat. *FILIUM IN POTESTATE HABEAT CONSTITUTUM.*

C A I V S.

S. Vxor quoque, quae in manu eius est, is sua heres est, quia filiae loco est. Item nurus, quae in filij manu est, nam & haec neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, si filius, cuius in manu erit, dum pater moritur, in potestate eius non sit. Idemque dicimus & de ea, quae in nepotis manu matrimonij causa sit: quia proneptis loco est.

O. Misere totam hanc Caij sententiam, & Anianus, & Iustinianus, quia eorum temporibus conuentiones in manum amplius in usu non erant. Conueniebat vxor in manum viri, aut confarreatione, aut coemptione. Sed confarreatio (ut ait Boetius in Topicis. sic) solis Pontificibus conueniebat, quia in re multae sollemnitates adhibebantur, quas Ulpianus tangit lib. singul. Regul. tit. 9. quum ait: Farre conuenitur in manum certis uerbis, & testibus decem praesentibus, & solemnibus sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur. Et Seruius ille, qui nuper editus est a Daniele, cuius fragmenta & Pitheus hic adducit, in lib. 1. Georg. sic ait; Farre, quum per Pontificem Maximum, & Dialem Flaminem per fruges, & molam salis coniungebantur, unde confarreatio appellatur, &c. & alia sollemnia narrat lib. 4. Aeneid. inquit enim: Mos apud veteres fuit Flamini, ac Flaminiae, ut, quum per farreationem in nuptias conuenirent, sellas duas iugatas ouili pelle superniecta poneret, eius quis, quae hostia fuisset, & ibi nubentes uelatis capitibus in confarreatione Flamen, ac Flaminica residerent. & paulo superius;

rius; Quæ conuentio ex ritu perficitur, ut aqua, & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem, & Flaminicam iure Pontificio in matrimonium necesse est conuenire. Sed quod adhiberetur aqua, & ignis, non tam confarreationis proprium fuisse, quàm & ceterarum nuptiarum patet ex l. penul. D. de Donat. int. vir. & vxor. quod pertinet illud Nonij apud Nonium; Sequere me, puriter uolo facias, igni, atque aqua uolo hanc accipere. Plura autem huius rei exempla uide apud Briffonium in lib. de Rit. nup. Sed confarreationem et in aliorum nuptijs non tantum Pontificum fieri potuisse, testis esse potest Dionys. lib. 1. Antiq. & Plin. lib. 18. cap. 3. quem nubendi modum iam Tiberij tempestate obsoleuisse, refert Corn. Tacit. lib. 4. De Coemtionem uero ita scribit Boet. in Topic. Tull. Coemtio uero certis solemnitatibus peragebatur, & sese in coemendo in uicem interrogabant. vir ita; an sibi mulier materfamilias esse uellet. illa respondebat, uelle. Item mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse uellet. ille respondebat, uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, & uocabantur hæ nuptiæ per coemtionem, & erat mulier materfamilias viro loco filiæ. quam solemnitatem in suis Institutionibus Ulpianus exponit. Hanc uero coemtionem fieri per as, & libram, ut plerique actus legitimi, Seruius ostendit, quum ait: Coemtio enim est, ubi libra, atque es adhibetur, & mulier, atque uir inter se quasi emtionem faciunt, &c. quod etiam non abs re quis dixerit pertinere hæc Nonij uerba; Nubentes ueteri lege Romana asses tres ad maritum uenientes solebant ferre, atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi causa marito dare: alium, quem in pede haberent, in focularium familiarium ponere: tertium in sacciperione quum condidissent, compito uicinali solere donare, &c. qua de re & Isidor. non nihil lib. 5. Etymolog. Has uxores matres familias esse dictas, ostendimus quoque supra Cap. 6. & eas credo intelligere Ulpianum in l. pronuntiatio, §. 1. de Verb. sign.

[§. SVÆ HERES EST] Rectè legit Pitheus; EI SVÆ HERES EST. tam uero suum heredem in masculino genere, quam suam heredem in feminino dicimus, ut in l. ult. D. de Collat. dotis. & sola heres in l. 26. §. 1. de Pact. dot. quod Sospiter non admittit. Fiebat

bat uxor sua heres, quia in potestatem mariti transibat tanquam filia, quod & Ulpianus in fragm. demonstrat tit. 22. & 23. & alijs locis. quare & capite minui dicebatur, ut Cicero in Topic. loquitur. Ideoque quum in mariti filiam, & sacra transiret, mirum non est, dixisse Modestinum, hæc nuptias diuini, & humani iuris communicationem esse, l. 1. de Rit. nup. & Gordianus Imper. uxorem, uocauit sociam rei humanæ, atque diuinæ, leg. 4. C. de crim. expil. hered.

SED ITA DEMVM ERIT SVÆ HERES &c.] Si maritus patrem habeat, uxor in mariti quidem manum conuenit, sed in eius patris potestate est: itaque marito tanquam filia, eius uero patri tanquam neptis est, propterea sua heres esse non potest, nisi maritus sit de medio sublatus, qui eam gradu præcedit.

C A I V S.

§. Postumi quoque, qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.

Eadem uerba apud Iustinianum sunt Instit. hoc tit. Diximus supra, eos, qui in utero sunt, haberi pro iam natis, quum de illorum beneficio agitur. erunt igitur Postumi sui heredes, siue filij sint, siue nepotes, sed nepotes eo demum casu, si eos filius non præcesserit, quo casu concepta est formula Caij Aquilij, l. Gallus, de lib. & postu. ergo de suis heredibus loquitur, non de alienis, ut falso putant Doctores. Anianus sic habet.

E P I T O M E.

Similiter postumi, qui si uiuo patre nati fuissent, in potestate eius futuri erant, sui heredes sunt. Lib. 2. tit. 8.

§. VIVO PATRE] Rectius uidetur dixisse Caius, SI UIVO PARENTE, quoniam appellatione parentis non tantum pater, sed etiam auus, & proauus, ceterique superiores continentur,

tur, l. appellatione, § 1. de verb. sign. Sed certè & patris nomine auus quoque intelligi potest, l. Iusta interpretatione, D. eod. tit. & ita patrem pro auo Ulpianus dixit in l. 2. §. si quis ex liberis, ad S. C. Tertull. hæc tamen appellatio in odiosis ad auum non extenditur, ut in lege Iulia, qua prohibetur Senator eam uxorem ducere, cuius pater artem ludricam fecerit, neque enim obstat, auum ludricam artem fecisse, l. 44. §. 1. de Ritu nup. idem quoque procedit in lege Iulia de Adulterijs, qua permittitur patri filiam adulteram occidere l. 20. l. 21. ad leg. Iul. de Adulter.

C A I V S.

„ **§.** Idem iuris est & de his, quorum nomina ex lege
 „ Aelia Sentia, uel ex Senatusconsulto post mortem
 „ patris causa probata in potestate eius futuri essent: &
 „ de eo filio, qui ex prima, secundaque emancipatione
 „ post mortem patris manumittitur, intelligimus.

QUORUM NOMINA &c.] Pitheus putat legendum, QUORUM NOMINE &c. Optimè autem declarat hunc locum Ulpianus in fragmentis tit. 7. cuius uerba hic subdam, quem admodum ab ipso Pitheo sunt restituta: In potestate parentum sunt etiam ij liberi, quorum causa probata est, per errorē contracto matrimonio inter disparis conditionis personas. Nam seu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam, uel eam, quæ Deditiorum numero est, quasi ciuē per ignorantiam uxorem duxerit; siue cinis Romana per errorem peregrino uel ei, qui Deditiorum numero est, aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia causa probata ciuitas redditur tam liberis, quam parentibus præter eos, qui Deditiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi. Id igitur cautum fuerat lege Aelia Sentia, quod quum hic Caius confirmet, malè Cuiacius censet in Vl. piano legendum, ex lege Iunia.

VEL

VEL EX SENATUSCONSULTO] Non omnino placet Pithei opinio, cui referendum id uidetur ad Senatusconsultum circa legem Aeliam de cōsilio, & causa ad probanda, l. vn. in fi. de Off. Conf. nam potius eo casu legendum esset; **ET EX SENATUSCONSULTO.** Quare si priorem lectionem retineamus, potius de alio Senatusconsulto capiendum est, quod circa rem non ab similem factum sit, puta, quum Senatusconsulto cautum sit, ne senatoris filia nubat libertino, l. oratione, 16. de Nupt. l. 3. §. uideamus, de Donat. int. vir. & vx. non absurdè credi potest, si id errore eueniat, causa ad probata iustos censerī filios. Sed & hoc diuinare est. Sanè & alij sunt casus, quibus sui agnascuntur, ut in l. qui in prouincia, § 7. de Ritu nupt. & in l. eos qui, 65. eod. tit. l. 6. C. de nupt. alij sunt ex constitutionibus, l. 3. l. 4. l. 5. & c. C. de Naturilib. §. vlt. Instit. de Nup. §. quib. Inst. hoc tit. alij ex canonicis sanctionibus, c. penul. c. vlt. ext. Qui fil. sint legit.

ET DE EO FILIO, QUI EX PRIMA &c.] Hac de re diximus suprā cap. viij. & plenius lib. 1. cap. 9. ad fin. Quum igitur pater semel, iterumque filium vendidit patri fiduciario, ac interim moriatur, post mortem autem fiduciarius pater filium manumittat, quoniam is in patris potestate reuersurus fuisset, suus agnascitur ad similitudinem postumorum ex antiquo iure. Si vero ante mortem quidem manumittatur, sed post conditum à patre testamentum, suus agnascitur ex lege Velleia, l. Gallus, §. nunc de lege, de lib. & post, qua de re, & superius uerba fecimus.

C A I V S.

„ **§.** Quum filius, filiavè, & ex alio filio nepotes, neptes
 „ vè existent, pariter ad hereditatem uocantur, nec
 „ qui gradu propior est, ulteriorem excludit. Aequum
 „ enim uidetur, nepotes, neptesvè in patris sui locum, por
 „ tionemque succedere. Pari ratione & si nepos, neptis
 „ vè sit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisvè, si
 „ mul uocantur. Et quia placebat, nepotes, neptisvè, item
 „ pronepotes, proneptesvè in patris sui locum succedere,
 „ conue-

- „ conueniens, non in capita, sed in stirpem hereditates
- „ diuidi; ut filius dimidiam partem hereditatis fruatur, ex
- „ altero filio duo, pluresvè nepotes alteram dimidiam.
- „ Item si ex duobus filiis nepotes exstent, ex altero filio
- „ unus fortè, uel duo, ex altero tres, aut quatuor & altera
- „ dimidia.

Totum hoc transtulit Iustinianus ferè ad uerbum in suas Institutiones. Qui sui heredes sunt, una admittuntur ad parentis hereditatem, nec alter alterum præcedit, itaque tam filius ueniet, quam nepos ex alio filio, & pronepos ex alio nepote ex lege duodecim tabularum, l. 3. C. de suis, & legit. lib.

NEPOTES, NEPTESVE IN PATRIS SUI LOCUM &c.] Et eam partem habere, quam pater eorum, si uiuere habiturus esset, Ulp. in fragm. l. 7. de Collat. bon.

PORTIONEMQUE] non est apud Iustinianum. Portio hereditatis dicitur etiam in l. 3. in l. 41. de vulg. & pup. in l. 37. S. Seiam, de lega. 3. l. 5. S. sed & si, de lega. præst. l. 22. S. vlt. ad S. C. Trebell. l. 1. S. & hereditatis, de His, quæ in testam. l. 24. ad leg. Corn. de Fals. & alijs locis.

CONVENIENS NON IN CAPITIS, SED IN STIRPEM] Iustinianus sic: conueniens esse uisum est, non in capita, &c. Ulp. in fragm. tit. 26. non ut in capita diuidatur, sed ut in stirpes, id est, ut filius solus mediam partem habeat, & nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam. Itaque non pro virilibus portionibus, sed ex stirpibus succedunt, l. 2. C. de suis & legit.

FRVAT] Iustinianus **HABEAT.** quo loco innuit Cuiacius, Caium prisco verbo usum esse: cuius ego, & si diu quesierim, exemplum reperi nullum. Quid si Caius scripserit **FRVATUR?** idèò autem mutauerit Iustinianus, quia insolens ei uisa est loquutio, quæ tuus casus pro sexto positus, quod a veteribus solum factitatum uidemus, à Næuio, à Plauto, alijsque?

EX ALTERO TRES, AUT QUATUOR & &c.]

Mutila est sententia sic supplenda ex Iustiniani Institutionibus:

EX ALTERO TRES, AUT QUATUOR: AD VNVM,

AUT DUOS DIMIDIA PARS PERTINEAT, AD

tres

TRES, VEL AD QUATUOR ALIA DIMIDIA.
Proinde si sint ex duobus filiis nepotes, ex uno tres, ex altero unus, exhereditaque sint: unicum fescuncia, quæ quarta est pars semissis, singulos alios semuncia, quæ quarta sextantis est, à querela excludet, l. Papinianus, 8. S. quoniam, de Inoff. test. Atque hunc ordinem, qui in diuidenda inter suos hereditate seruatur, etiam Prætor sequitur, l. si in adoptionem, S. vlt. de bon. poss. cont. tab. l. si nepotes, de collat. bon. Anianus ita uertit.

E P I T O M E.

Si quando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptesvè, filij, uel nepotes ex filio defuncto patri, uel auo hac ratione succedunt, ut filius, uel filia suas partes, & nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, accipiant. Quia regulariter constitutum est, ut inter suos proximior longiore gradu positos non excludat, & non in capita, sed in stirpem diuidatur hereditas. Item si quis moriens filium non relinquit, sed ex duobus masculis filiis dimittat nepotes, hoc est ex uno filio unum, uel duos nepotes, ex altero tres, aut quatuor, similiter, sicut superius dictum est, in stirpem non in capita hereditas diuidatur, hoc modo, ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc est, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, si uiuissent, habituri erant.

MEDIETATEM] Hac uoce, quam Cicero dicere exhorruit, sapissime usus est Anianus, ut apparet ex eiusdem Interpretationibus ad Cod. Theodos. & Senten. Pauli. Sed & in legibus Vuisigothorum passim eam uideas.

De legitima adgnatorum successione.

Cap. XV.

C A I J S.

Nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad adgnatos. Vocantur autem adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. Legitima autem cognatio hæc est, quæ per virilis sexus personas coniungitur. Ita qui eodem patre nati sunt fratres, adgnati sibi sunt, qui etiam consanguinei uocantur; nec requiritur, an matrem eandem habuerint. Item patruus, fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales inter se, id est, qui ex duobus fratribus progenati sunt, quos plerique etiam consobrinos uocant. Qua ratione scilicet etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus.

Hæc distinguendum caput esse, præter Iustinianum, hoc ipsum quoque Caij fragmentum indicat: nam in collatione illa Moisaici, & Romani iuris inter uerba, quæ superiori capiti adaptauimus, & hæc, quæ in hoc caput reieciimus, sic est: DE ADGNATIS.

SI NULLVS SIT SVORVM) Sed nunquid non & sui adgnati sunt: certè sunt, l. filius de suis, & legit. hered. l. de bonis, §. 1. de Carb. edi. l. 2. unde leg. l. iurisconsultus, §. 1. di grad. & adf. l. 1. §. sed uidendum, de success. edi. Sed rectè separantur, quia hereditas non eodem modo suis, quo cæteris adgnatis defertur. in suis non spectatur proximior quis sit, an ulterior, quia ut ad hereditatem admitatur, satis est aliquem suum esse. In adgnatis spectatur, quia qui proximo

ximo gradu sunt, cæteros præcedunt, ut infra dicitur. ac inter suos heredes diuiditur in stirpes, inter adgnatos in capita.

EX EADEM LEGE XII. TABULARVM] Quam ita recitat Ulp. in fragm. & in l. pronuntiatio, de verb. signi. SI INTESTATUS MORITVR, CUI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

VOCANTVR AVTEM ADGNATI.] Adgnati sunt cognati uirilis sexus ab eodem orti, l. 2. de suis, & legit. aut sunt cognati per patrem ex eadem familia, l. vlt. §. 1. de grad. & adf. Adgnatio nomen est ciuile, cognatio naturale. Qui adgnati sunt, & cognati sunt, qui cognati sunt, non utique adgnati sunt, verbi gratia, patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus. matris autem frater, id est auunculus, cognatus est, adgnatus non est, l. pen. D. unde legit. Diximus lib. 1. cap. x.

QVI ETIAM CONSANGVINEI VOCANTVR) Consanguinei sunt, qui sanguine inter se connexi sunt, etiam si patri non existerunt sui heredes, puta exheredati, aut si pater deportatus fuisset, & qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei, ut puta, qui post captiuitatem patris nascuntur, uel post mortem, l. 1. §. post suos, de suis, & legit. here. Sed & adoptiui quoque cum naturalibus iura consanguinitatis habere dicuntur ead. l. Recte ait, iura consanguinitatis, ut & in l. 44. de Adopt. nam consanguinei verè non sunt, quia adoptio ius sanguinis non adfert, l. 23. de Adoptio. pari modo libertini, qui ab ingenuis adoptantur, iura ingenuitatis consequi dicuntur, l. 32. de Ritu nupt. quum ingenui verè non fiant, l. vlt. de Statu hom. Sed consanguinei non uidebuntur vocari lege 12. tabularum, fortè quia propriè consanguinei dicuntur, non adgnati, quod ex Paulo constat lib. 7. Sentent. cuius uerba hæc sunt in fragmentis editis à Pitheo: Sanè consanguineos lex non adprehenderat, at interpretatione prudentium primum inter adgnatos locum acceperunt, quod uidetur confirmare l. 1. C. Quor. bonorum. De consanguineis pulchrè Cuiac. Obser. li. 1. cap. 26.

QVOS PLERIQUE ETIAM CONSOBRINOS VOCANT.] Nam idem Caius adfirmat, consobrinos propriè dici, qui ex duabus sororibus nascuntur, sic dicti quasi consororini, l. 1. §. quarto gradu, de Gradi. & adfin. quam notationem præter cæteros scripto

Institutionum Caij

res comprobata etiam à vetustissimis Jurisconsultis, testatur Novinus Marcellus. Sed plerique tam fratrum, quam sororum filios consobrinos uocant, quo in numero fuit Trebatius, l. ult. §. quarto gradu. D. eod. tit. Sicque uidetur nominare Vlpianus in l. 2. D. eod. Arcadius, & Honorius in l. 19. C. de Nup. Sequitur Aniani Compendium.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 8.

SI defuerint heredes sui, tunc hereditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati enim sunt per uirilem sexum defuncto propinquitate coniuncti, id est consanguinei fratres, hoc est de uno patre nati. nec disputari potest, si de diuersis matribus nascantur, qui uno patre geniti sunt. Item patruus, id est frater patris, fratris sui filio agnatus est. Ipso modo sunt fratres patruales, hoc est, qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur, qui sint agnati, sicut supra diximus, per uirilem sexum propinquitate coniuncti.

Anianus suo more hoc caput cum superiori confundit, quod iam diximus esse separandum.

[DEST CONSANGUINEI] Non uult dicere agnatos esse consanguineos, nemo enim potest dicere, est agnatus, ergo consanguineus. potest certe est consanguineus, ergo agnatus. Agnatio genus est, consanguinitas species, §. uulgo quæsitos, Inst. de success. cognat. Melius dixisset, Veluti consanguinei. Sed homo Gotholatinus sic loquutus est.

C A I V S.

S Non tamen omnibus simul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tunc, quum certum

Libër Secundus.

74

certum est, aliquem intestato decessisse, proximo gradu sunt. nec in eo iure successio est. Ideoque si heres proximus omiserit, uel antequam hereditatem adierit, decesserit, sequentibus nihil iuris competit. Ideo autem non mortis tempore certum fuerit, aliquem intestatum decessisse, quam si quis testamento facto decesserit, melius esse uisum est, tunc requiri proximum, quum certum esse coeperit, neminem ex testamento heredem fore.

NEC IN EO IURE SUCCESSIO EST] Successio est transmissio ad insequentem gradum. at transmittere nemo potest hereditatem, quam non habuit. non habuisse uero eum constat, qui nec hereditatem adiit, nec ipso iure heres existit. Sui heredes ipso iure sunt heredes, nec opus habent additione, ideo transmittunt, & in ijs dicitur esse successio. legitimi heredes, nisi adeant hereditatem, heredes non sunt, quamobrem si repudient, aut intra diem cretionis non adeant, si fiscus occupat hereditatem, l. 1. de success. edi. At si plures sint eodem gradu agnati, & quidam ex his adierint, quidam omiserint hereditatem, deficientium portio ad crescit his, qui adierint, l. si ex pluribus. 9. de suis, & legi. her. Vlpian. fragm. tit. 26. §. si plures, Paul. sent. lib. 4. tit. 8. Praetores tamen, quum occlusam agnatis successionem uiderent, qui sequenti gradu essent, uocabant ad hereditatem Unde cognati, nam qui agnati sunt, ij & cognati sunt, §. placebat, Inst. hoc tit. Iustinianus tamen statuit, & in legitimis heredibus successionem esse, §. sed nos, Inst. eod.

IDEO AUTEM NON MORTIS &c.] Hac deprauata sunt sic meo iudicio restituenda: IDEO AUTEM NON TAM MORTIS TEMPORE, QUVM CERTVM FVERIT ALIQVEM INTESTATVM DECESSISSE, QVAM SI QVIS TESTAMENTO &c. Requiritur proximus agnatus cui deferatur hereditas, non tam quum quis nullo condito testamento decessit, sed & quum testamentum quidem fecit, nemo tamen ex eo heres est. nam illo quoque casu intestatus obijisse dicitur, l. 1. de suis, et leg. here. l. intestatus, de uerb. sign. §. proximus, Inst. hoc titu. Hac Anianus paucis, neque enim omnia complexus est.

Lib. 2
tit. 8. **N**on tamen omnibus simul adgnatis lex hereditatē propinqui intestati dat, sed iis, qui defuncto mortis suæ tempore proximoiores inueniuntur.

Omisit id, quod inquit Caius, inter adgnatos successionem nō esse, quia hoc ius iam à Prætoribus immutatum fuerat.

C A I V S.

„ **S** Quod ad foeminas attinet, hoc iure aliud in ipsarū
„ hereditatibus capiendis placet, aliud in cæterorum
„ ab his capiendis. Nam & foeminarum hereditates proin
„ de adgnationis iure redeunt, atque masculorum. nostræ
„ verò hereditates ad foeminas vltra consanguineorū gra
„ dum non pertinent. Itaque soror fratri, sororivè legiti
„ ma heres est: amita verò, & fratris filia heres esse non po
„ test. Sororis autem nobis loco est etiam mater, aut no
„ uerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem
„ nostrum ius filiaë consequuta est.

QUOD AD FOEMINAS ATTINET, HOC
(IURE) Non iure duodecim tabularum hæc inter mascu
los, & feminas differentia admisa est, nam eo iure vocabantur
omnes adgnati tam masculi, quam femina cuiuscunque gradus, S.
sed quia, Inst. hoc tit. sed lege Voconia, & prudentium auctoritate,
Paul. Sent. lib. 4. tit. 8. quam mediam Iurisprudentiam vocat Iusti
nianus, S. media, inst. hoc tit.

PROINDE] Idem hoc loco significat, quod Perinde, ut & in l.
64. de Aedil. edi. l. 141. S. 1. de verb. obli. & apud Plantum, Varro
nem, & alios.

ITA-

IT AQVE SOROR FRATR[&c.] Vlpia. in fragm. tit. 26.
S. ad foeminas.

HERES ESSE NON POTEST] At prætores iuris ciuilis
asperitatem corrigentes dabant eis bonorum possessionem Vnde co
gnati, si nullus fuisset adgnatus, aut proximior cognatus. donec Iusti
nianus ius duodecim tabularum restituit. quæ omnia apud eundem
videre est, hoc tit.

SORORIS AVTE M NOBIS LOCO EST &c.] Itaque
filius matri succedebat tanquam consanguineus, si ea in uiri manū
conuenerat, quia tunc in potestate mariti tanq̃ filia fuerat. Si non
conuenerat, adgnata non censebatur, & nullo iure filius ei succe
dere poterat: donec ex oratione Imp. Aurelij Antonini, & Com
modi S. C. Orficianum factum est, quo actum est, ut sine in manum
conuentione matrum legitima hereditates ad filios pertinerent, ex
clusis consanguineis, & reliquis adgnatis, ut refert Vlpian. in
fragmen. reg. tit. 26. S. ad liberos. l. sacratissimi, ad Senatusc. Tertull.
pariter filij hereditas ad matrem pertinet ex S. C. Tertulliano, ut idē
Vlpian. & alij docent. Apud Anianum sic habet.

E P I T O M E.

IN foeminis verò alia conditio est; quia inter foeminas Lib. 2
sola tantum soror consanguinea habetur adgnata, vt c. 8.
germano suo defuncto ab intestato ei adgnationis iure
succedat. Reliquæ foemine, hoc est amita, idest patris
soror, uel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus
propinquorum legitima sunt, nec masculis propinquis
adgnationis iure succedunt. Ipsarum verò hereditates
ad masculos propinquos adgnationis conditione per
ueniunt.

Hisce in verbis immorari nihil necesse est, nam quæ monenda
fuerant, ad Caium diximus.

„ **S**iquis defunctus erit, si sit frater, & alterius fratris si
 „ lius, sicut ex superioribus intelligitur, frater potior
 „ est, quia gradu præcedit. Sed alia * faciat iuris inter-
 „ pretatio inter suos heredes. Quod si defuncti nullus
 „ frater exstet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem
 „ hereditas pertineat. Sed quæsitum est, si dispari nume-
 „ ro sint, fortè nati ex uno unus, uel duo, & ex altero
 „ tres, aut quatuor, utrum in stirpes diuidenda sit heredi-
 „ tas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita.
 „ Iamdudum autem placuit, in capita diuidendam here-
 „ ditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte per-
 „ sonæ, in tot portiones * fuerunt.

Declarat, quæ supra attigerat, quomodo adgnati hereditates ca-
 piant. quod maiori explicatione indigere mihi non uidetur.

FRATER POTIOR EST] Statuit Iustinianus, ne potior
 sit, *Novella 118. & 127. nam uocat alterius quoque fratris præ-*
mortui filios, in stirpem tamen non in capita.

SED ALIA FACIAT] Pitheus emendat, **SED ALIA**
FUIT IURIS, &c.

IN TOT PORTIONES FUERVNT) Corrige, ut monet
 Pitheus: **TOT PORTIONES FIENT.** Anianus ita expli-
 cauit.

E P I T O M E.

Lib. 2
 tit. 8.

Regulariter constitutum est, ut inter adgnatos pro-
 ximior posteriorem excludat, & inter eos, non in
 stirpem, sed in capita ab intestato diuidatur hereditas.
 Nam inter suos, sicut superius diximus, alia ratio est, ut
 proximior posteriorem non excludat, & semper heredi-

tas in stirpem non in capita diuidatur. Nam si quis mo-
 riens dimittat germanum, & ex altero germano filios,
 germanus frater, quia gradu proximior est, solus succe-
 dit, fratris filij non succedunt. Item si moriatur quis, &
 de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat
 masculos, & ex vno fratre dimiserit duos, ex alio qua-
 tuor similiter masculos; omnes quidem fratrum filij pa-
 truo suo ab intestato succedunt, sed non in stirpes, sed
 in capita: ita ut illi duo ex una parte duas accipiant por-
 tiones, & illi quatuor ex alia accipiant quatuor por-
 tiones. Nam si sorores habuerint, in patrum hereditatem
 non ueniunt, sicut nec sororum filij in auunculi heredi-
 tate succedunt.

FILIOS DUNTAXAT MASCULOS] Nam femi-
 na etiam si adgnata sunt, tamen iure civili non adgnate cense-
 tur, præterquam in capiendis consanguineorum hereditatibus, ut di-
 ctum est.

ITA UT ILLI DUO EX VNA PARTE] Rectè in Pa-
 tauino exemplari: **ITA UT ILLI DUO EX UNO PA-**
TRE.

SICUT NEC SORORIS FILII] Stultè Anianus hoc qua-
 si per comparisonem scripsit. nam fratris filie non admittuntur ad
 patrum hereditatem iure civili, quamuis adgnate sint, sopita in hac
 parte duodecim tabularum dispositione. Sororis filij ab auunculi he-
 reditate excluduntur, quia legitimi non sunt. nos de legitima succes-
 sione loquimur. At demum Iustinianus cognatos exæquauit ad-
 gnatis.

C A I V S.

„ **S**i nullus adgnatus sit, eadem lex duodecim tabula-
 „ rum gentiles ad hereditatem uocat. Qui sint autem
 „ Gentiles primo commentariorum, & ultimum est. Et
 „ quum illic admonuerimus, gentilitium ius in desuetudi-
 „ nem abiisse, superuacuum est, hoc quoque loco de eare
 „ curiosius tractare.

EADEM LEX DUODECIM TABULARVM] His ver-
bis; SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES
FAMILIAM HABENTO. Sicenim emendo fragmenta regu-
larum Ulpiani, quæ sunt in sæpe nominata collatione Mosaicarum,
& Romanarum legum. ubi & hæc Pauli uerba sunt ex lib. 7. sent.
Intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primū
suis heredibus, deinde adgnatis, & aliquando quoque gen-
tilibus deferebatur, &c. Qui fuerint Gentiles, ex Ciceronis Topi-
cis petamus, ubi ex mente Scæuolæ sic definiuntur: Gentiles sunt,
qui inter se eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi
sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruauit,
qui capite non sunt diminuti. Ubi uidendum, quid Boe-
tius loquatur. sanè & ex eodem genere ortos, & qui eodem nomine
appellantur, gentiles esse testatur Festus lib. 7. quæ finitio & adgnatis
competere potest. at qui Adgnati sunt, Gentiles per sepe sunt: qui Gē-
tiles sunt, non utique necesse est, ut adgnati sint. Adgnati ut plurimū
aliquo gradu sunt coniuncti, & ex una stirpe, & familia descendū.
Gentiles licet ex uno fonte manare uideātur, tamen quia per plures
ætates disuncti sunt, ex pluribus familijs, & stirpibus descen-
dere dicuntur. & certè in plures familias distinguebantur. unde Sue-
ton. Neron. cap. 1. ex gente Domitia duas familias claruisse refert,
Caluinorum, & Aenobarborum, ut scilicet quidam Domitij Caluini
dicerentur, quidam Domitij Aenobarbi. Sic Cæsar ex Gente Iulia
familiam suam esse ait apud eund. Sueton. Iul. cap. 6. Dixit Cicero:
Qui ab ingenuis oriendi sunt. nempe ut libertinos exploderet,
qui patronorum nomine uocabantur. quare Tullius Tiro, & Tullius
Laurea non erant gentiles Fullij Ciceronis. dixit: Quorum maio-
rum nemo. seruitutem seruauit. quia & si ab ingenuis orti esset,
tamen eorum maiores libertini fuisse poterant. demum Gentilitas
est patritiorum, & nobilium ius, ut etiam colligitur ex Liu. lib. 1.
Unde hodieque nobiles homines Italia, & Hispania Gentiles homi-
nes uocant.

PRIMO COMMENTARIORUM, ET VLTIMUM
EST.) Mendum fortasse inest. Hoc certè intendit, se primo Institu-
tionum libro, capite ultimo docuisse, qui sint Gentiles. quod & Pi-
thæus admonuit. Iam hæc institutiones uocari quoque Commenta-
rios, superius diximus. Capite uero ultimo de Curatoribus tractatur.
at lex duodecim tabularum furiosos, & prodigos in Adgnatorum,
Gen-

Gentiliumque curatione esse iubet: Vnde occasionem habuit Calus
docendi, qui Gentiles essent. Quod eo loco Anianus suo more omisit,
ut etiam hic facit.

E P I T O M E.

NAm & hoc regulare est, ut cognati tunc intestato- Lib. 2.
rum propinquorum hereditates capiant, quando tit. 8.
aut sui, aut adgnati defuerint.

Caius hoc libro uidetur noluisse Ius prætorium admiscere iu-
ri ciuili. ideo de Cognatorum successione nihil agit, quæ iure
Prætorio competit. At Anianus noluit prætermittere, forte ne va-
cuum sineret locum, quo de Gentilibus Caius loquutus est. De Co-
gnatis uidendus Iustinianus titulo, de Successione Cognatorum.

CAII
INSTITVTIONVM
LIBERTERTIVS.
CVM
HIERONYMI ALEANDRI
COMMENTARIO.

De Obligationibus. Cap. I.

EPITOME.

Lib. 2
tit. 9.

OBLIGATIO in duas species diuiditur. Nam omnes obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu nascuntur, quatuor genera sunt, quæ singula hoc ordine distinguuntur. Aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut litteris, aut consensu.

HVNC

Liber Tertius.

78

HVC ordinem, ut supra quoque diximus, sequutus fuerat Caius, ut primo libro de personis, secundo de rerum acquisitionibus, tertio de obligationibus tractavit. Nā quod Anianus duos tantum libros fecerit, sanè suo more agit, ut quæ distinguenda sunt, confundat. Quoniam Caium libro tertio obligationes esse complexum, luce clarius mihi patet, uel ex l. 2. D. de Oblig. & act. in cuius inscriptione ita est; **CAIVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM**, tum in Florentinis Pandeſtis, tum in cæteris omnibus. Hoc etiam egimus, ut hanc Obligationum tractationem, quam Anianus duobus capitibus restrinxit, nos in duodecim capita diuiserimus sequenti ordinem Iustiniāni, quem ipse ex Caio sumserat.

OBLIGATIO obligatio est iuris uinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura, inquit Iustinianus in prin. huius tit. At sanè non tam iuris ciuilis est uinculum, quàm etiam naturę. quid enim tam congruum est fidei humanæ, quàm ea, quæ placuerunt, inter homines seruari? ut inquit Vlpia. in l. 1. de Pact. at nisi ius quoque sua uincula addidisset, nulla prauis homines necessitate ad soluendum compellerentur. Sed non omnes naturæ obligationes ius ciuile comprobauit, si enim seruus ciui Romano pecuniam crediderit, iure quidem naturæ obligatio nata est, at de ea ius non dicitur; denique seruus ciuilitèr nō obligatur, nec obligatur, quamuis naturaliter obligatus sit, l. serui, 14. hoc tit. Obstringit itaque obligatio ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præstandum, qua in re & animus obligandi interuenire debet: neque enim satis est dantis esse nummos, & fieri accipientis, ut obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari, & accipi, ut obligatio constitutur. quare si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei; quia non hoc inter nos actum est, ut obligatus maneam, l. 3. hoc tit.

AUT EX CONTRACTU NASCUNTUR, AUT EX CVLPA aut proprio quodam iure ex varijs causarum figuris, ut inquit idem Caius lib. 1. hoc tit. Oriuntur enim obligationes etiam ex quibusdam causis, quæ neque contractus sunt, neque maleficia; at quoniam alterutrius naturam sapere quodammodo uidentur, Iustinianus quasi contractuum, & quasi maleficiorum nomen indidit. Inst. hoc tit. quod ex Caio iidem traxit l. 5. D. eod.

Re

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Cap. II.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9.

RE contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere, numero, mensura continentur: hoc est, si pecunia numeretur, uel frumentum detur, uinum, aut olei, aut æs, ferrum, argentum, uel aurum. Quæ omnia numerando, aut pensando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos statuto tempore non ipsæ res, sed aliæ eius naturæ, quales datæ sunt, atque ipsius ponderis, numeri, uel mensuræ reddantur. Propter quod Mutuum appellatum est, quasi à me tibi ita datum sit, ut ex meo tuum fieret.

QUOTIES ALIQUA CUICUNQUE MUTUO DANTUR] Adducit Anianus exemplum tantummodo mutui, quamuis Caius scripserit credo etiam de Indebito, & de Commodato, de Deposito, de Pignore, & huiusmodi, ut fecisse uidemus libro secundo Aureorum, l. 1. de Oblig. & Act. & seruauit Iustinianus Inst. hoc tit.

QUAE IN HIS REBUS CONTINGUNT, QUAE IN PONDERE &c.) Idem Iustinianus, cuius uerba forsitan ex hoc Caij loco desumpta sunt. Neceße est autem, consistant pondere numero, mensura, ut eiusdem generis reddantur, nam in his, quæ in specie consistunt, mutuum constitui, non potest. Speciem uero more Iurisperitorum, quod Dialectici dicunt Individuum, ueluti si equum, aut hominem, aut domum tibi dederim, neque enim alium equum, alium hominem, aliam domum reddere debes, sed quam rem accepisti,

si, quare commodatum est, non mutuum: quod si conueni, ut non eundem, sed alium equum, alium hominem, aliam domum reddas, neque tunc mutuum erit, sed alius contractus, nempe quem dicunt innominatum.

ET AD NOS STATUTO TEMPORE] Tempus enim in mutuo adijcitur, quo exacto qui obligatus est, soluere debet, nec prius potest compelli. quod & in commodato admittendum est. in Deposito, & Precario aliud est.

NON IPSAE RES, SED ALIAE EIUS NATURAE] Caius, eiusdem generis, & qualitatis, l. 1. de Oblig. & Act. Inst. eiusdem naturæ, & qualitatis, §. 1. Inst. hoc tit. Pomponius, eiusdem generis, & eadem bonitate, l. 3. de Reb. cred. Eiusdem generis, aut naturæ, nam si aliud genus, uelut pro tritico uinum recipiamus, non erit mutuum, l. 2. de reb. cred. At si quis aureos nummos decem mutuo acceperit, uidetur posse argenteos reddere facta compensatione estimationis, ut tot argentei reddantur, quanti estimantur aurei decem. neque enim hoc admittendum est, ubi damnum interueniet. Certè nummi & aurei, & argentei una species censentur, quæ de re Accursius, Bartolus, & Abbas Panormitanus disseruere. Habetur quoque ratio bonitatis, etiamsi non cauimus, ut æquè bonum nobis redderetur, neque enim licet debitori deteriores rem, quæ ex eodem genere sit, reddere, ueluti uinum nouum pro uetere, d. l. 3. eod. titu.

ATQUE IPSIUS PONDERIS, NUMERI, VEL MENSURAE] in Patauino exemplari: ATQUE IPSIUS PONDERIS, NUMERATAE, VEL MENSURATAE.

PROPTER QUOD MUTUUM APPELLATUM EST &c.] Sic Paulus, l. 2. §. appellata, de Reb. cred. Inst. §. 1. hoc tit. Plurimi Iurisperiti semper sequuti sunt Stoicos, teste Athen. l. 6. cap. 8. Hinc Tuberonem Stoicas disciplinas percalluisse, refert Pomponius l. 2. de Orig. iur. & Agell. lib. 1. cap. 22. Sic Stoicum Philosophum fuisse Sex. Pompeium, testatur Cicero in Bruto, & lib. 1. & 3. de Orat. sic Lucillum Balbum lib. 1. de Nat. Deor. quare eos imitantur etiam in ineptis nominum derinationibus. Vide Cuiacium Obser. lib. 1. cap. 37.

De Verborum Obligationibus.

Cap. III.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9.

NERBIS contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, & responsione accipientis, ita ut si ille, qui dat, interroget, HOC MIHI DABIS? qui accipiet, respondeat, DABO. Aut in obligatione debitoris, si aliquis fideiussor accedat, ille, qui personam fideiussori tradit, interroget: ISTVM FIDE TVA ESSE IVBES? & ille respondeat: FIDE MEA ESSE IVBEO. hac conditione non solum ille, qui debitor est, sed & is, qui fideiussor existit, obligatur. Et non solum fideiussor ipse, dum uiuit, sed & heredes ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxij. Creditor autem, qui pecuniam dedit, in potestate habet ad reddendam pecuniam, quem uelit, tenere, utrum ipsum debitorem, an fideiussorem. Sed si debitorem tenere elegerit, fideiussorem absoluit. Si uero fideiussorem tenuerit, debitorem absoluit. Quia vno electo, quem idoneum creditor indicat, alterum liberat.

VERBIS] ore prolatis, non scriptis. ideoque neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt, nec absens quidem, quoniam exaudire inuicem debent, l. 1. D. hoc titu. Est igitur hec obligatio uerborum conceptio, que stipulatio dicitur, l. 5. §. stipulatio, hoc tit. §. 1. Inst. hoc tit.

EX INTERROGATIONE DANTIS, ET RESPON
sione

SIONE ACCIPIENTIS &c.] Stipulationes quibuscumque contractibus, & conventionibus adiunguntur, l. si dominus, §. de Prescr. uerb. ut uincula praebeant conventionibus, quae per se adstringere non possunt, uel ut contractus, qui per se possunt, fortius adstringant. Et aut praecedere, aut sequi contractum possunt, l. 3. §. ult. l. 6. ad S. C. Maced. l. 6. de Noua, & dele. Quamobrem pecuniam mutuo daturus, antequam adnumerat, stipulari potest, eam sibi reddi, quo sensu intelligendus est hic locus Caij. alioquin tota sententia in uersa uideretur: neque enim potest, qui dat, alium interrogare, an dabit. Sed qui accipit, hoc agere debet. quo casu hic locus ita emendandus foret: **VERBIS CONTRAHITVR OBLIGATIO EX INTERROGATIONE ACCIPIENTIS, ET RESPONSIONE DANTIS; ITA UT SI ILLE, QUI ACCIPIET, INTERROGET, HOC MIHI DABIS? QUI DAT, RESPONDEAT, DABO.** Sed prior sententia placet. Debet autem uterque loqui, quia stipulationis substantia ex uerbis pender. quamobrem si alter interroget, alter sine uerbis adnuat, nulla stipulatio concepta est, l. 1. §. 2. hoc tit. Verba autem talia hac in re olim tradita fuerunt: Spondes? spondeo, promittis? promitto. Fideipromittis? fideipromitto. fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. facies? faciam, §. 1. inst. hoc tit. Pariter si impersonaliter respondeatur, ut apud Plaut. Pseud. Viginti minas dabin? dabuntur. qua de re Alciat. lib. 2. Parerg. cap. 18. Sed & si quis ita interroget, Dabis? responderit, quid ni? & is utique in ea causa est, ut obligetur, d. l. 1. §. 2. Sed demum solemnitates uerborum a Leone sublatae sunt, ut postea sensus potius consideretur ab utraque parte, l. omnes, C. de Contr. & com. stip. §. sed haec solemnitas, Inst. hoc tit. & quamuis stipulatio iuris civilis sit, tamen ob adnexionem cum iuris gentium conventionibus quacunque lingua fieri semper potuit, d. l. 1. in fi. de verb. obli. §. 1. Inst. eod.

SI ALIQUIS FIDEIUSSOR ACCEDAT] De satis acceptione loquitur, quae etiam stipulatio est ita promissorem obligas, ut adpromissores etiam ab eo accipiantur, id est qui idem promittunt, l. 5. §. satis acceptio, D. hoc tit. Hi adpromissores uocantur Spondes, uocantur Fideiussores, dicebantur Praedes, Uades, Indices. ni si hi tres posteriores proprie adpromissores in iudicio essent. Praes in civili, Vas in criminali iudicio. Ausonius Edyl. 12.

Quis subit in poenam capitali iudicio? vas,

Quis,

Quis, quum lis fuerit nummaria, quis dabitur? *Pras. Festus verbis Pauli:* Vadem sponso rem significat in re capita li. at. confundi hæc nomina, & vadem nummaria quoque rei sponso rem denotare tradit Acron apud Horat. ac in ea significatione utun tur Impp. Leo, & Zeno in l. ult. §. hæc autem, C. de Castren. & Mi nist. lib. 12. Vindicis nomen antiquius uidetur, fuit enim in duode cim tabulis ita: *ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO;* & c. ut est apud Agellium lib. 16. cap. 10. & meminit Cicero in To picis, ubi Boetius vindicem interpretatur procuratorem, quum po tius is sit, qui indicio sisti, indicatumque solui satis pro alio dabit. Sed & alium errorem ex Boetio ibidem ortum adnotare lubet; nimi rum quod ait Cicero, legem Aeliam Sentiam assiduo vindicem assiduum esse iubere. nam uerba illa Aelia Sentia, vel Sanctia, ex commentario Boetij in Ciceronis contextum (ut sepe fit) irrepserunt: sic enim Ciceronis uerba esse debent, Quum lex, assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. locuples enim assiduus, ut ait Aelius appellatus ab ere dando. Legem Cicero intelligit duodecim tabularum. falsò Boetius legem Aelia Sentiam, quæ lata fuit tantummodo tempore Augusti, ut dixi lib. 1. cap. 3. Deceptus est autem, quia Cicero interpretationem Aelij ad ducit. At neminem credo fugere, Sex. Aelium libro, qui inscriptus erat Triperita, leges duodecim tabularum esse interpretatum, l. 2. §. Deinde Sex. Aelius, de Orig. iur. Cic. lib. 2. de legib. Festus in cal ce lib. 19. Atque hunc Boetij errorem etiam à doctissimo Brissio animaduersum, quodam loco meminisse me legisse, gauisusque sum.

ILLE, QUI PERSONAM FIDEIUSSORI TRADIT.) Etiam ab alijs notatum uidi, sic esse legendum: **ILLE, CUI PER SONA FIDEIUSSORIS TRADITVR.** Stipulatio fit inter creditorem, & fideiussorem, interrogat creditor, respondet fideiussor, l. 8. de fideiuss. & mand. l. 32. D. Mand. l. 3. in fin. de admin. rer. ad. ciuit. per. l. 12. C. de fideiuss. & mand. Siquis tamen se scripserit fideiussisse, uidentur omnia solemniter acta, quamuis uerè non intercesse rit stipulatio, l. 30. de verb. obli. Sed & si presentes fideiussores nomi nati fuerint, nec contradixerint, l. 4. in fi. de fideiuss. & nominator. & her. tut.

SED ET HEREDES IPSIUS, SI ILLE DEFECERIT & c.] quia fideiussor Rei, seu debitoris locum obinet, l. 4. de fideiuss.

& man. l. 24. C. eodem. §. secundo, Instit. eodem.

IN POTESTATE HABET AD REDDENDAM PECUNIAM, QUEM VELIT TENERE, VTRUM IPSUM, & c.) Homo Gotholatinus hoc uult, ut creditori potestas sit, seu reum, seu fideiussorem eligendi, qui debitum soluat, l. 3. l. 5. C. de fideiuss. & mand. quin & utrumque conuenire potest in solidum, aut diuisis actionibus à singulis partes petere, l. 3. §. ult. de duob. reis, l. 1. §. etiam, de Pign. & hypot. l. 5. §. 2. de Fideiuss. & man. At Iustinianus uetus ius reduxit, ut prius conueniatur reus princi palis, postea fideiussores, Auth. de fideiuss. & man. quæ est Non. 4.

QUIA VNO ELECTO, QVEM DONEC & c.] Hoc falsum est, electio enim nullum ex his liberat, l. Reos, 23. C. de fideiuss. & man. Caius fortasse scripserat, alterum liberari, si alter ele ctus solidum soluisset. aut si creditor diuisisset actiones inter fideiuss ores, l. inter, 5. l. §. quum inter, de fideiuss. & mand. quam sententiam Anianus dum uertit, inuertit.

E P I T O M E.

Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente in Lib. 2
terrogatione contrahi possunt, id est, ut si mulier si tit. 9.
ue sponso uxor futura, siue iam marito dotem dicat. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri po test. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obli gabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pe cuniam, quam illi debebat, sponso creditricis ipse debi tor in dotem dixerit. Hæ tantum tres personæ nulla in terrogatione præcedente possunt dictione dotis legiti timè obligari. Aliæ verò personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, id est, ut & interrogatæ respondeant, & stipulatæ promit tant. Item & alio casu uno loquente; & sine interrogatio ne alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si liber tus patrono, aut donum, aut munus, aut operas se datu

rum esse iurauerit. (Exponendum hic, quid sit donum, aut munus, vel operæ.) in qua re supradicti liberti non tam uerborum solennitate, quam iurisiurandi religione tenentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest.

Stipulatio uerbis obligat. Sed & nunquid & alia res est, quæ uerbis obliget? Duae sunt. Dotis dictio, & iureiurandum liberti. Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est, & debitor mulieris, si iussu eius dicat. item parens mulieris uirilis sexus per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus. Hæc Ulpia. in fragm. tit. 6. Quæ solennitas sublata est, unde Tribonianus in l. 1. §. pen. de Collatio. dot. scripsit, ex pollicitatione dotis, quum Ulpianus dixisset, ex dictione. Sic in l. 31. in fi. de Nouat. & deleg. reposuit, doti promittere, pro doti dicere. & in l. 1. C. de in. dot. bis Pollicitatio, quum fuisset Dictio. neque enim tunc temporis ex nuda pollicitatione dotis actio nascebatur, quum id à Theodosio inductum fuerit, leg. penul. C. de Dot. promiss.

SPONSO [CREDITRICIS] Patau. MARITO CREDITORIS, malè.

ALIAE VERO PERSONAE &c.] Catere persone dicere dotem non possunt; dare, & promittere dotem possunt, ut ait Ulpian. tit. 6. cuiuscunque sexus, conditionisque sint, l. promittendo, 41. de In. dot.

ET STIPULATAE PROMITTANT.] Patau. ET STIPULATIONEM PRÆMITTANT.

ITEM ET ALIO CASU &c.] lego: **ITEM ET ALIO CASU VNO LOQUENTE, ET SINE INTERROGATIONE PROMITTENTE.** Ut iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet, qui iuret, & libertatis causa iurare, l. i. iurisiurandi, 7. de Oper. libert. alioquin si libertus non esset, & operas præstaturum se iurasset, nec ipse, nec fideiussores tenebuntur, l. si quis pro eo, 56. de fideiusso. & mand. pariter seruus, antequam manumittatur, si iuret, non tenetur, l. seruus, 36. de manum. test. neque. n. aliter, quam liber obligatur, l. ult. de libera. causa.

EX-

EXPONENDUM HIC, QUID SIT DONUM &c.] Adpendiculam hanc Aniani adgnouimus lib. 2. in fine capi. 12. de Lege Falcidia. De donis, & muneribus uide l. 194. l. 214. de verb. sig. de operis l. 1. l. 3. l. 22. de oper. liber.

NON TAM VERBORUM SOLEMNITATE) quia nulla solennitas uerborum fuit, quum Stipulatio non intercessit, tenentur ergo uerbis, & religione iurisiurandi. Si nudis uerbis promississent absque iureiurando, non tenerentur. Si liberti non forent, etiam si iurassent, non tenerentur.

SED NULLA ALIA PERSONA HOC ORDINE OBLIGARI POTEST.] Nemo alius iureiurando obligatur, ut superius dictum est. quia iurisiurandum pacto comparatur, l. 1. l. 25. de iureiur. l. Stichum. 95. §. naturalis. de Solut. & lib. l. non solū, 11. §. 1. de iniur. l. iurisiurantium. 7. §. & generali, de Pact. sed pactū actionem, aut obligationem non parit, l. iurisiurantium, §. sed quum nulla, de Pact. ergo nec iurisiurandum, l. si quis maior, 41. C. de Transact. Hodie ex iure Canonum utrumque obligationem inducit, c. 1. c. 3. de Pact. cap. si uerò, cap. ueniens, de iureiur. 22. questio. 5. cap. iuramenti.

De inutilibus stipulationibus. Cap. IIII.

EPITOME.

INUTILIS R AETEREA inutilis est promissio, Lib. 2. tit. 9. etiam si stipulatione interueniente facta sit, si id aliquis daturum se promiserit, quod sui iuris non est: hoc est si aut ingenuum hominem, quasi seruum, se daturum promittat; aut si mortuum aliquis, quem uiuum credebat, promiserit: aut locū sacrum, aut sanctum, aut religiosum daturum se quicūq. promiserit. Præterea inutilis est promissio, si aliquis re sub tali conditione promittat, quæ impleri per rei difficultatem non possit.

L 2

Præterea

PRÆTEREA INUTILIS &c.] Cur ait PRÆTEREA? quia dixit inutiliter quenquam obligari ex dotis dictione, præter tres personas iam connumeratas, item ex iureiurando præter liberum.

QUOD SUI IURIS NON EST.) Sui iuris esse dicimus, qui alienæ potestati subiectus non est. At homo parum latinus sui iuris non esse hic intelligit, quod in re promissionis non est, aut quod dominio nostro non subijcitur, ut loquitur Iustinianus in princ. huius tit.

HOC EST, SI AUT INGENVVM HOMINEM) Caius dixerat liberum hominem, ut Iustinianus, §. 1. hoc tit. quid enim de libertis? Neque ualet hæc stipulatio, etiam si ex libero seruus fieri potest, l. inter stipulantem, 83. §. sacram, de verb. oblig. d. §. 1. Insti. hoc tit. nam quod ab initio non ualuit, ex postfacto non confirmatur. & ita Catonianæ regula in stipulationibus quoque locum habere uidetur. quid, si quis ita stipulatus sit? illum quum seruus esse coeperit, dare spondes? tunc etiam ab initio ea stipulatio inualida erit, nam ea, quæ naturæ sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem nullo modo deduci possunt, d. l. 83. & §. Item contra, Insti. hoc tit. Sed & si Stichum seruum dare quis promissit, isque antequam traditus sit, sine culpa promissoris ad libertatem peruenit, liberatur promissor, d. l. inter stipulantem, §. sacram, quia regula est ea, quæ initio constituta sunt, postea extinguuntur, si ad eum casum deueniant, a quo incipere non possunt, d. §. Item contra, Insti. hoc tit. idem dicendum de re sacra, & religiosa, & sancta in exemplo, quod subijcitur.

SUB TALI CONDITIONE PROMITTAT, &c.] Impossibilis enim conditio uitiat contractum: ueluti, Si digito cœlum attigero, dare spondes? l. 7. de verb. oblig. §. si impossibilis, Insti. hoc tit. ultimam uoluntatem non uitiat, sed conditio pro non scripta habetur, ut docui supra lib. 2. cap. 8. Quæ nam diuersitatis est ratio? ea est, quia qui solus agit (ut is est, qui testatur) si errore aliquo ducatur, non habet, qui animaduertat, at in contractibus, quia ex duorum pluriumque consensu aguntur, & omnium uoluntas spectatur, proculdubio talis cogitatio est, ut non omne facile labantur, duvarit credentes, quod ad uerum est, l. non solum, 31. de oblig. & actio. præterea fauorabilior est ultima uoluntas, & sustineri facilius solet.

E P I T O M E.

Pæterea inutilis est interrogatio, & promissio, si ita Lib. 2
aliquis interroget debitorem: **POST MORTEM MEAM, VEL TVAM ILLVD DARI SPONDES?** tit. 9.
quod propterea inutile uisum est, quia à persona heredis obligatio incipere non potest. Et ideo nec heredi creditoris sub hac sponsione obligatur debitor; nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius. Item inutilis est obligatio, si dicat creditor, **PRIDIE QVAM MORIAR, DARE SPONDES?** vel interroget debitorem, **PRIDIE QVAM MORIARIS?** similiter & hæc stipulatio inutilis iudicatur, quia non potest sciri, quando sit pridie quam aliquis moriatur, nisi postquam mortuus fuerit.

POST MORTEM MEAM &c.] §. post mortem, Insti. eod. hodie ex Iustiniano hæc stipulatio ualet, l. scrupulosam, C. de Contr. & comm. stip. §. sed & si quis, Insti. hoc tit.

NEC DEBITORIS HERES &c.) Impressum Patavij; **NEC DEBITORIS HEREDES CREDITORI TENENTVR OBNOXII.**

PRIDIE QVAM MORIAR] d. l. scrupulosum, d. §. sed & si quis. At si quis dixerit, Quum moriar, dare spondes? utilis semper fuit stipulatio, §. ita autem, Insti. hoc tit. l. quodcumque, §. 1. de verb. oblig. nam & conditiones, quæ in datione consistunt, extremo etiam uitæ momento impleri possunt, l. ult. de cond. insti. quæ in facto consistunt, non utique possunt. ideo non ualet ea stipulatio: Quum morieris, Alexandriam uenire spondes? l. centesimis, §. 1. de verb. obli. quia fieri non potest, ut quis extremo uitæ momento Alexandriam eat. Iurisconsulti moriendi uerbum uitæ adscribunt, ut & quidam Philosophi fecere, quanquam alij morti uindictarunt, & Plato neque uitæ, neque mori, sed tale quiddam repente significare, ait, qd in alterum transseat, qua de re Agellius lib. 6. cap. 13.

Hier. Ale. Commem.

L 3

Item

Præ-

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9. **I**tem si purè interroget creditor, & debitor sub condi-
tione promittat. Vel si creditor decem solidos de-
bitorem interroget, & debitor quinque promittat
hoc ordine integrum debitum uacillare cognoscitur.

SI PURE INTERROGET CREDITOR] l. 1. §. si quis sim-
pliciter, de verb. obl. quid, si sub conditione interroget, ille verò
purè respondeat? Si Titius Consul factus fuerit, spondes?
spondeo. & constat stipulationem ualidā esse, quia breuiter uidetur
in eandem conditionem spondidisse, neque enim necesse est in respō-
dendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit, §. præterea,
Inst. hoc tit. ualida inquam est, nisi aperte demonstrauerit, nolle se
ulli conditioni subiacere, d. l. 1. §. si quis simpliciter.

DECIM SOLIDOS DEBITOREM INTERROGET.
Idem si quinque interroget, decem promittantur, d. §. præterea; Inst.
hoc tit. Videtur ob stare l. 1. §. si stipulanti, de verborum obliga. ut
enim Ulpianus, si stipulanti decem uiginti quis promittat, aut sti-
pulanti uiginti, decem promittat, contrahi obligationem in decem.
Vera conciliatio est (quam & Accursius innuit) in eo §. si sti-
pulanti placuisse illicò diuersitatem responsionis, ex §. anteced. at in
§. præterea, Inst. hoc titulo, casum denotari, quo diuersitas
non comprobatur. male quidam ita conciliant,

ut in d. §. præterea, stipulatio in-
utilis sit, præterquam in
minori summa, id est
nim hoc loco à
Caijo

refellitur, dum ait: INTEGRUM DEBITUM
VACILLARE COGNOSCITUR.

SI QVIS

De Nouationibus, & Delegationibus.
Cap. V.

E P I T O M E.

SI QVIS nobis pecuniam debeat, possu-
mus debitorem nostrum compellere, ut
pecuniam, quam nobis redditurus erat,
alteri se caueat redditurum. Neque po-
test ei, cui pro nostro debito cauet, de
cauto, & non numerato, sicut fieri solet,
aliquid disputationis adferre, quum id, quod à nobis ac-
cepit, alteri cauerit redditurum.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, uel civilem,
uel naturalem transfusio, atque translatio. hoc est quum ex
precedenti causa ita noua constituitur, ut prior perimatur, leg. 1. D.
hoc titu. Delegare est uice sua alium reum dare creditori, uel cui
iusserit, l. 11. eod. Quod quia ut plurimum per stipulationem fit, ideo
agitur hoc loci, quo & latenter de Litterarum obligationibus, infer-
tum est.

ALTERI SE CAUEAT REDDITURUM] Per sti-
pulationem.

DE CAUTO, ET NON NUMERATO] Qui quasi ac-
cepturus mutuam pecuniam aduersario cauit, quæ numerata non
est, exceptione non numerata pecunie aduersus agentem uti po-
test, l. si quasi, 7. C. de Non num. pecu. at qui in eius uicem, qui
erat obligatus, substituit se debitorem, hac exceptione uti non po-
test, l. Frustra, C. eod. certe enim à priore debitore pecuniam accepit,
ut hic dicitur.

Lib. 2
tit. 9. **N**ec potest ei, nisi litteris obligatio fiat, aut à re in personam, aut à personā in personam dari. A re in personam, uelut, si id, quod ex emtione, aut conductione, aut societate debes, alij reddas. A personā in personā, uelut si id, quod mihi alter debet, alteri personę delegem, ut reddere debeat.

Sequi sumus editionem Patavinam, in alijs enim sic est; **LITTERIS OBLIGATIO FIAT, AUT À RE IN PERSONAM, AUT À PERSONA IN PERSONAM: À RE &c.** Que uerba quid sibi uelint, uix est, ut quis coniiciat. Sed & quæ posuimus, titubare uidentur: sic tamen intio legendum censeo: **NEC POTEST EI, NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT, AUT À RE IN PERSONAM, AUT À PERSONA IN PERSONAM, EXCEPTIO DARI.** Neque ubi re contracta est, obligatio, neque ubi persona delegatur, exceptio non numeratę pecunię locum habet. Habet tamen, ubi litteris obligatio interuenit, quia tunc quasi credita pecuniā petitur. Atque hunc esse horum uerborum sensum, liceat nunc diuinare, dum doctioribus acutiorē considerationem relinquamus, quibus cedo lubens, uolens.

NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT) Non enim minus ualere placuit, quod scriptura, quàm quod uocibus lingua figuratis significaretur, l. non figura, 38. de obliga. & act. quæ obligatio olim nominibus fieri dicebatur. Hodie ita sit, ut si quis spe futurę numerationis scripserit, se pecuniam debere, recte obligetur, ita tamen, ut exceptionem non numeratę pecunię opponere possit intra biennium à die confecti chirographi, quod Iustinianus constituit, olim enim erat intra quinquennium, S. ult. inst. de litterar. oblig. l. in contractibus, C. de non num. pecu. quod si creditor per hoc temporis fileat, potest, qui se obligauit, actoris partes suscipere, & per conditionem obligationem repetere, l. si quasi, C. eod. tit.

A re

À RE IN PERSONAM, VELUT &c.] Exceptio non numeratę pecunię locum habet (ut diximus) ubi quasi credita pecuniā petitur: quum autem ex precedente causā debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, quum cauebatur, numerata sit, sed an iusta causā debiti precesserit, puta ex emtione, conductione, societate, & huiusmodi, l. 5. C. de non num. pecu.

À PERSONA IN PERSONAM &c.] Denegatur et exceptio non numeratę pecunię debitori delegato aduersus secundum creditorem, quia & si ab eo pecuniā numerata non sit, à priori tamen creditore numerata est, ut superius dicitur. Sed & omnes exceptiones eidem sunt denegandę, l. pen. de Nouat. & delega. quia in priuatis contractibus, & pactionibus, non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, & debitore actum est, aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus uideatur, l. Doli. 19. §. vlti. D. eod. tit.

UT REDDERE DEBEAT.) Patav. **UT MIHI REDDERE DEBEAT.** omnino malè.

De Obligationibus ex consensu.

Cap. VI.

C A I V S.

CONSENSV fiunt obligationes in emtione, uenditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque uerborum, neque scripturę ulla proprietas consideratur: sed sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire. Vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epistolam, uel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono, & æquo præstare oportet.

Ex fiat

Exstat hoc fragmentum & in l. 2. de oblig. & act. & apud Just. sub hoc titulo, quibusdam tamen immutatis, & additis. Hec quarta species est obligationum, quæ ex contractu nascuntur. De tribus reliquis iam loquutus est, quamvis de litterarum obligatione Anianus leuiter tetigit, quum Caius, ut existimo, satis abunde tractasset.

CONSENSU. Consentire dicuntur, qui in unam sententiam decurrunt, l. 1. §. pen. de pact. quod in pactis etiam tacite fieri intelligitur, l. 2. l. 4. eod. & sepius quoque in his contractibus; qui consensu fiunt: ut ecce. qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: intelligitur enim dominus, quum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare, l. item, quæritur, ad fin. l. sequen. D. Locati.

QUIA NEQUE VERBORUM. Intercedere stipulationem necesse non est, nudum enim pactum satis est. Sed si interceperit stipulatio, magis confirmabitur contractus, & duplex competit actio.

NEQUE SCRIPTURÆ. Fiunt enim de his contractibus scripturæ, ut, quod actum est, per eas facilius probari possit. & sine his autem ualeat, quod actum est, si habeat probationem, l. 4. de Pign. & hypot. quæ repetita est l. 4. de Fide instr.

VNDE INTER ABSENTES. l. 1. in fi. de cont. emt. sermone enim opus non est, quum sufficiat consensus: itaque & his contractibus surdus quoque, & mutus interuenire potest, quia potest intelligere, & consentire, l. in quibuscunque, 48. de oblig. & acti. l. ubi non nocet, 116. de reg. iur.

EX BONO, ET AEQVO. Contractus ex consensu bonæ fidei sunt, quum ceteri ut plurimum sint stricti iuris. Bona fides equitatem summam desiderat, sed non ut penitus à præceptis civilibus, & prætorijs abhorreat, l. bona fides, 31. D. Depos. Aequitas autem est, ut potius id, quod actum, quam quod dictum sit, sequatur, l. sed Celsus, §. pen. de contr. emt. ut quæ ea, quæ sunt moris, & consuetudinis, in hisce iudicijs ueniant, l. quod si nolit, §. quia adstidua, de Aedil. edi. In stipulationibus illud tantum uenire constat, quod sermone comprehensum est, quare si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat, fructus ex mora non ueniunt in eam actionem, sed si ex emto agat, fructus præstabuntur, l. 3. §. 1. de Act. em. pariter si fructibus iam maturis ager distractus sit, etiam fructus emtori

ri

ri cedunt, quamuis id uerbis comprehensum non sit, l. Iulianus, 13. §. si fructibus, D. eod. Præterea etiam si de usuris cautum non sit, tamen equum est, ut in hisce bonæ fidei iudicijs iudicis officio usura applicentur, l. quæro, 54. D. Loca. & cond. l. mora, 32. §. 1. de usur. l. 13. C. eod. quia tantumdem in bonæ fidei iudicijs officium iudicis ualeat, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio, l. 7. de Nego. gestis.

EPITOME.

Consensu fiunt obligationes ex emtione, & uenditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, & mandatis. Quia in eiusmodi rebus consensus magis, quam scriptura aliqua, aut solemnitas queritur. In quibus rebus etiam inter absentes obligatio contrahi potest, quod in alijs rebus fieri non potest.

Quæ dicenda erant, ad uerba Caij diximus. quare supersedeo, ne eandem cantilenam canere uidear.

De Emtione, & Venditione. Cap. VII.

EPITOME.

EMTIO igitur, & uenditio contrahitur, quum de pretio inter emptorem, & uenditorem fuerit definitum, etiam si pretium non fuerit numeratum, & nec pars pretij, aut arra data fuerit.

EMPTIO [GITVR] Prima species obligationis ex consensu oritur ex contractu emptionis, & uenditionis, qui à iure gentium introductus est, ut primo libro diximus. Seneca lib. 1. de Benef. cap. 9. Quæ emeris uendere, gentium ius est.

QUVM DE PRETIO INTER EMTOREM &c. Pretium enim interuenire debet, ut sit emptio, & uenditio, nam si quis togam daret, ut tunicam acciperet, permutatio magis esset, quàm hoc modo non discernatur emptor à uenditore, l. 1. de contr. emt.

ETIAMSI PRETIUM NON FVERIT NUMERATVM Nam ex solo consensu huiusmodi obligatio uires capit, neque enim obligationum substantia in eo consistit, ut rem aliquam nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præstandum, l. 3. de oblig. & actio.

AUT ARRA Nam quod sæpe arræ nomine pro emptione datur, non eò pertinet, quasi sine arræ conuentio nihil proficiat, sed ut euidentius probari possit, conuenisse de pretio, l. 35. de contr. em. Arra igitur argumentum est emptionis, & uenditionis, in princ. Instit. hoc titu. quare non potest creare obligationem, sed eam, quæ est demonstrare.

De Locatione, & Conductione.

Cap. VIII.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9.

LOCATIO, & conductio simili ratione consistunt, ut consensu, etiam uerbo definitio inter conuenientes firma permaneat.

LOCATIO, ET CONDUCTIO Hæc secunda species est obligationis ex consensu, quæ cum naturalis sit, & omnium gentium, non uerbis, sed consensu contrahitur sicut emptio, & uenditio, l. 1. D. loca. & cond.

SIMILI RATIONE Nam locatio, & conductio proxima est emptioni, & uenditioni, isdemque iuris regulis consistit. nam ut emptio,

emptio, & uenditio ita contrahitur, si de pretio conuenierit, sic & locatio, & conductio contrahi intelligitur, si de mercede conuenierit, l. 2. D. eo. §. 1. Inst. eod.

UT CONSENSU ETIAM UERBO &c. Depravata hæc uerba uidentur. peius in Patavina ueteri editione, ubi sic est; **ET CONSENSU, ET UERBO DEFINITIO &c.** Videmus ergo ne non legendum ita sit, sed potius ita: **UT CONSENSU, NON ETIAM UERBO DEFINITIO, &c.** ut dicamus de finitionem, hoc est, finem, & uim locationis, & conductionis consensu consistere, non etiam uerbis, ut & reliquæ obligationes ex consensu. Nisi uerbum accipiamus hic pro simplici loquela, & pacto, quo conuentiones hæc fiunt, non pro solemnibus, ut in stipulatione. quoque posset: **UT CONSENSU ETIAM UERBO DEFINITO.** Hoc est, ut definito, & peracto consensu etiam simplici uerbo, locatio, & conductio firma permaneat. Vide, dux barbarus in quot scopulos impingat.

De Societate. Cap. IX.

E P I T O M E.

SOCIETATE inire possumus, aut omnium bonorum, aut unius alicuius negotiationis. Et potest ita iniri societas, si tamen hoc inter socios conuenit, ut unus pecuniam det, alter operam suam pro pecunia ponat. Et huius rei definitio: et uerbo inita ualeat, ita, ut quidquid societatis tempore quolibet modo fuerit acquisitum, sociis commune sit. Permanet autem inita societas, quandiu in ipso consensu socij perseverant, quia sicut consensu contrahitur, ita dissensu soluitur.

UT OMNIVM BONORVM Et quia societas quoque species est contractus ex consensu, l. 19. Pro soc. traditione opus non est, ut perficiatur, sed simul ac consenserint, tacita traditio omnium bonorum

norum in cōiōnē uenire creditur, l. 2. D. Pro soc. Socij etenim ij putan-
tur, quos inter res communicata est, ut inquit Cicero *Verrina* 5. & vi-
detur societas ius quodāmodo fraternitatis i se hēre, l. verū, 63. D. eo.

AVT VNIVS ALICVIUS NEGOTIATIONIS) Aut
reſtigalis, aut etiam rei unius, l. 5. D. Pro soc. §. 1. Inst. hoc tit.

UT VNVS PECVNIAM DET &c.) Quia sepe opera a-
licuius pro pecunia ualet, §. ſernius, Inst. hoc tit. l. 1. C. eod.

ETIAM VERBO] absque ſolemnitatibus: Sed & re, & per nū-
cium ſocietas coitur, l. 4. D. eod. Ex hoc loco colligitur, lectionem in
ſuperiori capite rectam eſſe, quā in contextu eſt.

QUOLIBET MODO FVERIT ADQUISITVM] Nam
& hereditas, & legatū, & quod donatum eſt, aut quaqua rōne adqui-
ſitum, communioni acquiritur, l. 3. pro Soc. niſi aliter cautum ſit.

SOCIIS COMMUNE SIT) Et dcum paries aequae ſiant, niſi
aliter initio placuerit. nam ſi conuenerit, ut ad alterum ex ſocijs lu-
cri duae partes pertineant, damni tertia, ad alterum duae partes dāni,
lucris tertia, partes hę ſeruari debent, l. 29. D. eod. Inst. hoc tit.

ETIAM DISSENSV SOLVITVR) ſiue expreſſo, ſiue
tacito. nam aut ſi renunciatur ſocietati, aut ſi ſeparatim ſocij agere
caperint, & unusquisque eorum ſibi negotietur, ſine dubio ius ſocie-
tatis diſſoluitur, l. itaq. 64 D. pro ſoc.

EPITOME.

Diſſoluitur ergo ſocietas aut morte unius ſocij, aut
contraria uoluntate, aut capitis diminutione, id
eſt ſi unus ex ſocijs, ſicut frequenter ſupra diximus, capi-
te fuerit diminutus.

Societas ſoluitur ex perſonis, ex Rebus, ex uoluntate, ex actio-
ne, l. verū, §. vlt. D. pro ſoc. Ex perſonis, ut ſiquis ex ſocijs mortuus
ſit, nā & unius tantū morte diſſoluitur, & ſi conſenſu omnium coita-
ſit, plures verò ſuperſint, niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit, l.
actione, 65. §. morte, D. eo. Pariter ſiqs ex ſocijs capite minutus ſit ma-
xima, uel media capitis diminutione, d. l. verū, §. vlt. ueluti ſiqs ſer-
uus factus ſit, aut deportatus. Ex reb. ut ſi res nullae relinquantur, aut
cōditionē mutauerint. neq. n. eius rei, q̄ iā nulla ſit, q̄ſquā ſocius eſt,
neq. eius, q̄ cōſecrata, publicata uel ſit, d. l. verū, §. vlt. quod de uniuer-
ſitate bonorū uidetur intelligendum, ſi ſocij bona publicētur, nā quū
in

in eius locū ſiſcus ſuccedat, pro mortuo habetur, d. l. actione, §. publi-
catione. Pariter ſiquis ex ſocijs mole debiti praeſignatus bonis ſuis
ceſſerit, & iō pp publica, aut priuata debita ſubſtantia eius ueneat,
§. publicatione, Inst. hoc tit. Ex uoluntate, nā (ut dictum eſt) quemad-
modum cōſenſu cōtrahitur ſocietas, ita diſſenſu diſtrahitur. Si unus
igitur ex ſocijs renuntiet hereditati, a ſe quidē liberat ſocios ſuos, ſe
autē ab illis non liberat, ſi dolo malo renuntiatio facta ſit: ueluti ſi
quū oīum bonorum ſocietatem inſiſſent, deinde quū obueniſſet uni
hereditas, propter hoc renun- iauit, d. l. Actione, §. 1. §. manet. Inst. hoc tit. Renunciare verò ſocietati ēt per alios poſſumus, ueluti p pro-
curatorē oīum bonorū, uel p eum, cui hoc ipſum nōiatū mādātū eſt,
d. l. actione, §. renunciare. Ex actione diſſoluitur ſocietas, quū aut ſti-
pulatione, aut iudicio mutata ſit cauſa ſocietatis. nā hoc ipſo, quod
iudicium iō dictatum eſt, ut ſocietas diſtrahatur, renunciata uidetur,
d. l. actione, in prin ex hoc enim contraria uoluntas colligitur.

SICVT FREQUENTER SVPR. DIXIMVS) forſitan, SI
CUT FREQUENTER FIERI, SVPR. DIXIMVS. Debit
verò hoc dicere primo libro, quū de capitis diminutione loquutus ē.

De Mandato. Cap. X.

EPITOME.

SIMILITER & mandari verbo poteſt. & quū Lib. 2
ut. 9.
verbis mandatum fuerit, obligatio contrahi-
tur. Poſſumus enim aut noſtra negotia, aut a-
liena cuiquē agenda mandare, dummodo
honestum aliquid agi mandemus. Nam ſi contra mores
bonos aliquid mandare uoluerimus, hoc eſt, ſi cuiunq;
mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium, aut
adulterium admittat, in his rebus mandati obligatio nō
contrahitur.

MANDARI Verbo) Mandati obligatio conſenſu contra-
hentiū conſiſtit: ideo non tam verbo, id eſt, nudo ſermone
absque ſolemni ſtipulatione, ſed & per nuntium quoque, uel per epi-
ſtolam mandatum ſuſcipi poteſt, l. 1. D. mandati.

AVT NOSTRA NEGOTIA, AVT ALIENA) Manda-
tum

tum inter nos contrahitur, siue mea tantum gratia tibi mandem, siue aliena tantum, siue mea, & aliena, siue mea, & tua, siue tua, & aliena, siue mea, tua, & aliena. Mea tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si tibi mandem, ut negotia mea geras. Aliena tantum, ueluti si tibi mandem, ut Titij negotia geras. Mea & aliena, ueluti si mandem tibi, ut mea, & Titij negotia geras. Mea & tua, ueluti si tibi mandem, ut sub usuris credas ei, qui in rem meam mutuetur. Tua & aliena, ueluti si mandem tibi, ut Titio sub usuris credas. l. 2. D. manda. Mea, tua, & aliena, ueluti si ego tutor tibi contutori meo mandauerim, ut fundum pupillo emas, l. 8. §. si tutores, D. eod. Quod si tua tantum gratia tibi mandem, superuacuum est mandatum, magis enim consilium est, & ob id non est obligatorium, d. l. 2. & Inst. hoc tit.

NAM SI CONTRA BONOS MORES) Rei turpis nulum mandatum est, l. 6. §. 2. D. manda. ideo qui ad eam sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum mandatum suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest propter turpitudinem mandati, l. si mandauero, 22. §. qui eadem, D. eod.

E P I T O M E.

Lib. 2. tit. 9. SOLUITUR autem mandatum aut morte, cui mandatum dedit, aut contraria illius uoluntate, qui mandauit. Sed is, cui mandatur, mandati formam egredi non potest. aut si egressus fuerit, & mandatori teneatur obnoxius, & quod extra mandatum egit, non praedicit mandatori.

AUT MORTE, (CUI MANDATUM EST) Sed non & mortem mandantis; utiq; & eius morte. Hic uero de illius tantum morte, cui mandatum est, dicitur, quia & post mortem mandatoris obligatio aliquando durat, ueluti si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignoras, eum decessisse, exsequutus fueris mandatum, utilitatis. n. causa receptum est, ut competat actio, l. inter, 26. D. mand. §. recte. Inst. eod.

AUT CONTRARIA ILLIUS VOLUNTATE, QUI MANDAVIT] Nam ut consensu mandatum contrahitur, ita dissensu soluitur. quare si mandauero exigendam pecuniam, deinde noluntatem mutauero, nec mihi, nec heredi meo erit mandati actio, l. si uero, §. si mandauero, eo. ti. quod intelligitur, si adhuc integra res sit, d. §. recte, Inst. hoc tit. Pariter renuntiatione eius, qui mandatum suscepit,

scepit, soluitur mandatum. quod quomodo fiat, explicatur in l. 22. §. ult. cum seqq. D. manda. & §. mandati, Inst. eo.

MANDATI FORMAM EGREDI NON POTEST] Diligenter enim fines mandati custodiendi sunt, l. 5. D. manda. Igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est, ut quoties certum mandatum sit, recedi a forma non debeat: at quoties incertum, uel plurium causarum, tunc licet alijs praestationibus exsoluta sit causa mandati, quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio, l. si quis, 46. D. eo. Vide Agell. Noct. Attic. lib. 1. cap. 13.

NON PRAEJUDICET MANDATORI] Et ita ab una duntaxat parte mandati iudicium datur, nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei, qui mandauerit, aduersus eum competit, l. 41. eod. tit. Quare si certo pretio rem iussus distrahere, minoris uenderis, uenditio quidem non dissoluitur, sed mandati iudicio pretij summam debebis integrare, ut inquit Paul. sent. lib. 2. ti. 15.

Quibus modis obligatio tollatur.

Cap. XI.

E P I T O M E.

TOLLITUR obligatio solutione debiti. Praeterea aliquoties tollitur obligatio, etiam si aliud, quam cautum fuerat a debitore, creditori reddatur. Nam si quicumque pro pecunia, quam creditori cauit, ad quiescentem creditorem aurum, aut argentum, aut mancipia, uel alias quaslibet species habita aestimacione, consentiente creditore dederit, obligatio euidenter tollitur.

TOLLITUR OBLIGATIO] Aut ipso iure, aut per exceptionem ab obligatione liberamur. Ipso iure haec liberant: Solutio; Acceptilatio, Natiatio, Delegatio, Confusio, Obsignatio, Compensatio, Rei iteritus ante mortem, Exceptio a commercio, Pignoris uenditio. Per exceptionem liberamur Pacto, Iureiurando, Tpe, iudicis sententia, & alijs innumeris.

Hier. Ale. Commen.

Mc

innumeris

innumeris modis. *Atque Anianus exemplū tantū quibz solutionis adfert.*
SOLUTIONE DEBITI.] Ideo id solutū dūm, quod debeat. Si
 fundus debetur, fundus dādus est, si nēstis, ea est prāstāda, quā aliud
 pro alio invito creditore, solutū non potest, l. 2. §. mutui, de reb. cred.

NAM SI QUICUNQUE PRO PECUNIA &c.] Reh.
 igitur pro pecunia datis consentiente creditore, tollitur obligatio, l.
 manifesti. 17. C. de solut. & lib. sed nunquid, si res debeatur, pecunia
 dari potest? Et constat posse, si creditori libuerit, l. si ei, 25. de iur. dor.
 nam si non consenserit creditor, non potest estimatio pro re prāstari, l. si
 domus, 71. §. quum alicui, de leg. 1. quū tamen res aliena debetur,
 si difficile sit eius redētio, liberatur debitor pretium offerendo, ut de
 monstravimus lib. 2. sub cap. de Legatis. Sed & si pecuniā debēs, fa-
 cultatē eius debitor nō hēat, nec faciliē res suas nēdere possit, noko
 iure compellitur creditor, in solutū debitoris prādia accipere, Nou.
 4. ad ff. de in solutum dato uenditionis speciem prāsefert, l. elegau-
 ter, 24. de pig. act. l. 4. C. de Enictio.

CONSENTIENTE CREDITORE DEDERIT.] Illud CON-
 SENTIENTE CREDITORE obliterandum uidetur, superuacuum
 enim est, quia supradixit **ADQUIESCENTE CREDITORE.**
 in Patavina editione sic est: **CONSENTIENTI REDDIDERIT.**

De obligationibus, quæ ex delicto nascun- tur. Cap. XII.

E P I T O M E.

Lib. 2
 ti. vlt.

QUIA De obligationibus, quæ ex contractu na-
 scuntur, diximus, superest, ut de his obligatio-
 nibus, quæ ex delicto nascuntur, simpliciter
 disparemus. Ex delicto nascuntur obligatio-
 nes, si aliquis furtū fecerit, uel bona aliena rapuerit, uel
 dānum alteri dederit, aut iniuriam fecerit. quarum om-
 nium rerum uno genere ex delicto nascitur obligatio.

EX DELICTO.] Primato: nam publica delicta, ut sodinio, ho-
 micidium, peculatus & huiusmodi aliter a lege vindicantur.
SI ALIQUIS FURTUM FECERIT, VEL &c.] Hæc qua
 mor delictorum genera posita potius vidētur ex pli loco, q̄ vi oīa cō
 prehen-

prehendant, ut & apud Iustinianum; nā & incēdū est, & rīnū, &
 naufragium: nisi si quis hoc ijs quatuor tacite contineri, differat.

VEL BONA ALIENA RAPUERIT.] Fur est, qui igna-
 rante domino bona eius clam aufert. Raptor, qui sciente & invito
 ui, & palam aufert. propterea propriam actionem eius delicti no-
 mine Prætor introduxit, l. 2. de vi bon. rapt. §. 1. Inst. eod.

VEL DAMNUM ALTERI DEDERIT.] Siquis dānum
 iniuria alteri dederit, lege Aquilia tenetur, qua cautum est, ut siq̄
 alienū hoīem, alienā vē quadrupedē iniuria occiderit, quanti ea res
 in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Præterea,
 & de omni cetero damno actio datur, ut si quis seruum, uel pecudē
 vulnerauerit, uel siquid vstum, aut ruptum, uel fractum fuerit, qua
 de re Iust. in Inst. sub tit. de lege Aquilia.

AUT INIURIAM FECERIT.] Manu, aut uerbis, uel
 scripturis, aut etiam si cuius bona quasi debitoris, quū nihil debe-
 ret, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat, nihil eum sibi debere,
 qua de re apud Iustin. tit. de iniurijs, & alibi.

IN QVO GENERE.] Ad differentiam obligationum ex contractu,
 quæ in quatuor genera diuiduntur, nam aut re, aut uerbis, aut litte-
 ris, aut consensu contrahuntur, ut supra dictum est. Obligationes ex
 delicto unius generis sunt, nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso
 maleficio, Iustinian. in prin. huius tit.

E P I T O M E.

Furtorum autem sunt genera quatuor, Manifesti, Lib. 2
 Nec manifesti, Concepti, & Oblati. Manifestum fur- ti. vlt.
 tum dicitur, si quando fur cuiuscunque rem tollit, in ip-
 so furto deprehenditur. Nec manifestum furtum appel-
 latur, quod quamlibet, dum fieret, inuentum non est,
 tamen furtum factum fuisse probatur. Conceptum fur-
 tum dicitur, quum apud aliquem alterum res furtiua in-
 ueniatur. Oblatum furtum dicitur, quum res furtiua ali-
 cui ita à fure datur, ut apud ipsum furem inueniri non
 possit.

SUNT GENERA QUATUOR.] At duo esse tantummodo
 ait Iustin. in §. furtorum. Inst. hoc tit. nam conceptum, & oblatū
 species potius actionis videntur furto coherentes, quàm genera fur-

torum. quod & noster Caius confirmat l. 2. D. de furt. nisi si quis suspecta iudicet eius uerba, ut quæ Triboniani calamo scripta sint. Sanè & Paulus quatuor genera facit lib. 2. Senten. tit. 31.

IN IP SO FUR TO DEPREHENDITUR] Nec solum manifestus fur est is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui eo loco deprehenditur, quo furtum fit. immo ulterius & is, qui cum re, quam furatus est, fuit deprehensus siue in publico, siue in priuato, uel à domino, uel ab alio, antequàm eò perueniret, quò deferre, uel deponere destinasset, d. S. Furtorum, Inst. hoc tit. Paul. d. lib. 2. Sent.

NEC MANIFESTVM, &c.] Paul. eod. libro: Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest. demum nec manifestum furtum est, quod manifestum non est, l. 3. de Furt. Sed aliter quo casu quis & manifestus, & nec manifestus fur esse potest, ut qui rem furandi animo contrectat, deinde discedit, postea reuertitur, atque eam aufert, inque itinere deprehensus est, l. vulgaris, 21. D. eod. Furti uero nec manifesti actio in duplum est, manifesti in quadruplum, S. præterea, Inst. hoc tit. S. ex maleficijs, Inst. de Actio. Sed & fur nec manifestus rerum fisci in quadruplum condemnatur, l. ad Fiscum, 16. D. Rer. amot. l. aufertur. 46. in fi. de in. fisci.

CONCEPTVM FVRTVM] Conceptum furtum dicitur, quum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quesita, & inuenta est, nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti, S. conceptum, Inst. hoc tit. nam & Plato lib. 12. de legib. cum, qui rem furto sublatam uolens sciens recepisset, furti teneri statuit. Sed concepti is agere poterat, qui rem concepit, & inuenit, teste Paulo lib. 2. Sent. tit. 31. Pœna uero eius furti triplici erat teste Agellio lib. 11. c. 18 nisi per lancem, & licium conceptum esset, tunc enim quadrupli erat: idem eo. loco: Ea quoque furti, quæ per lancem, liciumq. concepta essent, perinde ac si manifesta forent, uindicauerunt. quod declaratur à Festo lib. x. his uerbis: Lance, & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat querere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemq. ante oculos tenebat, ppter matrum familie, aut uirginum præsentiam. Sed huius furtorum questionis cum lance, & licio mentio non est apud Iurisconsultos, quia multo ante tempore enauerat, teste Agellio lib. 16. cap. x. Plato quoque lib. 12. de legib. solemnitate quandam in rei inuestigatione in alienis aedibus inducit, ut scilicet is iuret, sperare se, quod querit, ibi inuenturum,

rum, deinde nudus ingreditur, ac licio tantum præcinctus ad ea tergendam, quæ pudorem mulieribus inducerent.

APVD ALIQUEM ALTERVM) Non apud furem, sed apud eum, cui fur rem furtiuam dedit seruandam.

OBLATVM FVRTVM &c.) Oblatum furtum dicitur, quum res furtiua ab aliquo oblata tibi sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quàm apud eum, qui dedit conciperetur: ut condemnationis turpitudine (quemadmodum inquit Theophilus) penes te potius esset, quàm penes ipsum. Si igitur apud te concepta res est, habes actionem oblati aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, S. Oblatum, Inst. hoc tit. Paul. d. lib. 2. Sent. ti. 31. necesse est autem, ut is ignoras sit, alioquin & infamiam subiret, & nulla ei daretur actio, l. si furti, 8. C. ex qui. ca. inf. irrog.

E P I T O M E.

Præterea qui rem alienam inuito, aut nesciente domino contingit, uel tollere, aut de loco mouere præsumit, furtum facit. Et si quis rem utendam acceperit, aut commendatam apud se habuerit, & aliter ea usus fuerit, quàm acceperit, furti actione tenetur. Præterea si quis iumentum alterius ad hoc accepit, ut eum quinquaginta millibus duceret, si id decem millibus, aut longius, quàm ab illo qui dedit, fuerit constitutum, duxerit, furti reus erit. Et multa præterea quorumcunque similia sunt: secundum quæ & ille furti tenetur, qui, ut fieret, opus, aut consilium, aut studium commodarit; uelut si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alii eam rapere possent.

QUI REM ALIENAM &c.) Sabinus apud Agellium lib. 11. cap. vlt. qui alienam rem attrectauit, quum id se inuito domino facere iudicare deberet, furti tenetur. S. furtum autem, Inst. hoc tit. etiam si non abstulit, l. 21. & 22. de Fur.

AVT COMMENDATAM APVD SE HABVERIT.) Commendare nihil est aliud, quàm deponere, l. commendare, de verb.

Institutionum Caij

verb. sig. l. 24. l. 26. De depos. itaque qui re deposita utitur, furti tene-
tur, l. 29. eod.

SIGFIS IUMENTUM ALTERIVS &c.) l. 41. de Furt.
Brutus apud Agell. lib. 7. cap. 15. vide, quæ diximus lib. 2. cap. 4. Iu-
mentum autem nomine equum intelligit, ut Colum. lib. 1. cap. 6. & lib.
& cap. 19.

UT EUM QUINQUE MILLIBVS) an delendum
re EUM? & dicitur quod enim est eum iumentum, neque figuratè
loquar censendus est, ut equum subintelligat, veluti naue[m] Virgilius,
quum ait: Centauro inuehitur magna: nam subiungit, SI ID
DECEM, &c.

MILLIBVS) passuum. sunt & qui ita absoluted scribunt.

DOXERIT) alias ADEGERIT.

QUORVMCVNQVE SIMILIA) leg. QV AE HO-
RVM SIMILIA.

QUI, UT FIERET, OPEM &c.] Patav. SI UT FIE-
RET. alij: QUI UT FIERET OPEM. male.

OPEM, AUT CONSILIUM] l. 36. §. 1. de Furt. At opem
ferre, & consilium dare tunc nocet, quum sequuta contrectatio est, l.
53. §. neque verbo; D. eod. at is, qui opem furtum facienti fert, nun-
quam manifestus fur est, l. 34. D. eod. Manifestus enim fur cum
furto deprehenditur, at is non furatur, sed furandi opem, aut con-
siliu[m] fert.

VELVT SIGFIS PECONIAM] Vide l. si quis uxori, §. 3. §.
si quis de manu, D. de furt. §. interdum quoque, Instit. hoc titulo.

Post confectum Commentarium pervenit mihi ad manus Epito-
me Institutionum Caij impressa Moguntia anno 1529. quam
cum alijs collatam perspexi simillimam esse Patavino exemplari,
quo valde usi sumus, ut prorsus appareat Patavinum à Moguntino
desumptum.

F I N I S.

INDEX

INDEX TITVLORVM.

de	A doptionibus.	23
de	Adquirendo rerum dominio.	41
de	Curationibus.	35
de	Emtione, & venditione.	84
de	Fideicommissis.	63
de	Heredum qualitate, & differentia.	55
de	His, qui sunt sui, vel alieni iuris.	37
de	In iure cessione.	42
de	Institutione, & exheredatione liberorum.	50
de	Intestatorum hereditatibus.	67
de	Inutilibus stipulationibus.	82
de	Iure gentium, & civili.	1
de	Iure personarum.	2
de	Legatis.	59
de	Lege Falcidia.	62
de	Legitima adgnatorum successione.	72
de	Libertinis.	6
de	Locatione, & conductione.	86
de	Mandato.	88
de	Matrimonijs.	19
de	Novationibus, & delegationibus.	84
de	Numero servorum testamento manumittendoru[m].	14
de	Obligationibus.	77
de	Obligationibus ex consensu.	85
de	Obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.	89
	Per quas personas nobis acquiritur.	44
	Quibus modis filij exeunt de potestate patris.	25
	Quibus modis obligatio tollatur.	39
	Quibus modis re contrahitur obligatio.	78
	Quibus modis testamenta infirmantur.	54
	Qui, & quibus ex causis manumittere non possunt.	13
de	Rerum divisione, & qualitate.	36
de	Societate.	87
de	Substitutionibus, & faciendis secundis tabulis.	36
de	Testamentis.	46
de	Tutelis.	32
de	Verborum obligationibus.	79
de	Vsucapionibus.	43

F I N I S.

Perlegi Commentarium hoc Illustr. atque admodum Reuerendi D. Hieronymi Aleandri, quem ego semper uti iuuenem non legali tantum disciplina, sed & reliquis optimis literis perfecte eruditum coeteris omnibus auditoribus meis cariorem habui: Et quia luculentum mihi videtur, & exquisita doctrina refertum, ipsum approbo, ac laudo, vtque celerius ad communem studiosorum vtilitatem in lucem prodeat, his scriptis testor; atque profiteor me in hoc opere lectitando nihil prorsus inuenisse, quod Fidei Catholice bonisve moribus, aut Principum placitis aduersetur.

Marcus Antonius Othelius I. C. & in Patavino Gymnasio Ordinarius Pandectarum interpres mea ipsa manu scripsi, ac pro more subsignavi ad summi Dei laudem.

INDEX LEGVM, ET PARAGRAPHORVM,

Qui in hoc Commentario explicantur,
aut illustrantur.

a. aduersam, b. auersam paginam indicat.

I . Omnes populi, D. de iust. & iu. 1. b	1. Qui sella. D. eo. ti. 40. b
1. de Statu hom. 2. a	1. de fugit. 10. b
1. 3. D. eod. tit. 2. b	1. 2. l. emtori. D. de Euic. 28. b
1. 5. D. eo. tit. 22. b	1. etiam. D. de Ritu nup. 21. a
1. Libertini. D. eo. tit. 3. b	1. Sororis. D. eo. ti. 1. b
1. Quum legitimq. D. eod. tit. 22. b	1. pen. D. de don. int. vi. & vx. 69. b
1. 1. D. de His, qui sūt sui, vel al. 17. a	1. Sūt aut. D. de legit. tu. 33. b
1. 3. D. eod. tit. 18. b	1. 4. D. de Testam. 47. b
1. 2. D. de Adoptio. 23. b	1. 4. D. de Lib. & postu. 51. b
1. liberum. D. eod. tit. 32. b	1. Gallus. D. eo. tit. 1. b
1. 1. D. de Rerum diuis. 36. b	1. Siquis, §. 1. eo. ti. 52. a
1. Succurritur. D. ex qui. cau. ma. 10. a	1. verum. D. de Iniu. rup. & irr. 32. a
1. Postumus. D. de inoff. testam. 51. b	1. postumoru. D. eo. tit. 53. a
1. Quum sponsus, §. in vectigalibus. D. de Pub. in rem act. 43. b	1. 4. de Vulg. & pup. sub. 59. a
1. 2. D. de Seru. Rust. pd. 40. a	1. Centurio. D. eo. tit. 57. b
	1. Si vsusfructus. D. de Iu. do. 43. a
	1. plane. §. si pūctim. de le. r. 61. b
	1. penul. D. eo. tit. 52. a
	1. pūctim. D. de leg. 3. 60. a
	1. vlt. D. de Reg. caton. 12. b
	N lalie

l. alienus. D. ad leg. Fal. 60.b
l. Scævola. D. ad S. C. Treb.
67.a

l. 2. D. ad S. C. Tertul. 32.a

l. Stichus. D. de ma. test. 60.a

l. adquirentur. D. de adq. re.
dom. 45.a

l. Sigs. §. ult. de Adq. po. 29.a

l. furtum. de Vfuscap. 43.b

l. 1. §. si stipulanti. D. de ver.
oblig. 83.b

l. 2. D. de pub. iud. 26.a

l. miles. D. ad leg. Iul. de a-
dul. 20.b

l. si adulteriū. §. 1. D. e. ti. ibi.

l. verbis. D. de verb. sign. 5.b

l. verum. D. eo. ti. 10.a

l. ædificia. D. eo. ti. 13.a

l. propemodū. D. eo. tit. 60.a

l. pronūciatio. D. eo. tit. 69.b

l. imaginaria. D. de Reg. iur.
29.a

l. 2. C. de patr. q. fil. distr. 31.b

l. nemini. C. de nup. is. 21.a

l. celebrandis. C. eod. ti. 21.b

l. 1. C. de iure dotum. 81.b

l. 4. l. ult. C. de test. mil. 49.b

l. precibus. C. de Impub. &
al. sub. 57.b

l. vn. §. sin autem diffinitum.

C. de caducis tollēd. 60.a

l. 1. C. Quor. bonorum. 73.a

l. ult. C. de Patr. pot. 31.a

l. Siquis. C. de Poenis. 11.b

§. libertinorū. Inst. de liberti.
4.b

§. 1. Inst. de Patr. potest. 18.b

§. duorum. Inst. de nup. 21.b

§. 1. Quib. ex ca. manu. non
pos. 14.a

§. in fraudem. Inst. eo. ti. 13.b

§. si ab hostib. Inst. Quibus
mo. ius patr. pot. soluitur.
26.b

§. dictum est. eo. tit. ibid.

§. non solū. Inst. per quas p.
cuique adq. 45.b

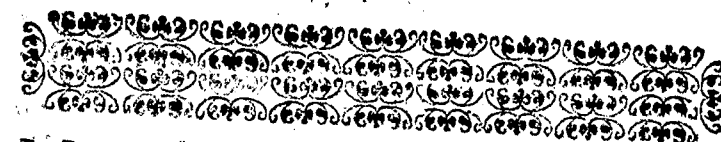
§. postumi. Inst. de Exher.
lib. 52.b

§. legari. Inst. de legatis. 51.b

§. postumus. eo. tit. 52.a

§. liberum. Inst. de leg. Aqu.
17.b

§. ult. Inst. de Nox. act. 31.a

INDEX RERVM, ET VERBORVM,

*C*ius latitudo 40.b

*A*d legitimi. 43.a

*A*ddictus anserus.

4.a

*A*dfiliati. 19.b

*A*dgnati 33.b 73.a

*A*dgnatio pluribus modis. 54.a

*A*doptio duplex. 23.a

*A*doptio nature im. 23.a

*A*doptio ius sanguinis non ad-
fert. 20.b

*A*doptio per as. & libram 24.a

*A*doptio apud populum 53.b

*A*drogationis etymologia 23.b

*A*gellius emendatus. 24.b

*A*lienus nepos. 51.b

*A*mbactus seruus. 8.a

*A*niani additiones, destrationes
immutationes. 1. b. 3. a. 10.

b. 13. a. 20. b. 21. b. 31. b. 33. b.

38. b. 42. a. 44. a. 56. a. b. 57.

a. 63. a. 69. a. 74. b. 76. a. 77.

a. 78. b. 81. a.

*A*metatus 31.b

*A*nulorum aureorum ius 3.b

*A*queductus 41.a

*A*rena 38.b

*A*renarij serui. 10.b

B

*B*ona fides æquitatem requi-
rit. 85.b

*B*ona fides necessaria usucapio-
ni. 44.a

*B*oues aratorij pignori non ca-
piuntur. 17.b

C

*C*astrati adoptare nō pos-
sunt 24. a

*C*atoniana regula. 12.b

*C*ensus Censores. 6.b

*C*essio in iure. 42.b

*C*essitia tutela. 43.a

*C*harta ex papyro 41.b

*C*icero emendatus. 80.b

*C*lassici testes. 47.a

N 2

Cloa

Index rerum,

<i>Cloaca</i>	40.a	<i>tas.</i>	30.a
<i>Codicilli pars testamenti</i>	66.b	<i>Emancipatio quare capitis mi-</i>	
<i>Codicilli arguunt fideicommis-</i>		<i>nutio.</i>	68.b
<i>sum.</i>	67.a	<i>Emtio</i>	86.b
<i>Coemtio</i>	69.a	<i>Euitio ob mancipationem.</i>	28.b
<i>Commendare</i>	64.a.91.b	<i>Exsilium quid</i>	26.a
<i>Commentarij Caij Iustit. diceban-</i>			
<i>tur.</i>	38.a.42.b.76.b	<i>F</i>	
<i>Conceptum furtum.</i>	90.b		
<i>Confarreatio</i>	69.a	<i>Falcidia prohiberi potest.</i>	
<i>Consanguinei</i>	73.a	48.a	
<i>Consentire</i>	85.b	<i>Familia emtor.</i>	47.a
<i>Consobrini</i>	73.a	<i>Festus emendatus.</i>	7.b
<i>Consobrini de iure ciuili matri-</i>		<i>Fideicommissaria libertas.</i>	6.a
<i>monio coniungebantur.</i>	21.b	<i>Fideicommissarius etiam qui ro-</i>	
<i>Creditores qui.</i>	14.a	<i>gatus est restituere.</i>	64.a
<i>Conuenire in manum.</i>	69.a	<i>Fideicommissum non est substi-</i>	

 \mathcal{D}

D Annuum iniuria datum.		Fideiussores.	80.a
90.a		Fiducia. Fiduciarius pater.	30.b
Datui tutores	34.a	Fiduciarius heres	30.b
Dedititij populi	10.a	Fiduciarius tutor	33.a.b
Dedititij serui	9.b	Filiaſter.	21.b
D elegare	84.a	Filij legitimi patrem ſequuntur.	
Deportati peregrini ſunt.	26.a	22.b	
Deputari in exſilio.	55.a	Filij vendi non poterant.	31.a
Dimittere pro relinquere.	12.b	Filius familias cur teſtari non	
46.a. 64. b. 66 a.		poſſit	48.b
Dominium ex iure Quiritium.		Fœminæ adoptare non poſſunt.	
28.a		25.a	
Donationes cauſſa mortis à filio		Fœminæ adrogari non poterant.	
ſam. ſiunt	48.b	24.b	
Dotem dicere	81.b	Fœminæ erant in perpetua tute-	

E

Ecclēsia 38.b Formula interdictionis bonorū.
Emancipationum solemnī. 35.a

& Verborum.

Fragmentum ex Doſitheo emendatum.	5.a	Ius gentium, & naturale idē.	1.b
Fratris filia vxor olim eſſe poterat.	20.b	Ius gentium vnicum.	1.b
Fraudis condicio.	12.b	Iuſta nuptiæ.	19.a
		Iuſta ſeruitus.	4.a

K

K *Alumnia.* 11.4
K. K. quid significant. 11.6

G

Gentiles qui. 76.b

H

H	<i>Ereditas incorporalis.</i>	
	<i>est.</i>	39.a
<i>Heres fœm. generis.</i>		69.b
<i>Holographum testamentū.</i>		47.b
<i>Hominis nomine qui continetur.</i>		17.b
<i>Honorarij curatores.</i>		35.a

I

I mpossibilis conditio	vitiat	Legatum præceptionis.	62.b
contractum.	82.b	Legatum sinendi modo.	62.a
Incensus.	6.b	Legatum damnationis.	60.b
Incorporales res.	39.a	Legatum vindicationis.	59.b
Ingenius à solo principe fit.	4.a	Legatum ab intestato non datur.	66.a
Inscripti serui.	11.a	Legis actiones.	43.a
Inurere stigmata.	10.b	Lepidium herba.	11.b
Inusti serui.	11.a	Lex Aelia Sentia.	13.b
Intestatus qui.	68.a	Lex Aquilia.	90.a
Iubeo verbum precatiuū.	63.b	Lex Caninia.	15.a
Iumentum.	91.b	Lex Iunia Norbana.	8.a
Iuramentum non obligat.	82.a	Lex Falcidia.	62.b
Iusiurandum liberti.	81.b	Lex Remmia.	11.a

Li-

Index rerum,

Libertas olim una.	4.b	Manumittere in fraudem cre-	
Libertas magis, & minus reci-		ditorum.	13.b
pit.	2.b	Mater familias quæ.	49.a.69.b
Libertas in iure cedebatur.	7.b	Materfam. testabatur etiã nul-	
Libertas res inestimabilis	65.b	lo auctore.	48.b
Libertas alieno seruo directã nõ		Medicamentum ab inusione	
datur.	66.a	depellendam.	11.b
in Libertate morari. quid.	4.b	Medictas.	72.a
Libertatis fauor potior iure.	22.b		
Libertini qui dicerentur.	3.a		
Libertus, & libertinus differunt			
3.b			
Liberorum appellatio.	18.b.68.a		
Libripens.	29.a		
Litterarum obligatio	84.b		
Litterati serui.	11.a		
Lustrum	7.a		
M			
Mancipatio	27.b		
Manceps	28.a		
Mancipi res.	28.a		
Mancipationis proprium.	28.b		
Mandatum.	88.a		
Manumissi testam. non omnes			
ciues.	6.a		
Manumissio testamento	5.b		
Manumissio censu.	6.b		
Manumissio in Ecclesia.	7.a		
Manumissio vindicta.	7.a		
Manumissio per epistolam.	8.b		
Manumissio inter amicos.	8.b		
Manumissio in conuiuium	9.a		
Manumissio in circulo.	16.a		
Manumissio propriè de seruis.			
30.b			
Manumissus à peregrino pere-			
grinus est.	9.a		
Manumittere apud consiliũ.	14.b		

Index rerum,

Manumittere in fraudem cre-			
ditorum.	13.b		
Mater familias quæ.	49.a.69.b		
Materfam. testabatur etiã nul-			
lo auctore.	48.b		
Medicamentum ab inusione			
depellendam.	11.b		
Medictas.	72.a		
N			
Necessarii heredes.	56.a		
Nexus.	28.a		
Nomen unde dicatur	50.b		
Nominatim filij exheredantur.			
50.a			
Nonatio	84.a		
Noxa dedere	31.a		
O			
Blatum furtum.	91.a		
Obligatio quæ.	78.a		
Obligationes quò tollantur.	89.a		
Opera libertorum	82.a		
Orcini liberti	6.a		
P			
Parentis appellatio.	70.a		
Patria potestas Romanorum			
propria.	18.b		
Patris nomine quis quoque de-			
notatur.	70.a		
Pergamena	41.b		
Persæ matrem uxorem ducebant	19.b		
Petri Publii laus.	67.b		
Peculium quasi castrense.	48.b		
Pictura tabula cedit.	42.a		
Pollicitatio dotis.	81.b		
Portio hereditatis.	71.b		
Postuminiũ.	26.b		
Postumi qui.	51.a		
Postuma præterita testamentũ			
rump.			

& Verborum.

rump.	52.b	Substitutio pupillaris quomodo	
Potestatis verbum	18.b	facienda	58.a
Præs.	80.a	Substitutio post mortem pube-	
Proinde	74.b	ris non valet.	67.a
Pubertas	29.a.49.a	Substitutione species quot.	57.a
		Substitutus cuius heres sit.	58.a
		Successio in quibus locum hæat.	
		74.a	
		Sui heredes.	55.b
		Sui heredes adgnati sunt	72.b
		T	
		Testamenti factio	48.a
		Testamentum per æs, & li-	
		bram	47.a
		Tribonianus notatus.	21.a.24.b.
		29.a.42.a.45.a.54.a	
		Tribuni militum pupilli testa-	
		bantur	49.b
		Tutela cur potestas dicatur.	57.b
		Tutorum genere	33.a
		V	
		Vades	80.a
		Verba directã non trahũ-	
		tur ad fideicom.	57.b
		Verborum obligatio	79.b
		Vic latitudo	40.b
		Vinctus qui dicatur	10.a
		Vindictæ	7.b
		Vindictæ quæ	86.a
		Volo verbum precatium.	63.b
		Uxores duas habens infamis est	
		22.a	

Errata operarum sic corrigantur.

Pag.1. b.ver.4. exstat.	Pag.42.b.ver.21.vt secundo
Pag.4. a.ver.34.dominus.	Pag.43.a.ver.31.apud Pratorē.
Pag.5. b.ver.25.heredis.	Pag.50.b.ver.18.aut néptis.
Pag.6. b.ver.37.vt ferui.	Pag.66.a.ver.7. id verbum.
Pag.7. a.ver.32.Papianus.	Pag.66.b.ver.2. fideicommissa.
Pag.11.a.ver.23.Zonara.	Pag.66.b.ver.20.rogare eū posu
Pag.11.b.ver.22.fictitia.	Pag.66.b.ver.vlt.fuerint. (mus.
Pag.12.b.ver.11.cretionis.	Pag.67.b.ver.10.prognatauē.
Pag.14.b.ver.vlt.duos.	Pag.68.a.ver.16.fictione.
Pag.23.b.ver.23.fiet.	Pag.68.b.ver.14.hereditates.
Pag.25.a.ver.11.tanquam ex se.	Pag.69.b.ver.1. eo ritu.
Pag.25.b.ver.22.& ex ijs.	Pag.69.b.ver.4. familiam.
Pag.31.b.ver.23.vt recordarent.	Pag.73.a.ver.2. hereditas.
Pag.32.a.ver.18.ceterique.	Pag.75.b.ver.7. pertinet.
Pag.32.b.ver.2.in potestate.	Pag.82.b.ver.7. promissoris.
Pag.39.b.ver.11.parens.	Pag.82.b.ver.35.omnes.
Pag.40.b.ver.19.nam equo.	Pag.91.b.ver.17.FERRET.

Siqua sunt alia, aut ea nostros fugerunt oculos, aut consultò omisimus, quia leuia sunt, quæ tu bone lector pro arbitrio emendabis.